

**ULUSLARARASI SİSTEMDE DÖNÜŞÜM
SÜREÇLERİ VE TÜRKİYE'NİN BATI BLOKUNA
YÖNELİŞİ**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Huseyn TAGHIYEV

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**ULUSLARARASI SİSTEMDE DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ VE TÜRKİYE'NİN
BATI BLOKUNA YÖNELİŞİ**

Huseyn TAGHIYEV

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ASKER**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Haziran 2024**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI.....	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	9
KISALTMALAR.....	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM.....	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
1. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM KAVRAMLARININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	14
1.1. Sistem Kavramı ve Sistem Teorisi	14
1.2. Uluslararası Sistem Kavramı	18
1.2.1. Liberalizm ve Neoliberalizm: Sistem Kavramı	20
1.2.2. Realizm ve Neorealizm: Sistem Kavramı.....	24
1.2.3. Davranışsalcılık ve Sistem Kavramı.....	30
2. TARİHİ SÜREÇLER, ULUSLARARASI SİSTEM VE TÜRKİYE	37
2.1. Uluslararası Düzenin Vestfalya Evresi	37
2.2. Viyana Sistemi'nin Kuruluşu, Gelişimi ve Sonuçları	43
2.3. Kırım Savaşı Sonrası 1856 Paris Antlaşması'nın Doğurduğu Sistem	51

2.4. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Uluslararası Sistem.....	57
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ERKEN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE.....	65
3.1. İkinci Dünya Savaşına Kadarki Dönemde Türk Dış Politikası	65
3.1.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası	67
3.1.2. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası.....	71
3.2. İkinci Dünya Savaşı: Bloklar ve Çatışmalar	73
3.3. Sisteme Yön Veren Konferanslar	78
3.4. BM Sisteminin Kuruluşu	81
3.5. Soğuk Savaşın Başlaması: Aktörler ve Süreçler.....	84
3.6. Batı'ya Yönelim: Savaş ve Sonrasında Türkiye'nin Dış Politika Eğilimi	88
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ	125

TEZ ONAY SAYFASI

HUSEYN TAGHIYEV tarafından hazırlanan “ULUSLARARASI SİSTEMDE DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ VE TÜRKİYE’NİN BATI BLOKUNA YÖNELİŞİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18/07/2024

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Abdul Samet ÇELİKÇİ (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN (NÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Huseyn TAGHIYEV

İmza :

ÖNSÖZ

Tez çalışmasının her aşamasında şahsımı destekleyen, yoluma ışık tutan, araştırma konumu bana sevdiren ve özveriyle çalışmama olanak sağlayan saygıdeğer tez danışmanın Prof.Dr. Ali Asker'e, tezimin değerlendirme sürecinde kıymetli jüri üyelerimiz, Dr. Öğr. Abdul Samet Çelikçi, Dr. Öğr. Üyesi Turgay Düğen hocalarıma saygılarımı sunar ve bu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

Uluslararası sistem kavramı ve ona ilişkin tarihi arka planı incelemek uluslararası ilişkileri anlamak adına önem arz etmektedir. Çünkü uluslararası ilişkilere ilişkin literatürde mevcut olan kavramların anlaşılması ve onların değişkenliğinin ölçülmesi bu kavrama bağlıdır. Bu kapsamda Vestfalya ile esası koyulan, Viyana sistemiyle geliştirilen ve özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Milletler Cemiyeti'yle daha derin ve karmaşık bir evreye giren uluslararası sistem içinde devletler farklı dış politika stratejileri benimsemiştir.

Uluslararası sistem içinde zamanla şekillenen Türk dış politikası incelendiğinde Türkiye'nin dönemsel olarak uyguladığı stratejilerinde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde Türkiye tarafsız denge politikasını uygulamaya çalışsa da daha çok Sovyetlerle sürdürülen yakın ilişkilerin bu dönemde etkin olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu durum İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra değişmeye başlamış ve bunda Sovyetlerin art arda Türkiye'ye gönderdiği notaların büyük etkisi olmuştur. Boğazlar konusunda Türkiye'yi yalnızlaştırmaya çalışan Sovyetler yeri geldiğinde bu konuyu Birleşmiş Milletlere'e taşımış ama istediği sonucu alamamıştır. Bu faktörler ekseninde Türkiye'nin ABD ve Batı'ya yönelimi hız kazanmıştır. Bununla da Türk dış politikasının çok vektörlülük evresi devreye girmiş ve özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra Türkiye bölgesel rol model olmayı hedeflemiştir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Sistem; Dünya Savaşları; Soğuk Savaş; Türkiye

ABSTRACT

Investigating the concept of the international system and its historical background is essential in order to understand international relations. Because understanding the concepts in the literature on international relations and measuring their variability depend on this concept. In this context, states have adopted different foreign policy strategies in the international system that was established with Westphalia, developed with the Vienna system and entered a deeper and more complex phase, especially with the League of Nations established after World War I.

When Turkish foreign policy, which has been shaped over time within the international system, is examined within the scope of this study, differences in the strategies of Türkiye have emerged. Although Türkiye tried to implement a neutral balance policy, especially in the period between the two world wars, it can be said that the close relations with the Soviets were more effective in this period. However, the situation began to change immediately after World War II. The notes that the Soviets sent to Türkiye had a great impact on this. The Soviets, who tried to isolate Türkiye on the Straits issue, brought to the UN when necessary, but could not get the result that it planned. In light of these factors, Türkiye's orientation towards the US and the West has accelerated. With this, the multi-vector phase of Turkish foreign policy has come into play and, especially after the end of the Cold War, Türkiye has aimed to become a regional role model.

Keywords: International System; World Wars; Cold War; Türkiye

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Uluslararası Sistemde Dönüşüm Süreçleri ve Türkiye'nin Batı Blokuna Yönelişi
Tezin Yazarı	Huseyn TAGHIYEV
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18/07/2024
Tezin Alanı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	125
Anahtar Kelimeler	Uluslararası Sistem; Dünya Savaşları; Soğuk Savaş; Türkiye

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Transformation Processes in The International System and Türkiye's Orientation Towards the Western Bloc
Author of the Thesis	Huseyn TAGHIYEV
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	18/07/2024
Field of the Thesis	International Relations
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	125
Keywords	International System; World Wars; Cold War; Türkiye

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BM GK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
Çev.	: Çeviren
ECOSOC	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
Ed.	: Editör
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
GK	: Güvenlik Konseyi
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
No	: Sayı
p	: page
pp	: page to page
s	: sayfa
ss	: sayfadan sayfaya
SBF	: Sosyal Bilimler Fakültesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
Vol	: Volume

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Uluslararası sistem, uluslararası ilişkiler alanı içinde devletler, uluslararası kuruluşlar vb. yerleşik birimler gibi bir analiz birimidir. Tüm sosyal sistemler gibi uluslararası sistem doğal bir sistem değildir. İnsan iradesiyle yaratılmakta ve uluslararası çevrede yaşanan olayların etkisiyle şekillenmektedir. Yani sistemler, onları yaratanların algılarından ayrı olarak var olmamaktadır. Bu da sistem içinde aktörler arasındaki sürekli etkileşime dayanmaktadır.

Bu bağlamda tezin konusu uluslararası sistem ve bu sistem içinde Türkiye'nin benimsemiş olduğu dış politika stratejisinin zamanla Batı'ya doğru evrilmesi üzerinedir. Dolayısıyla tez çalışması Türkiye'nin Batı Blokuna yönelimini münhasır olarak ele almamakta, bu yönelimi tarihsel süreç içinde sistemsel dönüşümler bağlamında nasıl seyrettiğini genel çerçeve kapsamında sunmaktadır. Türkiye'nin Osmanlı döneminde başlayarak uluslararası sistemsel dönüşümlere entegre olması ve bir Avrupa sistemiyle ilintili hale gelmesi görece geç tarihlerde gerçekleşmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldığı ve yerine Cumhuriyeti'nin kurulduğu 20. yüzyılda Türk dış politikasının seyri dönemin zorlu koşullarından büyük ölçüde etkilenerek şekillenmiştir. Aynı yüzyılın ortalarından itibaren, Türkiye'nin Batı'ya doğru yönelişini şekillendiren bazı dönüm noktaları ve faktörlerin belirtilmesi gerekmektedir. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki döneme bakıldığında Türk dış politikasının ağırlık merkezinin Sovyetler Birliği olduğu, ancak Soğuk Savaş'la birlikte bu ağırlık merkezinde ABD'ye yönelmenin ön plana geçtiği gözlenmemiştir. Bu dönemde Türkiye NATO'ya katılarak Batı Bloku içinde yerini almış; ABD ile stratejik bir ittifak oluşturmuş ve ABD'nin başını çektiği bölgesel ittifaklar oluşturulması sürecinde önemli bir aktöre dönüşmüştür. Bu zaman çizelgesinde Türkiye'yi ABD ve Batı'ya doğru iten etkenler sırasında ekonomik ve ticari meseleler de ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda Avrupa ülkeleri ve ABD ile ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi, ticaretin artması ve yatırımların çekilmesi Türkiye'nin Batı'ya entegrasyonunu hızlandırmıştır. Bu da akabinde kültürel ve sosyal etkileşimi getirmiştir. Bunun yanı sıra jeopolitik değişimler, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde Türkiye'nin dış politikasını etkileyen önemli faktör olmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Uluslararası sistemdeki dönüşüm süreçleri ve Türkiye'nin Batı Blokuna yönelişi, dış politikadaki evrimi ve uluslararası ilişkilerindeki değişimleri anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye, tarihsel olarak hem Batı hem de Doğu kültürleriyle etkileşim içinde olan bir ülke olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin uluslararası sistemdeki dönüşüm süreçleri ve Batı Blokuna yönelişi karmaşık bir süreci yansıtmaktadır. Bu süreç, Türkiye'nin hem kendi iç dinamikleri hem de uluslararası sistemin genel yapısındaki değişimler açısından önem arz etmektedir. Zira Türkiye hem Batı hem de Doğu ile olan ilişkilerini dengelemeye çalışan bir aktör konumundadır ve ayrıca Batı'ya yönelik entegrasyon çabalarını da göz ardı etmemeye çalışmaktadır.

Araştırmanın amacı uluslararası sistemsel dönüşümler bağlamında Türk dış politikasının evrimi ve sistemsel yönelimlerini bir bütün olarak ele almak, süreçleri izlemek ve bütüncül dönüşümlerden kaynaklanan çıkarımları tespit etmek ve alan literatürüne özgün bir çalışma kazandırmaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma temelde teorik bilimlere dayalı tarihsel bir gelişim süreci ele alınarak dönemsel materyallerle zenginleştirilerek ortaya çıkartılmıştır. Kalemle alınan bu çalışma belirli bir konuda yapılan araştırmanın literatür taraması ve incelemesi temelinde yürütülmüştür. Bu yöntem vasıtasıyla genellikle mevcut bilimsel makaleler, tezler, kitaplar, raporlar, konferans bildirimleri, basın yazıları ve resmi internet sayfaları gibi çeşitli kaynaklardan konuya ilişkin bilgiler elde edilmiş ve idealizm/neoliberalizm, realizm/neorealizm ve davranışsalcılık esasında bu bilgiler detaylandırılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Tez kapsamında üzerinde durulması gereken esas konular 1648 yılı Vestfalya Antlaşması'yla ortaya çıkan egemen devlet olgusu/uluslararası sistem anlayışı ve bu sistem içinde Türkiye'nin benimsemiş olduğu dış politika stratejisine ilişkindir. Çünkü bu olgunun ortaya çıkmasıyla devletlerin asıl amacı ulusal güvenliğin sağlanması olmuştur. Bu kapsamda tez konusu hem şimdiki hem de geçmiş zaman dilimini

içerdiğinden çalışmada özellikle iki istikamette ileri sürülen varsayımlar analize tabi tutulmuştur. Bunlardan birincisi uluslararası sistemi şekillendiren etkenler; diğeri ise söz konusu dönemde Türk dış politikasının ağırlık merkezinde yaşanan kaymaları tetikleyen hususlara ilişkindir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tezin kapsamı üç bölümle sınırlandırılmıştır. Birinci bölümde uluslararası sistem kavramının tarihi arka planı ve teorik çerçevesi; ikinci bölümde uluslararası sistemi şekillendiren olaylar-Vestfalya Antlaşması, Viyana Sistemi, Kırım Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı; üçüncü bölümde ise İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde şekillenen bloklar ve Türkiye'nin söz konusu dönemlerde sergilediği dış politika stratejisi detaylandırılmıştır.

Tez konusunun önemine dayanarak çalışmada uluslararası sistem kavramına üç istikamette sınırlama getirilmiştir. Bu kapsamda Vestfalya'yla oluşan, Viyana'yla gelişen ve Milletler Cemiyeti'yle yeni diplomasi dönemine geçilen uluslararası sistem ele alınmıştır. Akabinde 20. yüzyılda geliştirilen Türk dış politikasının Batı'ya yönelik evresi de üç periyotla sınırlamaya tabi tutulmuştur. Yani, daha çok Birinci ve İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin uygulamaya çalıştığı tarafsızlık ve denge politikası ağır basmış; Soğuk Savaş döneminde ise uygulanan dış politika stratejisinin ağırlık merkezinde kayma yaşanmış ve bununla da Türk dış politikasında çok boyutlu bir evreye geçilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmanın konusu doğrudan diplomasi tarihine ilişkin olduğundan arşiv belgelerinin incelenmesi gerekmiştir. Ancak tez kapsamında karşılaşılan en önemli zorluk söz konusu belgelere ulaşamaması olmuştur.

1. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM KAVRAMLARININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Sistem Kavramı ve Sistem Teorisi

Tarihsel süreçte hakkında birçok tanımlamalar yapıldığı ve Aristo'dan Hegel'e kadar filozoflar tarafından dünyanın bir bütün olarak açıklanmasında kapsamlı metafizik sistemler olarak bahsedildiği sistem kavramı erken dönemde Antik Yunan klasik felsefesinde varlığın bütünlüğüne işaret etmiştir. Bu kavram 20. yüzyıla kadar süregelen zaman diliminde farklı aşamalardan geçerek belli başlı dönüşümler yaşamıştır.¹ Bu da uluslararası ilişkiler alanında ciddi anlamda kavram karmaşasına yol açmıştır. Zira bu kavramın sadece İngilizcedeki karşılığı bile kavramsal bünyesinde birçok farklı anlamı barındırmaktadır. Şöyle ki sistem kavramı Meriam Webster Sözlüğü'nde birleşik bir bütünü oluşturan, düzenli olarak etkileşimde bulunan veya birbirine bağımlı olan öğeler grubu olarak tanımlanırken;² Cambridge Sözlüğü'nde bir şeyi yapmanın yolu veya yöntemi;³ Oxford Sözlüğü'nde ise organize edilmiş fikirler dizisi veya bir şeyi yapmanın belirli bir yolu;⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde ise belirli bir sonuca ulaşmak için kullanılan yöntemlerin toplamı olarak kavramsallaştırılmıştır.⁵ Sadece sözlük anlamıyla ilgili bu kadar farklı tanımlamalarla açıklanan sistem kavramının bilimsel olayın bir bütün olarak incelenmesi aşamasında ilk önce kesin bir tanımlamanın yapılması gerekir.

Sistemin genel tanımı: “*ortak amaç uğruna birbirleriyle etkileşim içinde bulunulan öğelerin meydana getirdiği bütün*” şeklindedir. Bu kapsamda sistemi meydana getiren parçalar, birbirleriyle bağımlılık ilişkisi içindedirler, ayrıca sistem,

¹ Emrah Utku Gökçe, “Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Tanımları,” *Avrasya Terim Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2021, (ss. 1-11), s. 1.

² “System Notion”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/system>, (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

³ “Meaning of System”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/learner-english/system>, (Erişim Tarihi: 01.06.2024)

⁴ “Sistem”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi:20.06.2024).

⁵ “System Notion”, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/system#:~:text=%2F%CB%88s%2F-Ast%2F%99m%2F-%2F%CB%88s%2F,particular%20way%20of%20doing%20something>, (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

bünyesinde birçok alt sistemleri barındırmaktadır. Alt sistemlerin her biri diğer alt sistemler ve üst sistemle devamlı ilişki içindedir. Böylece bir amaç doğrultusunda etkileşim halinde olan alt sistemlerin bütününde bir üst sistem meydana gelmektedir.⁶

John Burton sistem kavramını tanımlarken farklı birimler arasındaki ilişkilere dikkat çekmektedir. Burton'a göre bir sistemin birimleri aynı kümedendir, yani belirli ilişkiyi ortaya çıkaran ve mümkün kılan ortak özelliklere sahiptir. Söz konusu ilişkiler ise iletişimleri, işlemleri veya karşılıklı bağımlılığı kapsamaktadır.⁷ Kısacası Burton; sistemi nesnelere ve nitelikleri arasındaki ilişkiler kümesi olarak tanımlamış ve devleti bu sistem içinde bir etkileşim birimi olarak ele almaktadır. Bu kapsamda sistemin özelliklerini, ayrıca onun baş aktörü olarak devleti tanımlayan iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri atıfsal yaklaşım olarak karakterize edilebilir. Bu yaklaşımda devletin gücü ona içkin bir şey, onun bir niteliği, ölçülebilen fiziksel bir özellik olarak kabul edilmektedir. Diğer yaklaşıma göre ise güç, uluslararası sistemdeki ulusların eylemleriyle bağlantılı ve diğer ulusları birbirine bağlayan davranışsal perspektiftir. Bu yaklaşımların her ikisi ulusal güç olgusunu savunmada kendine özgü argümanlara dayanmaktadır.⁸

Genel olarak sistemin tanımlanması yapıldıktan sonra özel olarak uluslararası ilişkiler alanında sistemin ihtiva ettiği anlama değinmek gerekir. Bu kapsamda siyasal sistem, siyaset yapısıyla siyaset arasındaki bağlantıyı açıklamak için kullanılan bir analiz yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu analiz yönteminin merkezinde tüm siyasi yapı ve onun işleyiş mekanizması yer almaktadır. Ayrıca siyasi sistem toplumsal amaçların belirlenmesine hizmet ederek onların realize edilmesi için geliştirilen örgütler dizisi olarak da tanımlanmaktadır. Bu kapsamda siyasi sistemi doğru şekilde anlamak için genel sistem teorisi ön plana çıkmaktadır.⁹

⁶ J. Burton, "A Systems Approach to International Relations", *International Social Science Journal*, Vol:26, No:1, 1974, (pp.22-33), p. 22.

⁷ Burton, p. 22.

⁸ U. Khasanov, "System as a Paradigm of International Relations", *Issues of Theory, Methodology and Practice of International Studies*, Vol:4, No:86, 2018. (pp. 81-97), p.86.

⁹ Hande Bilgin, "Sistem Teorisi ve Yeni Sistemin Politika Kurulları", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 2022, (ss.53-70), s.55.

Genel Sistem teorisinden bahsedildiği zaman ilk önce biyolog Ludwig von Bertalanffy'nin yaklaşımına değinmek gerekir. Bertalanffy doğadaki sistemlerin çevreleriyle enerji alışverişine girdiklerini tespit ederken, bu doğrultuda matematiksel bir model geliştirmiştir.¹⁰ Genel Sistem kuramı olarak tanımlanan bu model, biyoloji alanındaki yeni çalışmalara kapı açarken zamanla disiplinler arası paradigma haline gelmiştir. Bununla da sistem kavramı düşünce hareketi olarak felsefe ve bilim dalından ziyade bir dünya görüşü olarak tanımlanmıştır.¹¹ Ayrıca Bertalanffy tarafından genel sistem teorisinin temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:¹²

- Çeşitli bilimlerde, doğal ve sosyal bütünleşmeye doğru genel bir eğilim vardır.
- Bu tür bir bütünleşme, genel sistem teorisinde merkezlenmiş gibi görünmektedir.
- Bu tür bir teori, bilimin fiziksel olmayan alanlarında kesin teoriye ulaşmak için önemli bir araç olabilir.
- Bireysel bilimlerin evreninde dikey olarak uzanan birleştirici ilkeler geliştiren bu teori, bizi bilimin birliği hedefine daha da yaklaştırmaktadır.
- Bu, çok ihtiyaç duyulan bir bilimsel eğitim bütünleşmesine yol açabilir.

Sistem kavramının Siyaset Bilimi disiplini kapsamında David Easton'un¹³ çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Easton'un sistem modeli bu alanda ortaya konmuş en kapsamlı model olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Özellikle ulusal düzeydeki siyasal sistemler üzerine çalışmalar yapan Easton, dünya genelinde meydana gelen ciddi değişimlere rağmen çeşitli siyasal sistemlerin sabit kalma durumlarını incelemiştir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Buna rağmen, David Easton'un sistem kuramı pek çok yönden ele alınarak kritik edilmiş, bu sistemin aleyhinde ve lehinde bir dizi yayın ortaya çıkmıştır. Şirin Tekeli bu eleştirileri üç başlık altında sistemleştirmiştir. Bu çalışmaların bir kısmında sistem kuramı doğrudan doğruya incelenmiştir. Diğer çalışmalarda uygulayıcılar tarafından David Easton'a belli başlı eleştiriler yöneltilmiştir. Bir başka grup çalışmalarda David Easton'un kuramı diğer kuramlarla karşılaştırılarak kritiğe tabi

¹⁰ Mustafa Yalçınkaya, "Açık Sistem Teorisi ve Okula Uygulamaları," *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2002, (ss.103-116), s.104.

¹¹ Yunus Yoldaş, "*İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı*", Alfa Aktüel, İstanbul, 2007, ss.7-14.

¹² Ludwig von Bertalanffy, *General System Theory*, New York, 1969, s.38.

¹³ Bkz: David Easton, *The Political System*, Alfred Knopf, New York, 1971.

¹⁴ Kemali Saybaşı, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara Birey Toplum Yayınları, 1985, 23-24.

tutulmuştur.¹⁵ Sistem kuramıyla ilgili araştırmalarını geliştirirken Easton, esasen Weber ve Parsons'un fikirlerinden yola çıkmış ve toplumda gerçekleşen siyasal olayları sistem yaklaşımı açısından irdelemeye çalışmıştır. Easton'un öncülüğünü yaptığı sistem teorisi karmaşık sisteme işaret ederek bu sistem içindeki girdiler ve çıktılar arasındaki bağlantıyı tespit etmeye çalışmıştır. Buradan yola çıkarak Easton'un oluşturduğu siyasal sistem kavramı girdiler ve çıktılarından ibaret bir faaliyet biçimi olarak adlandırılabilir.¹⁶

Ayrıca Easton, girdiler başlığı altında siyasal sistem doğrultusunda mevcut olan talep ve destekleri kategorize etmiş; sistemden talep edilen kararları ise çıktılar adı altında toplamıştır. Bu kapsamda taleplerin net bir şekilde ifade edilmesi ve sistem üzerinde gerilim etkisi yaratması gerekmektedir. Çünkü toplumsal taleplerin karşılanmadığı anda siyasal sisteme yönelik desteğin azalması söz konusu olabilir.¹⁷ Buna istinaden destek nedir diye sorulacak olursa siyasal sisteme yönelik isteklerin karşılanmasında dış çevreden gelen her türlü kaynak destek olarak algılanabilir. Bunun yanı sıra, eylem olarak gerçekleştirilen destek açık, tutumlar ve hisler şeklinde vuku bulan destek ise gizli destek olarak adlandırılmaktadır.

“Easton siyasal sistemi tanımladıktan sonra siyasal sistemin içerisindeki ve dışındaki öteki sistemlerin, siyasal sistemin çevresini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Siyasal sistem bir toplumu meydana getiren birçok sistemden birisidir ve bir toplumdaki dini, ekonomik ve kültürel otoritelerini temsil eden diğer çeşitli sistemler arasında değiş-tokuşların (alışveriş veya transaksyon) meydana gelmesi açısından çoğu kez birbirlerine bağlıdır. Siyasal sistemin çevresini Easton, toplumları birbirine bağlayan ekolojik (çevrebilimsel), biyolojik (yaşambilimsel) ve kişilik sistemlerinin oluşturduğu içsel (toplum içi) çevre ve uluslararası siyasal sistemlerin, uluslararası ekolojik sistemlerin ve uluslararası toplumsal sistemlerin oluşturduğu ve siyasal sistemin içinde bulunduğu toplumsal çevrenin dışında kalan dışsal (toplum dışı) çevre olarak ikiye ayırmaktadır.”¹⁸

Yukarıda söylenenlerden de anlaşılacağı üzere sistem kavramı ve ona yönelik yaklaşımın en önemli çıkarımlarından biri uluslararası ilişkilerin sadece devlet içindeki

¹⁵ Bkz: Şirin Tekeli, Davit Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1976; Hasan Topbaş, David Easton'un Siyasal Sistem Teorisi Bağlamında Türkiye'de Siyasal İletişim ve Siyasal Katılma (Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara, 2009, s. 58.

¹⁶ Selçuk Akıncı, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:7, 2014, (ss.33-45), s.35.

¹⁷ Abdullah Dinçkol, “Siyasal Sistem Kuramı Çerçevesinde Kamu Yönetimi Alt Sistemi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2004, (ss. 61-93), s. 67.

¹⁸ David Easton, *A Framework for Political Analysis*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall 1965, p. 59-62. Naklen: Hasan Topbaş, s. 61.

sisteme odaklanarak incelenmemesi gerektiği yönündedir. Çünkü devlet içindeki sistemin ötesinde mevcut olan devletlerarası sistem uluslararası ilişkilerin genel çehresini belirlemektedir. Bu sistem ise uluslararası sistem olarak tezahür etmektedir.

1.2. Uluslararası Sistem Kavramı

Sistem kavramı Uluslararası İlişkiler disiplinini önemli kavramlarından biridir. Bu kavram olmadan uluslararası ilişkiler sistemini meşrulaştırmak son derece güçtür. Zira bu sayede Uluslararası İlişkiler disiplininin hukuk, ekonomi ve tarihten ayrılması sağlanmaktadır. Uluslararası düzen içindeki birimlerin etkileşimi ve düzenin tasviri sistem kavramı sayesinde sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası sistem kavramıyla uluslararası düzenin niteliği ve doğası karakterize edilmekte, ayrıca düzen içindeki aktörlerin ve davranışların üzerinde nasıl bir etki ettiği açığa kavuşturulmaktadır. Bu yüzden uluslararası sistem uluslararası ilişkileri etkileyen kritik bir değişkendir.¹⁹ Bunun yanı sıra, sistem bir açıklama (uluslararası düzenin niteliği ve doğasının nasıl olduğu), bir hedef (nihai bir duruma ya da bir denge noktasına ulaşmayı hedefler), aktörlerden bağımsız işleyen ve düzeni sağlayan bir yapı, bir süreç (birbirleriyle bağlantı halinde olan ve bütünlük arz eden olaylar dizisini) vd. şekillerde karakterize edilmektedir.²⁰

Uluslararası siyaset çalışmalarında sistem kavramı dünya sistemi ve uluslararası sistem şeklinde kategorize edilmektedir. Dünya sistemi esas olarak politik-ekonomik küresel durumları analiz etmek veya tanımlamak için kullanılırken; uluslararası sistem kavramı ise uluslararası siyaset veya ilişkilerin çıkarımlarına yönelik analizin yapılması için kullanılan bir kavramdır. Ancak bu kavram diplomatik veya askeri eylem için de eylemler dizisini içinde barındırmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemle ilgili vurgulanması gereken bir husus da ondan ibarettir ki bu kavram 1950'lerin sonlarında akademik bir terim olarak kabul edilmiştir.²¹ Ancak her ne kadar uluslararası sistem

¹⁹ Emrah Utku Gökçe, s. 6.

²⁰ Emrah Utku Gökçe, s. 5-6.

²¹ Ryūhei Hatsuse, "International System", *Government and Politics*, Vol:2, (pp.1-14), p.1.

kavramı bilimsel çalışmalara 20. yüzyıldan itibaren tabi tutulsa da bu onun tarihi bir geçmişinin olmadığı anlamına gelmez.

Modern Uluslararası Sistem anlayışının kökeni 15. yüzyıl itibariyle Avrupa’da oluşmaya başlayan egemen devletlerin aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla üzerinde mutabık oldukları bir takım kural ve normlarca şekillenmiş düzene dayanmaktadır.²² Egemen Devlet düşüncesinin gelişim sürecinin temelinde Kutsal Roma İmparatorluğu’nun 13. yüzyıldan başlayarak Avrupa devletleri üzerindeki otoritesini yitirmeye başlaması sonucu dünyadaki gelişmelere müdahale etkisinin kaybı, Avrupa siyasal birliklerinin, prens, soylu ve locaların topluluk haline gelmesi, özellikle İspanya, Portekiz, Fransa ve İngiltere monarşilerinin halkları ile elde ettikleri siyasal bağ sonucu gelişen milliyetçi duygular ve teknolojik gelişimin büyük rolü vardır.²³ Ancak 1648 Vestfalya Barış Antlaşması genel olarak Modern Uluslararası Sistemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Çünkü global sistem Vestfalya Barış Antlaşması’yla ortaya çıkan düzenden sonra evrilmeye başlamış ve daha önceleri sadece büyük güçlerin güç dengesine dayanarak oluşan uluslararası sistemin farklı şekilde tezahür etmesine olanak sağlamıştır.²⁴

Söz konusu sistem, başlangıçta Avrupa coğrafyasında egemen olsa da ilerleyen süreç içerisinde başta sömürgecilik yolu ve diğer etkenlerle tüm dünyaya hâkim olmuştur.²⁵ 1648 yılında imzalanan bu antlaşma ile 1618 yılında Almanya’da Protestan ve Katolikler arasında başlayan ve ilerleyen sürede bir sıra Avrupa devletini içine alan Otuz Yıl Savaşları sona ermiştir. Savaş, mezhep temelli çatışmalarla başlamış olsa da zamanla siyasi anlam kazanmış ve Almanya’nın parçalanması ile sonuçlanmıştır.²⁶ Netice itibariyle bu antlaşma ile belli kurallar dahilinde birbirileri arasında düzenli

²² A. Nuri Yurdusev, “Uluslararası İlişkiler Öncesi Devlet, Sistem ve Kimlik”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Atilla Eralp (der.) içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.15.

²³ A. Nuri Yurdusev, ss. 15-16.

²⁴ Gökhan Binzat, “*Hegemon Devlet, Uluslararası Sistem ve Yükselen Güçler*”, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2020, s.91

²⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, DER Yayınları, İstanbul, 2017, s.15.

²⁶ Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (1),” *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:2, 2007, (ss. 285-309), s. 292.

ilişkileri bulunan devletler sistemi, yani günümüzün uluslararası sistemi ortaya çıkmış²⁷ ve Avrupa devlet yapısının merkezine hanedanlık veya din değil, devlet anlayışı hâkim olmuştur. Bu minvalde Vestfalya ile onaylanmış olan “kendi sınırları içinde egemenlik hakkı” zamanla bu sistemin tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Ayrıca antlaşma şartlarını kabul eden devletler, dış müdahaleler karşısında bir savunma cephesi oluşturmuşlardır.²⁸

Bu sistem, Birinci Dünya Savaşı'nın bitişine kadarki zaman dilimi içerisinde kendinde farklı özellikler barındıran dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler, 1648-1789, 1790-1814, 1815-1870 ve 1871-1918 yıllarını kapsamaktadır.²⁹ İngiltere, bu dönemlerin her birinde sistem dengeleyicisi rolünü üstlenmiştir.³⁰ Fakat 20. yüzyıldan itibaren sürekli değişiklik arz etmeye başlayan uluslararası sistem kavramı akademik çerçevede de ciddi tartışmaların odak noktasında olmuştur. Bu çerçevede farklı uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası sistem konusuna yönelik yaklaşımlar getirmiştirler.³¹ Aşağıda bazı temel uluslararası ilişkiler teorisi bağlamında uluslararası sistem kavramının nasıl görece bir karaktere sahip olduğu detaylandırılmıştır.

1.2.1. Liberalizm ve Neoliberalizm: Sistem Kavramı

Uluslararası İlişkiler bilim dalının akademik disipline girişi sistem tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Uluslararası ilişkilerin akademik disiplin haline gelmesinin kökünde liberalizm teorisi dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı tahribatın ardından bir grup akademisyen ve devlet adamı bir daha yıkıcı savaşların yaşanmaması, bu tip savaşların önüne geçilmesi için bir takım öneri ve analiz ortaya koymuştur. Bu öneri ve analizler zamanla Liberalizm/İdealizm olarak adlandırılmıştır.³²

²⁷Oral Sander, *Siyasi Tarih. İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2023, s.100-101.

²⁸ Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, çev: Sinem Sultan Gül, Bayner Yayınları, İstanbul, 2016, s.38.

²⁹ Faruk Sönmezoğlu, s.15.

³⁰ Henry Kissinger, s.44.

³¹ İskender Serdar, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstrüktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış”, *The Journal of Europe – Middle East Social Science Studies*, Sayı:1, 2015, (ss.14-38), s. 14.

³² Ramazan Gözen, *İdealizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.73.

Devletlerin birlikte hareketiyle yıkıcı savaşların önüne geçileceği düşüncesi üzerine geliştirilen idealizm düşüncesi üniversiteler vasıtasıyla yaygınlaşmıştır. Bu düşünce akımının idealizm olarak adlandırılmasıysa sonradan geliştirilecek realizm akımının düşünürleri tarafından yapılmıştır.³³

Savaşın hemen sonrası gelişen liberalizm teorisinin fikri kökenleri Aydınlanma³⁴ döneminin akılcı ilerleme düşüncesine dayanmaktadır.³⁵ Çünkü teorinin geliştirdiği politika ve çözümlere Aydınlanma döneminin düşüncelerinin ciddi etkisi olmuştur.³⁶ 17. yüzyıl Avrupa’da yaşanan bilimsel ve siyasal gelişmeler Aydınlanma fikrinin doğuşuna sebep olmuştur. Avrupa’da yaşanan gelişmeler modern değişimlerin önünü açsa da Kutsal Roma İmparatorluğu’nun dağılmasından sonra oluşan uluslararası sistem anarşik yapıya sahip olmuştur. Böyle bir ortamda devletlerin, sistemdeki varlıklarını koruma ve rekabet ortamında var ola bilme adına silahlanma çabasına girmesi savaş halini tetiklemiştir. Yani Aydınlanmanın savunduğu modernite algısı olumsuz vakalara da yol açmıştır. Bu süreç mevcut durumun çözümlenmesi için yeni düşüncelerin geliştirilmesine sebebiyet vermiş ve Aydınlanma çağına J. Lock, J.J. Rousseau, I. Kant, J. Bentham, R. Cobden gibi düşünürleri barışçıl uluslararası sistemin oluşturulması yönünde önerilerde bulunmuştur. Bu düşünürlerden Smith ve Cobden uluslararası ilişkiler alanındaki idealizmi ekonomik açıdan değerlendirmelere tabi tutmuşken; Kant ve Betham idealist düşüncelerin politik boyutuna daha çok dikkat çekmiştir.³⁷

Tüm bunlara müteakip liberalizm/idealizm teorisinin gelişiminde ABD Başkanı Woodrow Wilson’un düşüncelerinin önemli rolü vardır. Wilson’un savunduğu açık

³³ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s.39.

³⁴ 1688 İngiliz Devrimiyle başlayan ve 1789 Fransa Devrimine kadar olan süreç Avrupa’da Aydınlanma Çağı olarak kabul edilmektedir. Aydınlanma düşüncesi bireyi rasyonel bir varlık olarak kabul etmekte; insanların faaliyetleri ile daha ilerlemeci ve gelişmiş bir düzenin var olabileceğini savunmaktadır. Bkz: Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates’ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.518.

³⁵ Atilla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*”, der: Atilla Eralp, içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, Atilla Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*. Atilla Eralp (der.) içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, (ss.57-88), s.62.

³⁶ Ramazan Gözen, s.97.

³⁷ Lerna K. Yanık, “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt:12, Sayı:46, 2022, (ss. 35-55), s.36.

diplomasi ve yeni örgütlenme modeli gibi girişimleri kapsamında Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Wilson'a göre, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla Uluslararası Sistemde kolektif güvenlik anlayışı hâkim olacak, güç dengesi sistemi ortadan kalkacaktır. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin öncülüğünde kurumsallaşacak uluslararası sistem ilerlemeci adımlarla savaşların yaşanmayacağı barışçıl bir düzen inşa edecektir.³⁸ Daha sonra Wilson tarafından geliştirilen 14 ilke idealizmin temel prensiplerine dönüşmüş ve söz konusu teori üç esas kavram üzerinden varlığını sürdürmüştür: barış, özgürlük ve demokrasi. Özellikle bu üç kavram arasından da barış olgusu ön plana çıkmıştır. Çünkü barış, varlığını sürmek için normal gereklilik durumudur ve zaman zaman farklı dönemlerdeki liberal görüşü benimseyen teorisyenleri birleştiren etken olmuştur.³⁹

Bu kapsamda idealizm taraftarları uluslararası sistem içinde mevcut olan savaşların devletlerin kendi ulusal çıkarlarına hizmet ettiği konusunda mutabık olmuştur. Hatta I. Kant insanların doğası gereği iş birliğine yatkın olduğuna ve bunun da barışı kalıcı kılacağına dikkat çekerken; Stephen Walt savaş ve güç kullanma taraftarı olan teorisyenleri eleştirmiş, demokrasinin otoritenin sonunu getireceğine, ekonomik gereksinimlerin karşılıklı güç kullanılmasını azaltacağına ve uluslararası örgütlenmelerin devletlerin uluslararası sistem içinde sadece ulusal çıkar odaklı hareket etmesini önleyeceğine vurgu yapmıştır.⁴⁰

İdealizmle ilgili tamamen farklı bir bakış açısı geliştiren J. Bentham ise özellikle faydacılık prensibi üzerinde durulması gerektiğini savunmuştur. Bu prensibe göre idealizm kapsamında bir şeyin doğruluğundan emin olmak için bunun insanlara en çok ne kadar mutluluk getirdiğine bakılması gerekir. Bu kapsamda azami doğruluğu ve asgari düzeyde hata yapılmasını sağlayacak sisteme, yani uluslararası hukuka ve uluslararası mahkemeye işaret edilmiştir. Çünkü Bentham'a göre vurgulanan bu sistem savaş olanağını en aza indireyecek bir vasıta.⁴¹

³⁸ Atilla Eralp, s.63.

³⁹ Nazrin Alizada, *İran'da Türk Kimliği: Dünü ve Bugünü*, Kutlu Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 32.

⁴⁰ Stephen M. Walt, "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, Spring, 1998, (pp. 29-46), p. 31.

⁴¹ Andrew Heywood, *Political Theory: An Introduction*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, Hampshire, New York, 2004, p.358-359.

Yukarıda söylenilenlerden yola çıkarak idealizm teorisinin insanın kötü eğiliminin nedenlerini çevresel şartlara bağladığı söylenebilir. Bu kapsamda mevcut olan negatif eğilimlerin aradan kalkması için iki çözüm yolu mevcuttur. İlk olarak insanın çevresindeki olumsuz şartları reform yoluyla iyileştirmektir. Bu süreçten sonra da benzer eğilimler devam ederse eğitim yoluyla insan eğilimleri iyileştirile ve uluslararası hukuk çerçevesinde mevcut sorunlar çözüme kavuşturulabilir. Ayrıca idealizme göre, devlet ve uluslararası sistem homojen bir yapı şeklinde değildir. Uluslararası sistem devletlerin yanı sıra toplumsal grupların da bir araya getirdiği bütün olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra idealizmin dikkat çektiği diğer bir husus da uluslararası hukuk çerçevesinde sistem birimleri arasında normların mevcut olduğuna ilişkindir.⁴²

Uluslararası sistemin bireyin yaşam ve özgürlük alanına hizmet etmesi gerektiği fikrine dayanan, uluslararası sistemin sadece devletlerden değil aynı zamanda devlet dışındaki aktörlerden ibaret olduğuna dikkat çeken ve söz konusu aktörleri de bir analiz birimi olarak ele alan⁴³ liberalizm teorisinden bahsedildikten sonra üzerinde durulması gereken ve özellikle de 1970’li yıllarda adından sıkça bahsettirmeye başlayan teorilerden biri de neoliberalizmdir. Kimilerine göre sağ görüşü destekleyen ekol, kimilerine göre Amerikanizasyon, kimilerine göre de serbest piyasa ekonomisi ve sermayeden çok daha fazlası anlamına gelen neoliberalizm uluslararası sistemin ciddi anlamda krizle sınındığı bir zamanda boy göstermeye başlamıştır. Ancak bu, söz konusu teorisinin tarihi geçmişinin sadece 1970’li yıllarla sınırlandırılması anlamına gelmemektedir. Çünkü daha 1929 yılında vuku bulan dünya ekonomik krizinden sonra artık liberalizm teorisinin savunduğu değerlerin dönemin taleplerini karşılamadığı ortaya çıkmış ve liberal teorisyenler yeni alternatif arayışlar içine girmiştir.⁴⁴ Bunun sonucunda neoliberal değerler anlam kazanmaya başlamış ve bu dönemden itibaren yapılan çalışmalarda neoliberalizmin dört esas amaca hizmet ettiği yönünde ortak bir mutabakat sağlanmıştır.⁴⁵ Bunlardan ilki ekonomik reform bazı gerçekleştirilmesi

⁴² Ramazan Gözen, ss.99-102.

⁴³ Agil Mammadov, “Realizm ve Liberalizm’in Ortasında: Marksist Teorinin Yeri ve Önemi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:59, 2017, (ss.18-25), s.20.

⁴⁴Johanna Bockman, “Neoliberalism”, *Contexts*, Vol:12, Issue:3, 2013, (pp.14-15).

⁴⁵ T. Ganti, “Neoliberalism”, *Annual Review of Anthropology*, No:43, 2014, (pp.89-104), p.91.

planlanan değişimlere özgüdür. Bu kapsamda ticaret ve sanayi serbestleştirilirken kamu işletmelerinin özelleştirilmesi söz konusu olmuştur. İkincisi kurallara dayalı bir kalkınma modelinin geliştirilmesine ilişkindir. Şöyle ki önceki ekonomik kalkınma planı daha çok siyasi ve iktisadi çıkarları ön plana çıkarmıştıysa yeni modelde devlet ve piyasa arasındaki koordinasyonun kurallar ekseninde ayarlanması planlanmıştır. Üçüncüsü ekonomi piyasasında mevcut olan etik değerlerin yeni bir ideolojiyle harmanlanmasını içermektedir. Dördüncüsü ise serbest piyasa ile bireysel değerler arasındaki bağlantının doğru yönetim biçimiyle kontrol edilmesine ilişkindir.

Buradan anlaşıldığı üzere uluslararası sistem anlayışını hem liberalizm hem de neoliberalizm kendi savunduğu değerler ekseninde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Şöyle ki yukarıda da vurgulandığı üzere liberalizm uluslararası sistem kapsamında birey temelli özgürlük anlayışını öne çıkarmakta ve devletleri bireysel özgürlüğün sağlanmasında bir vasıta olarak değerlendirmektedir. Ayrıca liberaller askeri gücün önemini göz ardı etmezken uluslararası sistem içinde ekonomik değerlerin ön plana çıkmasını savunmaktadırlar.⁴⁶ Çünkü liberallere göre güvenlik olgusu sadece toprak bütünlüğü ve ülkenin bekasına yönelik tehditlerin bertaraf edilmesinden ibaret değildir. Onlara göre güvenlik çok boyutlu bir kavramdır. Yani sadece askeri boyutuyla değil, zamanla ekonomik, politik ve sosyal boyutlarıyla önem kazandığı bir kavramdır. Dolayısıyla uluslararası sistemin tüm bu koşulları göz önünde bulundurarak oluşturulması gerekir. Zira neoliberaler uluslararası sistem kapsamında devleti daha fazla öne çıkarmakta ve onun esas gayesini maksimum kazanç elde ederek rakiplerinden bağımsız hareket etmesi gerektiği yönünde açıklamaktadır.

1.2.2. Realizm ve Neorealizm: Sistem Kavramı

Uluslararası ilişkiler teorilerinden bahsedildiği zaman İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası ortamda idealizmin öne sürdüğü fikirlere muhalif olarak ortaya çıkan realizmin ele alınması gerekmektedir.⁴⁷ Uluslararası sistem üzerine varsayımlar geliştiren bu teorinin savunduğu argümanlar daha çok insan doğasının siyaseti

⁴⁶ Agil Mammadov, s. 20.

⁴⁷ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı: 1, 2004, (ss. 33-60), s.34.

şekillendirdiği, insanın doğası gereği agresif bir tutum içinde olduğu, uluslararası siyasetin güç ve iktidar mücadelesinden ibaret olduğu ve gücün yokluğunun devletin yok olması anlamına geldiği yönündedir.⁴⁸

Tarihsel süreç içinde realizm teorisini değerlendirirken onun ortaya çıkışının 1930'ların başlarına tesadüf ettiği bilinmektedir. 1930'larla beraber uluslararası sistem ciddi bunalım dönemine girmiştir. Çünkü 1929 yılının sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayarak dünyayı saran ekonomik kriz uluslararası ekonomik sistemin kırılmasına neden olmuştur. Krizin yansısı, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Almanya ve Japonya'da artan milliyetçi hareketler, faşist iktidarların iş başına gelişi ile uluslararası sistemin değişme çabası içine girmesi, idealizmin barışçıl dünya düzeni için ileri sürdüğü proje ve fikirlerin savaşı önleyememesi ve ayrıca yetersiz kalan Milletler Cemiyeti'nin ciddi bir şekilde sorgulanması etkili nedenler arasında olmuştur. Realist fikirlerin ön plana çıkışı böyle bir uluslararası ortamda gerçekleşmiştir.⁴⁹

Realizm teorisi klasik realizm ve yapısal realizm (neorealizm) olarak iki yere ayrılmaktadır. Zaman içinde bu iki farklı kategori taraftarları tabiatın rekabetçi olması, uluslararası sistem yapısının anarşik olması, sistemin temel aktörlerinin devlet olması, devletlerin temel amacının sistemde varoluşlarının sürdürmek olması, bu mücadelede devletlerin temel araçlarının güç olması konusunda hemfikir olmuşlardı. Bu kapsamda ilk önce klasik realizmin savunduğu değerler ele alınacak olursa söz konusu teorinin düşünce temelini Thucydides (M. Ö.- 460-395), Nicolo Machiavelli ve Thomas Hobbes'un fikirlerinin oluşturduğu herkesçe bilinmektedir.

Thucydides'in çalışmalarında metodolojik realizm üzerine odaklanılmış ve belli bir siyasi ilişki mantığı kavranarak meydana gelen olaylar analize tabi tutulmuştur. O, *Peloponez Savaşı* adlı eserinde savaşın sebebinin Atina'nın her geçen gün güçlenmesinin Lakedomonyalılar üzerinde oluşturduğu endişe ve korkudan kaynaklandığına dikkat çekmiştir. Böyle bir durumda Spartalılar mevcut olan barış antlaşmasını ihlal eden ilk taraf olmuş ve bununla da taraflar arasında savaş meydana gelmiştir.⁵⁰ Ayrıca Thucydides, insan doğasını irdelemeye çalışırken onun değişmez

⁴⁸ Agil Mammadov, s.19.

⁴⁹ Atilla Eralp, ss.68-69.

⁵⁰ Steven Forde, "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli", *Journal of Politics*, Vol:54, No:2, 1992, (pp.372-393), p.374.

olduğu kanaatine varmış ve insanların kendi çıkar ve gururları tarafından yönetildiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra o, Atina ve Sparta arasındaki savaş zamanı paranın kullanım ve etki alanının daha çok olduğunu vurgulamış ve bu bağlamda parayı silahtan daha kullanışlı etki aracı olarak ele almıştır. Günümüze kadar realizm teorisinin incelenmesi zamanı irdelenmeye tabi tutulan söz konusu bu eserle Thucydides karşı dengeleme anlayışını dile getirmiş ve taraflar arasında güç dengesinin bozulmasının onları yeni savaş arayışına doğru iteceğinin altını çizmiştir.⁵¹

Klasik realist düşünceden bahsedildiği zaman filozof Nicolo Machiavelli'nin vurgulanması gerekmektedir. Machiavelli, uluslararası siyasi koşulların oluşum sürecinde devletlerin ön plana çıkması gerektiği düşüncesini savunmuş ve realizme dönüştürücü bir anlam yüklemiştir. Onun bu görüşü 1513 yılında kaleme aldığı *Prens* isimli kitabında detaylandırılmıştır.⁵² Machiavelli'ye göre, siyasiler veya da başka bir ifadeyle devlet adamları sistem içinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda siyasilerin yönetim çerçevesinde ilk önce kendinin, sonrasında ise devletin bekasını gözetmeleri gerekir. Bu zaman siyasiler hukuk çerçevesinde rekabet edemediğini anladığında karşı tarafla güç ve hiyleyle rekabet etmeyi bilmelidir. Çünkü devletin gücünün kullanım alanını sınırlayacak herhangi bir yasal ve ahlaki çerçeve bulunmamaktadır. Machiavelli'nin bu bakış açısı realist teoriyi etkilemiştir.⁵³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Realizmin gelişmesinde Hans J. Morgenthau büyük rol oynamıştır. Thomas Hobbes'un doğa durumundan etkilenerek, insanın savaştan kurtulması için kendini yönetme yetisini üst otorite olan toplumsal siyasi otoriteye yani devlete bırakmalı olduğunu öne süren Morgenthau, uluslararası siyaset söz konusu olduğunda güç mücadelesi olgusunun ön plana çıktığına dikkat çekmiş ve realizmi sistemleştirerek temel ilkelerini ortaya koymuştur.⁵⁴ O, bu noktada idealizmin insan doğasına yönelik ılımlı fikirlerine karşı çıkmış ve insan doğasının bencil ve çıkarıcı olduğunu savunmuştur. Ayrıca "ulusal çıkar" kavramını öne çıkaran Morgenthau, ulusların da bireylerle benzer şekilde kendi çıkarlarını temin etmek uğruna mücadele

⁵¹ Dursun Murat Düzgün, "Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Sayı:47, 2020, (ss. 256-276), s.259.

⁵² Nicolo Machiavelli, *Hükümdar*, çev. Necdet Adabağ, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1.

⁵³ Nicolo Machiavelli, s.10.

⁵⁴Dursun Murat Düzgün, s. 262.

verdikleri fikrini dile getirmiş ve bu bağlamda realistler, idealistlerden farklı olarak uluslararası sistemle bağlı kurumsallaşma ve uluslararası toplum yaratma düşüncesini ütopyacılar olarak değerlendirmiştir. Bu minvalde Morgenthau, ulusal çıkar ve güç arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Ona göre, ulusal çıkar, sabitliği ve devamlılığı belirlemiştir.⁵⁵ Buradan hareketle Morgenthau'nun siyasi realizmle ilgili oluşturduğu altı temel prensibin hatırlanması yerinde olacaktır:⁵⁶

- Toplum ve siyaset objektif yasalar tarafından idare edilmektedir.
- Siyasi realizmin temeli çıkarlar üzerine oluşturulmuştur.
- Siyasi realizmde güç insan üzerindeki kontrol mekanizmasını sağlamaktadır.
- Siyasi realizmde politik faaliyetlerle ahlaki yöntemler arasında gerilim vardır.
- Siyasi realizmde mevcut olan ahlak yasası herkesin gerçeğini kapsamamaktadır.
- Siyasi realizme göre siyasi alan kendine özgü özerkliği haizdir.

Bu ilkelerden hareketle Morgenthau'nun dünyanın çatışan çıkarlardan ibaret olduğu düşüncesini realizm olarak adlandırdığı kanısına varılmaktadır.

Realist teorisyenlerden bahsederken E. H. Carr'ın idealizme eleştiriler getirerek Realizm teorisinin oluşmasında büyük rol oynadığına da değinmek gerekir. Carr, 1939 yılında yayınlanan "*Buhran'ın Yirmi Yılı: 1919-1939*" kitabında idealistleri ütopyacı adlandırmış ve onları gücün uluslararası sistemde oynadığı rolü göz ardı ettikleri için eleştirmiştir. Carr, idealistlerin askeri ve maddi elementler dikkate alınmadan aklın, devletleri yönettiği fikri ile kendilerine hayali bir dünya kurdukları düşüncesinde olmuştur.⁵⁷

Farklı dönemlerde yaşayan ve kendine özgü araştırma metodolojisi benimseyen realist teorisyenlerin savunduğu argümanlardan yola çıkarak uluslararası sistemin anarşik yapıya sahip olduğu, bu yapı içinde devletlerin üzerinde hiyerarşik olarak üst otorite olmadığından mevcut olan çıkmazların çözümünün savaş vasıtasıyla gerçekleştiği ve bu çatışmalarda devletlerin asıl amacının kendi varlıklarını korumasına

⁵⁵ Atilla Eralp, s.72-74.

⁵⁶Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1978, pp.4-11.

⁵⁷ Edward Hallet Carr, *Yirminci Yüzyıl Krizi 1919-1939*, çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s.14.

ilişkin olduğu gerçeği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Bu bağlamda “*kalıcı dost ve rakip yoktur, kalıcı çıkarlar vardır*” argümanına odaklanan realizm teorisi dört esas varsayım üzerinden hareket etmektedir. Bunlardan ilki gücün kontrol edilmesi üzerinde egemen bir otoritenin yokluğuna; ikincisi devletlerin uluslararası sistemin en başat aktörü olduğuna; üçüncüsü devletlerin daima rekabet içinde olduğundan güçlerini maksimize ettiğine; dördüncüsü ise ulusal çıkarların hayati önemi haiz olduğuna ilişkindir.⁵⁹

Buraya kadar klasik realizm teorisyenlerinin düşünce tarzına göre savunulan argümanlara değinilmiştir. Ancak yukarıda da vurgulandığı üzere realizm sadece klasik ekolün taraftarlarından ibaret bir kavram değildir. Bu kapsamda neorealizm veya da yapısal realizmden bahsedilmesi gerekmektedir. 1970’li yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde yeni teorilerin üretilmesi yönünde genel bir eğilim mevcut olmuş ancak meydana gelen teoriler arasında antlaşma birliği sağlanamamıştır. Çünkü söz konusu dönemde uluslararası sistemin doğası ile ilgili yaygın bir anlaşmazlık hâkim olmuştur. Böyle anlaşmazlık ortamında realizm taraftarları yapılanmanın kaçınılmaz olduğunun farkına varmış ve kendi içlerinde bu eğilime doğru yönelmeye başlamışlardır. Bununla da Neorealizm, realistlere yönelik yapılan eleştiriler ışığında meydana çıkmaya başlamış ve neorealistler, ekonomi politiği konusunda kafa yormaya başlamışlardır.⁶⁰

Yapısal realizm olarak da bilinen Neorealizm teorisinden bahsedildiği zaman özellikle Kenneth N. Waltz’un vurgulanması gerekmektedir. Waltz’un sistem teorisi [birim + yapı + güç dağılımı] (unit + structure distribution of power) denkleminde ibarettir.⁶¹ Neorealizmin kurucu isimlerinden biri olarak Waltz’a göre, uluslararası sistem, “*bir siyasal yapı ve etkileşim içinde bulunan öğelerden (devletlerden) oluşan bir bütündür.*”⁶² Ayrıca yapısal olarak süreklilik arz eden bu sistem âdem- i merkezîyetçi

⁵⁸ Gökhan Binzet, s.28.

⁵⁹ Jonathan Monten, “Thucydides and Modern Realism”, *International Studies Quarterly*, Vol:50, Issue:1, 2006, (pp.-25), p.8.

⁶⁰ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:51, Sayı: 1,1996, (ss.71-114), s. 99.

⁶¹ Süleyman Elik, “Uluslararası Politikada Sistem Düşüncesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 2023, (ss. 89-105), s. 94.

⁶² В.Н. Коньшев, “Неоклассический реализм в теории международных отношений”, *Полит. Политические исследования*, № 4, 2020 (сс.84-106), с.95.

ve anarşik yapıya sahiptir.⁶³ Sistemin parçası olan devletlerin amacı ise varoluşlarını sürdürmektir. Bunun yanı sıra sistemin anarşik yapısına dikkat çeken Waltz,⁶⁴ söz konusu yapının devletlerin birbirini korku ve endişe kaynağı olarak görmesinden ileri geldiğini vurgulamıştır. Bu anlamda neorealistler klasik realistlerden ayrılarak güce ulaşılması gereken amaç olarak değil, gerektiği halde kullanılacak bir araç olarak bakmaktadırlar.⁶⁵ Bu bağlamda Waltz, güç mücadelesini realistler gibi insan doğasına değil, uluslararası sistemin yapısına bağlamıştır.⁶⁶

Ayrıca Waltz, iki kutuplu uluslararası sistemin çok kutuplu uluslararası sistemden daha istikrarlı olduğunu varsaymıştır.⁶⁷ İki kutuplu sistemde büyük güçler daha kontrollü dış politika sergilemektedirler. Çünkü etkin alanların belirgin olması ve nükleer silahların varlığından dolayı iki kutuplu sistemde lider güçlerin sıcak savaş haline girme ihtimali oldukça düşüktür.⁶⁸ Ayrıca iki kutuplu sistemde rakipler arasındaki pazarlık olanakları daha yönetilebilen ve az maliyetlidir. Buna karşın çok kutuplu sistemlerde aktör çeşitliliğinden kaynaklanarak tehditlerin yelpazesi de genişlemektedir ki bu da uluslararası sistemin yapısı içinde tehdidin nereden geldiğini muğlaklaştırmaktadır.⁶⁹ Bunda da devamlı değişen askeri iş birlikleri, devletlerin kapasite değişimi sonucu meydana çıkan farklılıklar etkili olmaktadır. Waltz, bu analizlere dayanarak iki kutuplu sistemin çok kutuplu sistemden daha istikrarlı olduğunu belirtmektedir.

Bu analizlere ek olarak Waltz'a göre, uluslararası sistemde güç dengesi süreklilik arz etmektedir. Söz konusu sistemde denge bozulsa bile başka bir şekilde yeniden

⁶³R. B. J. Walker, "Realism, Change, and International Political Theory", *International Studies Quarterly*, Vol:31, No:1, 1987, (pp. 65-86), p.77.

⁶⁴ Dursun Murat Düzgün, s. 263.

⁶⁵ Yücel Bozdağoğlu; Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağlılık", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:4, 2004, (ss.59-79), s.62.

⁶⁶ İskender Serdar, s.16.

⁶⁷ Kenneth Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Cilt:25, Sayı:1, 2000, (pp. 5-41), p. 907.

⁶⁸ Kenneth Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, Cilt:18, Sayı: 4, 1988, (pp. 615-628), p.623.

⁶⁹ Seda Gözde Tokatlı, "Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı:21, 2022, (ss. 122-141), s.130.

kurulabilir. Bu kapsamda güç dengesinin sürekliliği iki kutuplu ve çok kutuplu sistemler için de geçerlidir.⁷⁰ Bunun yanı sıra Waltz, uluslararası sistemin anarşik yapıya sahip olmasının devletleri birbirini dengelemeye doğru ittiğine ve zayıf devletlerin varlığını sürdürmek için güçlü devleti dengelemek zorunda kaldığına da dikkat çekmiştir.⁷¹

Waltz, iç ve dış sistemlerin farklılık gösterdiğini belirterek, ulusal siyasi sistemlerde hiyerarşiye dayalı emir ve itaat sisteminin hâkim olduğunu, buna karşın uluslararası sistemde alt üst ilişkisi olmayan anarşik bir yapılanma söz konusu olduğuna değinmiştir. İç siyasal sistemin karmaşık yapısında sistemi oluşturan bireyler iş bölümü çerçevesinde istedikleri alana yöneldikleri halde, uluslararası sistemde farklı nitelikteki devletlerin fonksiyonları benzerlik göstermektedir.⁷²

Sonuç olarak söylenebilir ki hem klasik realistler hem de neorealistler sistem kavramını kendine özgü hususlarla detaylandırarak anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu minvalde klasik realistler, uluslararası ilişkiler sistemini devletler arasında etkileşim olarak kabul ettikleri halde Waltz öncülüğünde neorealist teori uluslararası ilişkiler sisteminde devletler arasındaki etkileşime bakarken yapısal nedenleri ve devletlerden kaynaklanan birim nedenleri analiz etmektedir. Ayrıca klasik realistler uluslararası sistemi sadece sonuç odaklı açıklarken neorealistler sebep-sonuç ve araç ve amaçları ayrı ayrı değerlendirmektedir.⁷³

1.2.3. Davranışsalcılık ve Sistem Kavramı

Uluslararası İlişkiler disiplininin diğer sistem tartışması Davranışsal ekol çerçevesinde yapılmıştır. Davranışsalcılık yaklaşımı ilk kez B. F. Skinner tarafından psikoloji alanında geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, psikoloji bilimi bilinç ve zihinsel davranışları izleyip inceleyerek bilimsel cevaplar ortaya koymamaktadır. Bu bağlamda psikoloji alanının bilimselliğini sağlamak için erkek ve kadın bireylerin eylemleri, gözlenmeye açık olan durumları, çevreleri inceleme ögesi olmalıdır. Yalnız bu durumda

⁷⁰Tayyar Arı, "Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı", *Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, 1990, (ss. 103-118), s.188.

⁷¹ İskender Serdar, s.17-18.

⁷² Tayyar Arı, s.188.

⁷³ Tayyar Arı, s.189.

insan eylemleri ile çevresi arasında bilimsel bir ilişkinin tespit edilmesi mümkündür. Davranışsalcılık ilerleyen zamanda sosyoloji ve siyaset bilimi gibi alanlarda da etkili olmaya başlamış⁷⁴ ve söz konusu paradigma diğer disiplinlere nazaran uluslararası ilişkiler alanına daha geç, 1950’li yıllarda sıçramıştır. Bu ekolün temsilcileri, pozitivist düşünce tarzına has olarak, doğa bilimlerindeki kuralların uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde de kullanılabileceğini düşünmüşler. Bu kapsamda davranışsalcılar genel olarak sosyal bilimlerin tüm dallarını, özel olarak da uluslararası ilişkiler disiplinini daha bilimsel kılmayı amaçlamıştır.⁷⁵

Davranışsalcılara göre, uluslararası sistemde yer alan aktörleri, verileri analiz ederek atılabilecek adımları önceden tahmin etmek mümkündür. Bu bağlamda doğa bilimlerinin kurallarının kullanımı sonucu daha gerçekçi veriler ortaya çıkarılabilir.⁷⁶ Davranışsalcılar, kendilerinden önceki çalışmalar sonucunda oluşan yaklaşımları geleneksel yaklaşımlar olarak görmekteydiler. Onlara göre, gelenekselci yaklaşımıcılar disipline dair krizleri ve sistem sorunlarını çözmekte yetersiz kalmıştır. Çünkü genel sorunlar tanımlansa da çözümlene için sistematik ve bilimsel çalışmalar yapılmamıştır.

77

Bunun yanı sıra davranışsalcılar geleneksel yaklaşımların ileri sürüldüğü dönem ile davranışsalcılığın zuhur ettiği dönemdeki uluslararası sistem yapısının farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Bu kapsamda geleneksel yaklaşımlar, sistem tanımalarını ve çözüm reçetelerini Avrupa’yı temel alan klasik güç dengesi sistemi üzerinden gerçekleştirmiştir. Fakat Davranışsalcı düşüncenin etkili olmaya başladığı dönemden itibaren, uluslararası sistem için kendinde yeni özellikleri barındıran bir yapı meydana gelmiştir. Bunda İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra dünyanın ABD ve Sovyetler Birliği’nin liderliği altında iki farklı bloka bölünmesinin büyük etkisi olmuştur.⁷⁸ Durum

⁷⁴ Oktay F. Tanrısever, “Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*. Atilla Eralp (der.) içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.94.

⁷⁵ Mustafa Aydın, s.77.

⁷⁶ Erdem Özlük, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalcı Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümü Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, 2008, (ss. 375-394), s. 377-379.

⁷⁷ Oktay F. Tanrısever, s.95.

⁷⁸ Erdem Özlük, s. 377-378.

böyle olunca Avrupa Sistemi'nin iki hegemonik gücü olan İngiltere ve Fransa eskiden sahip olduğu önemi kaybetmeye başlamıştır.

Buna müteakip uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde pragmatik çalışma alanının oluşturulması zorunlu hale gelmiş ve bununla da davranışsalcılar, uluslararası sistem kavramının geliştirilmesinde önemli pay sahip olmuştur. Söz konusu yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden olan Morton Kaplan'dır. Kaplan'ın "uluslararası siyaset alanında geliştirdiği sistem teorisi, sosyal teorinin araçlarından biridir."⁷⁹ Kaplan, uluslararası sistem kavramını "devletler, bloklar ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkilerin ve tekrarlanan bilimsel davranışlarının sonucu" olarak tanımlamıştır.⁸⁰ Kaplan, öngörülebilecek durumları dikkate alarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmiştir.⁸¹ Kaplan'ın geliştirmiş olduğu modellerden ilki "güç dengesi" sistemidir. Bu sistem modelinin geliştirilmesinde 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da egemen olan sistemden esinlenilmiştir.⁸² Kaplan'a göre;

"Tarihsel sosyoloji ile ilgili olan bu model, 18'inci ve 19'uncu yüzyıllarda Avrupa devletleri arasında gerçekleşen altı ya da sekiz devletten oluşan denge sisteminin, devletler arası ilişkilerin nasıl oluştuğunu izah etmeye çalışır. Bu sistemin en bağlayıcı kuralı, savaşın durdurulmasından ziyade milli aktörlerin ortadan kaldırılması ya da ulus üstü örgütlerin temel prensiplerine bağlı olan aktörlerin sınırlanmasının gerekliliğidir. Fakat bu prensibin ne kadar kabul görüp görmediği tartışmalı bir konudur... Sistemin tarihsel olarak uygulandığı dönem, 18'inci ve 19'uncu yüzyıllardır. İttifaklar dışında kalan devletlerin sayısının çok olması, diğer bir istikrarsızlık kaynağıdır. denge politikalarını en iyi izleyen devlet, İngiltere olmuştur. Bunun temel nedenini ada ülkesi olması ve çatışma bölgelerinden uzak olması olarak açıklamıştır. Güç dengesi yaklaşımında ideolojiden ziyade denge unsuru hakimdir. Savaşlar sınırlı gayeler için yapılır. Başat güç olma yarışında güçler birbirlerini dengeleyerek içlerinden birinin sürekli hakimiyetini engeller. Bu durumda uluslararası hukuk, devletler arası ilişkilerde etkin bir rol oynayabilir."⁸³

Kaplan, sistem içindeki devlet sayısının en az beş olmasına önemle vurgu yapmaktadır. Ona göre, sistem dahilindeki aktör sayı beşten üçe inerse iki güçlü aktör diğerini ortadan kaldırabilir. Ayrıca Kaplan'a göre söz konusu özellikler şu şekilde

⁷⁹ Süleyman Elik, s. 91.

⁸⁰ Tanrıseven, s. 98.

⁸¹ Morton A. Kaplan, "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems", *The American Political Science Review*, Cilt: 51, Sayı: 3, 1957, (pp. 684-695), p.685.

⁸² Morton A. Kaplan, "How to Theorize about International Politics", *International Journal on World Peace*, Cilt:13, Sayı:1, 1996, (pp. 3-20), p.4.

⁸³ Süleyman Elik, "Uluslararası Politikada Sistem Düşüncesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:50, 2023, (ss.89-105), s. 92.

sıralanabilir:⁸⁴ Sistemde yer alan devletler kendi güç kapasitelerini artırma yolunda hareket etseler de olası savaş ihtimalini diplomasi yoluyla çözmeye eğilimlidirler. Kapasite artımında başarısızlığa uğrayan devlet savaş yolunu tercih etmektedir. Sistemde yer alan devletlerden birinin ortadan kaldırılması ihtimali söz konusu olursa savaş durdurulabilir. Sistem içinde liderlik iddiası sergileyen devlet veya koalisyonla karşı harekete geçilir.

Kaplan'ın geliştirdiği diğer sistem modeli “gevşek iki kutuplu” sistemdir. Gevşek iki kutuplu sistem birçok farklı özelliği sebebiyle klasik güç dengesi sisteminden ayrılmaktadır. Bu tür sistemlerde aktörler, yani devletler iki blok arasında örgütlenmektedir. Sistem dahilinde blokların herhangi birine katılmayarak bağımsız politika sergileyen devletler de mevcuttur. Güç dengesi sisteminin denge olgusundan farklı olarak geniş iki kutuplu sistemde arabulucu faaliyet ön plana çıkmaktadır. Bu faaliyetleri genellikle hiçbir bloka dahil olmayan devletler yürütmektedir. Ayrıca, sistem dahilinde uluslararası örgütlerin de varlığı söz konusudur.⁸⁵ Örneğin, “*Varşova Paktı ve NATO Paktı gibi yapılarda, eğer bloklardan biri hiyerarşik bir yapıya sahip, diğeri gevşek ise; gevşek yapıdaki devletler, bloksuz devletlerle ilişki geliştirebilirler. Fakat hiyerarşik yapıda olan devletlerin varlığı, diğer bloku da etkiler ve onun blok dışı hareketini de sınırlar. Eğer iki kutupta sıkı bir hiyerarşik durum söz konusu olursa o zaman üyelikler çok katı bir şekilde uygulanır.*”⁸⁶

Kaplan, sistemde yer alan bloklar içinde hiyerarşik yapılanmanın önemine dikkat çekmektedir. Şöyle ki birbirlerini etkisiz hale getirmeye çalışan bloklar büyük savaştan kaçınırken, krizlerin çözümü yolunda diplomatik görüşmeler ve küçük savaşları tercih etmektedirler. Bu bağlamda nükleer güçlerin de caydırıcı özelliği ortaya çıkmaktadır. Bloksuz devletler ise, uzlaşmaya yönelik politika sergileyerek iki blok arasında olası savaş ihtimalini önlemeyi hedeflemektedir.⁸⁷ Ayrıca güç dengesi sistemine kıyasen gevşek iki kutuplu sistem çerçevesinde ittifaklar kısa vadeli değil, uzun sürelidir. Güç

⁸⁴ Morton A. Kaplan, p.686.

⁸⁵ K. E. Boulding, “Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics”, *Conflict Resolution*, Vol:2, No:4, 1958, (pp. 329-334), p.330.

⁸⁶ Süleyman Elik, s. 92.

⁸⁷ Nazlı Maç, “*İki Kutuplu Sistem Sonrası ABD-Rusya Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi*”, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004, s.9.

dengesi sisteminin aksine, gevşek iki kutuplu sistemde yer alan blokların örgütlenmesinde ideolojik zeminin kabarık rolü vardır.

Kaplan'ın geliştirdiği diğer model “sıkı iki kutuplu” sistemdir. Bu modelde tarafsızların ortadan kalkması ve sistemin fiilen iki güç blokuna indirgenmesi söz konusudur.⁸⁸ Bu tür bir sistemde kızların ortaya çıkmasına fırsat verilmemektedir böylece sistem sadece iki güç bul okuyla sınıflandırılmaktadır. Bu tür sistemlerde aktör sayıları az olduğu için bu aktörler bahsi geçen bloklardan birine üyedir veya o bloku destekler. Böyle bir sistemde aktörler arabulucu işlevler üstlenmez.⁸⁹

Kaplan'ın öne sürdüğü “evrensel sistem” çerçevesinde ise uluslararası aktörler önemli role sahiptirler. Bu sistem konfederal bir yapı içindedir. Sistem üyeleri olası krizleri barışçıl yolla çözmeye eğilim göstermektedir. Bu sistemin oluşumu için belirli zaman gerekmektedir.

Kaplan'ın geliştirdiği diğer model “hiyerarşik sistem” modelidir. Hiyerarşik sistem modeli iki tür yapıyla bilinmektedir. Sistem içindeki bir gücü başat duruma gelme isteği gerçekleşirse otoriter yapıyla bir model ortaya çıkmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki *“bu sistemde fonksiyonel örgütlenmeler, coğrafi örgütlenmelerden daha güçlüdür. Hiyerarşik sistem bütünleşmiş olduğundan, istikrarlı bir sistem olarak kabul edilir. Her ne kadar sistemden ayrılma imkânı olsa da aktörler, bu yüksek maliyeti göze alamazlar.”*⁹⁰

Sonuncu sistem modeli ise nükleer silahların gelişimi fonunda oluşan “birim-veto sistemi”dir. Bu sistem, ideolojik nitelik taşımamaktadır. Sistem dahilinde ittifaklara fazla rastlanmamakla birlikte devletler, nükleer saldırıların yaşanmaması adına paktlarda uzlaşabilirler. Ayrıca bahsi geçen sistemde evrensel aktörlerin uzlaşmacı gücü oldukça sınırlıdır.⁹¹

Özellikle Kaplan'ın ileri sürdüğü bu sistem modellerinden bahsedildikten sonra bir hususun vurgulanmasında yarar vardır. Yukarıda adı geçen modellerden ilk ikisi, yani güç dengesi ve gevşek iki kutuplu sistem modeli uluslararası ilişkiler disiplini içinde

⁸⁸K. E. Boulding, s.330.

⁸⁹ Süleyman Elik, s. 93.

⁹⁰ Süleyman Elik, s. 93.

⁹¹ Arı, ss.104-111.

uygulanmışken; diğerleri daha çok varsayımlara dayanmaktadır. Kaplan tarafından varsayımsal nitelikte savunulan bu modeller ise geliştirdiği kendine özgü hipotez ve argümanlarıyla uluslararası sistemi anlamada kolaylık sağlamaktadır. Bu kapsamda Kaplan,⁹² her sistemin özelliklerini ihtiva eden değişkenler dizisine dikkat çekmiştir ki bunların aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür:⁹³

- Temel kurallar sistem içindeki dengeyi koruyan esas davranışlardır.
- Bunun yanı sıra sistem içindeki yeni girdilere yönelik değişim kuralları da göz ardı edilmemelidir.
- Ayrıca sistem içindeki farklı aktörler sınıflandırıcı değişkenler vasıtasıyla yapısal özelliklerine göre gruplandırılabilir.
- Aynı zamanda sistem aktörlerinin kapasite değişkenleri onları güç unsurlarına göre sınıflandırmaktadır.
- Tüm bunlara ek olarak sistem aktörlerinin iletişim düzeyini ortaya çıkaran enformasyon değişkenleridir.

Ayrıca davranışsal ekolden bahsedildiği zaman sistem teorisiyle ilgili kapsamlı çalışmalar yapan D. Easton'un da vurgulanması gerekmektedir. Çünkü davranışçılık, uluslararası ilişkilerde bir hareket olarak, birey temelli siyasal davranışın incelenmesiyle sınırlı kalmamış, bir dizi yönelim, prosedür ve analiz yöntemine dönüşmüştür. Bu bağlamda Easton'a göre, davranışçılığın entelektüel temelleri sekiz ana ilkedен oluşmaktadır:⁹⁴

- Düzenlemeler
- Doğrulama
- Teknikler
- Nicelleştirme

⁹² Kaplan'a yönelik en büyük eleştiri Gelenekselcilik tarafı Hedley Bull tarafından yapılmıştır. Kaplan'ın savunduğu değerleri kullandığı dil açısından yetersiz ve terminolojik olarak oturmayan paradigma olarak değerlendiren Bull, davranışsalcıların uluslararası ilişkilerinin esas meselelerini izah etmekte yetersiz kaldığına ve sorunlara yönelik kesin kanıların olmadığına dikkat çekmiştir. Bkz: Erdem Özlük, "Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:64, Sayı:3, 2009, (ss.198-220), s.211.

⁹³ Nazlı Maç, s.6.

⁹⁴ "Behaviouralism as an Approach to Contemporary Political Analysis: An Appraisal", <https://www.ijern.com/Behaviouralism.php>, (Erişim Tarihi: 10.06.2024).

- Değerler
- Sistemleştirme
- Saf Bilim
- Entegrasyon

Sonuç olarak davranışçılara göre uluslararası sistem disiplininin diğer bilim dallarıyla etkileşim içinde incelenmesi ve siyasi olayların toplumdaki çeşitli diğer faktörler tarafından şekillendirilmesi gerekmektedir. Yani başka bir ifadeyle davranışsalcılar uluslararası sistemin bütünsel yapısına daha çok dikkat çekmekte ve bu yapının farklı sistem modelleri tarafından şekillendirildiğine inanmaktadırlar.

2. TARİHİ SÜREÇLER, ULUSLARARASI SİSTEM VE TÜRKİYE

2.1. Uluslararası Düzenin Vestfalya Evresi

Uluslararası ilişkiler tarihi günümüz uluslararası düzeninin oluşumuna yol açan pek çok aşamadan geçmiştir. Bu zaman coğrafi, ekonomik ve askeri faktörler bazı devletlerin yükselişinde, bazılarının da çöküşünde en önemli etkene dönüşmüştür. Bu da devletler arasındaki anlaşmazlık ve savaşları kaçınılmaz kılmıştır. Durum böyle olunca devletler savaşlardan kaçınmak için farklı diplomatik yöntem arayışı içine girmiş ve bu durum 1648 yılında Vestfalya Barışı düzenlendikten sonra son bulmuştur. Söz konusu antlaşmadan bahsetmeden önce bu savaşa götüren sürecin genel hatlarıyla ele almakta yarar vardır. 17. yüzyılın başlarında, Orta Avrupa'daki Habsburg toprakları da dahil olmak üzere Avrupa'nın büyük bölümündeki yönetim sistemi “dualist”, yani ikili olmuştur. Çünkü güç; prens ve ileri gelen soylular arasında paylaşılmaktaydı; soyluların sahip olduklarına ise mülkler denilmekteydi. Zamanla bu iki kutup arasındaki güç dengesinin sağlanamaması anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Zira hanedan Katoliklerin, mülkler ise büyük ölçüde Protestanların yönetimindeydi.⁹⁵ Bu kapsamda Hanedanlar tarafından dini özgürlükleri sınırlama girişimi başlatılmış ve bunu önlemek isteyen Bohemya ve Macar mülkleri, anayasal konumlarını güçlendirmek için hanedan içindeki karmaşadan yararlanmaya çalışmıştır. Durum böyle olunca 1618-1648 yıllarını kapsayan Otuz Yıl Savaşları ortaya çıkmıştır.

Alman topraklarında Protestanlarla Katolikler arasında dini zeminde ortaya çıkan bu savaş zamanı Bohemyalıların yenilmesi Protestan Birliği'nin dağılmasına yol açmıştır.⁹⁶ Bunun üzerine V. Frederick; Danimarka, Hollanda, İsveç ile ilişkiler kurmaya çalışmış ve Nisan 1621'de Transilvanya ve Roma ile bir antlaşma imzalamıştır. Ancak 6 Ağustos 1623 tarihinde gerçekleşen Stadtlohn Savaşı'nda ordunun beşte dördünün kaybıyla sonuçlanan yeni bir yenilgi yaşanmıştır. Durum böyle olunca V. Frederick

⁹⁵ Andreas Osiander, “Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth”, *International Organization*, Vol:55, No:2, 2001, (pp.251–287), p.253

⁹⁶ Mohamad Zreik, “The Westphalia Peace and Its Impact on the Modern European State”, *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities*, Vol:2, No:1, 2021, (pp.1-16), p.5

Platinum ve Bohemya'ya geri dönme girişimlerinden vazgeçirilmeye çalışılmış ve böylece savaşın ilk dönemi sona erirken, Roma İmparatorluğu'nda barış ve sessizlik hâkim olmuştur. Ancak 1625 yılında Danimarka'nın savaşa müdahalesi söz konusu olmuştur. Bu müdahale Danimarka Kralı V. Christian'ın, Kuzey Almanya'daki Lutherileri desteklemek amacıyla Roma İmparatorluğu'na karşı savaşmak üzere bir ordu göndermesiyle başlamıştır.⁹⁷

Bu durum Kutsal Roma İmparatorluğu'nu Danimarkalılarla savaşa son vermeyi ve Avrupa topraklarına yönelik saldırılarını engellemeyi düşünmeye sevk etmiştir. Bu kapsamda II. Ferdinand, Bohemyalı Albrecht von Wallenstein'den askeri yardım istemiştir. Sıra dışı yönetim ve stratejik yeteneklere sahip Wallenstein de yeni işgal edilen toprakların kendisine verilmesi koşuluyla ona yardım etmeyi kabul etmiştir.⁹⁸ 1626 yılında Albrecht von Wallenstein'in güçleriyle Mansfield'in Protestan güçleri arasında Dessau savaşı gerçekleşmiş ve Mansfield'in Protestan güçleri yenilmiştir. Savaşın devamında 1629 yılında Lübeck Antlaşması imzalanmış ve Danimarka Kralı V. Christian'ın Alman topraklarındaki Protestanlara verdiği desteğin sona ermesi karşılığında Danimarka topraklarını geri alması öngörülmüştür.⁹⁹

1630 yılından itibaren savaşın yelpazesi genişlemiş ve İsveç Kralı Gustavus Adolphus (Gustav Adolf) savaşa müdahale etmeye karar vermiştir.¹⁰⁰ İsveç Kralı, görünüşte Almanya'yı genel olarak Habsburg baskısından ve özel olarak da İade Fermanı'ndan¹⁰¹ (Edict of Restitution) korumak amacıyla imparatora saldırmaya karar vermiş ve Kuzey Almanya kıyılarına çıkartma yapmıştır.¹⁰² Onun asıl amacı ise Hanse Birliği'ni kontrol altına almak ve Baltık'ı bir İsveç gölüne dönüştürmek idi. Daha sonra İspanya 1635-1645 yılları arasında savaşta aktifliğini korumuş ve 5 Eylül 1634 tarihinde

⁹⁷M. Zreik, p.5.

⁹⁸ Andreas Osiander, p. 256.

⁹⁹M. Zreik, p.5.

¹⁰⁰ Peter H. Wilson, "The Causes of the Thirty Years War 1618-48", *The English Historical Review*, Vol:123, No:502, 2008, (pp. 554-586), p. 558.

¹⁰¹ İade Fermanı, Kutsal Roma İmparatoru II. Ferdinand tarafından 6 Mart 1629 tarihinde Otuz Yıl Savaşları sırasında kabul edilmiştir. Esas amacı toprak kontrolünü, Katolik kilisesi topraklarının daha fazla laikleştirilmesini yasaklayan ve bu tür toprakların Protestan kontrolüne devredilmesine izin vermeyen 1555 yılındaki Augsburg Barışında belirtilen düzeye ulaştırmak olmuştur.

¹⁰² Andreas Osiander, p. 257.

Nördlingen Savaşı'nda Protestanları yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine Fransa savaşa müdahale etmiş ve Fransız güçleri Ren Nehri'ni geçerek çatışmaya katılmıştır.¹⁰³ 1643 yılında ise İspanyol ordusuyla Fransız güçleri birleşmiş ve onlarla Protestanlar arasında 5 Mart 1645 tarihinde Bohemya'da çıkan Jankou savaşında Protestanlar zafer kazanmıştır. Ardından 1645 yılında Danimarka ve İsveç arasında Brömsebro Antlaşması olarak adlandırılan tek taraflı bir barış antlaşması imzalanmış ve bununla da Vestfalya süreci başlamıştır.¹⁰⁴

Netice itibariyle Otuz Yıl Savaşları tek bir savaş olarak değil, altı veya daha fazla ana tarafı olan üç savaş olarak tanımlanabilir. İlk olarak, din ve imparatorluk otoritesi kapsamında ortaya çıkan bir iç savaş vuku bulmuş ve bu 1635 yılında Prag Barışı ile sona ermiştir. Sonra, 16. yüzyıl çatışmalarının devamı olan, İspanya'nın Hollanda ve Fransa'ya karşı girdiği Batı Savaşı meydana gelmiş, son olaraksa çoğunlukla Almanya'da, önce Danimarka ve sonra İsveç'in bir tarafta, imparator ve müttefiklerinin diğer tarafta olduğu Baltık Savaşı patlak vermiştir.¹⁰⁵ Söz konusu savaşlar bittikten sonra ise daha önce de vurgulandığı üzere Vestfalya Barış Antlaşması'na varılması için müzakere süreci başlatılmıştır. Bu minvalde 145'ten az olmayan delegasyonu temsil eden ve elli beş yargı alanını kapsayan yüzlerce diplomat konferans masasında üç yıl süren yoğun pazarlık içinde olmuştur.¹⁰⁶ Çünkü müdahil olan tüm ulusların ve devletlerin temsilcileri Münster ve Osnabrück'te bir araya geldiklerinde akıllarında belirli hedefleri olmuştur. Özellikle ulusal temsilciler, kendi ülkelerinin liderlerinden herhangi bir uzlaşmaya çok çabuk varılmaması yönünde özel talimatlar almış; hiçbir ulus zayıf olarak görülmek istemediğinden otuz yıldan uzun süren yıkıcı çatışmadan sorumlu tutulmak istememiştir. Ancak tüm bunlara rağmen 1645 yılına gelindiğinde, bazı hesaplara göre tüm Alman nüfusunun üçte biri de dahil olmak üzere milyonlarca cana mal olan savaşta barış antlaşmasına varılması için güçlü nedenler bulunmaktaydı. Bu kapsamda barış konferansının her ülke için hedefleri şu şekilde özetlenebilir: Fransızlar, Metz, Toul, Verdun, Breisach ve Alsace gibi stratejik askeri kalelerin yanı

¹⁰³ Myron P. Gutmann, "The Origins of the Thirty Years' War", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol:8, No:4, 1988, (pp. 749-770), p.767

¹⁰⁴ Stephen D. Krasner, "Compromising Westphalia", *International Security*, Vol: 20, No:3, 1995-1996, (pp.115-151), p. 115.

¹⁰⁵ Myron P. Gutmann, p.753.

¹⁰⁶ Arthur Eyffinger, *Europe in The Balance: An Appraisal of The Westphalian System*, NILR,1998, p.174.

sıra Ren Nehri üzerindeki “orman şehirleri” olarak bilinen dört şehrin kontrolünü; Roma İmparatorluğu, İmparatorun liderliğinde birleşik bir krallık; İmparatorluğun eyaletlerinin prensleri kendi krallıkları üzerinde egemenlik; Hollandalılar İspanya’dan bağımsızlık, İsveç ise kendi toprak kazanımlarını geri istemekteydi.¹⁰⁷ Kongrede temsil edilen tarafların temel uzlaşmaları, Münster ve Osnabrück’teki iki antlaşmada yazılı hale getirilmiş ve David Maland tarafından özetlenmiştir.

Netice itibariyle varılan barış antlaşması, o dönemde Avrupa güçleri için büyük önem taşıyan birçok konuyu ele almıştır. Ancak Vestfalya kapsamında ele alınan üç konu modern uluslararası ilişkiler açısından özel önem arz etmiştir. Bu konulardan ilki, Münster ve Osnabrück’teki antlaşmalarla sağlamlaştırılan din özgürlüğüdür. Vestfalya Barışı, İmparator II. Ferdinand’ın 1629 tarihli İade Fermanında ellerinden alınan “İmparatorlukta Lutheranlara dinsel hoşgörü tanıyan Augsburg Barışı’nı” teyit etmiştir. İkinci temel konu, savaşın doğası ve amaçlanan kullanımlarına ilişkin olmuştur. 1648 yılından önce savaş, çatışmaları çözümlenmenin meşru biçimi olarak ele alınmaktaydı. Ancak Vestfalya Antlaşması’ndan sonra, devletin yok edilmesine neden olan savaşlara izin verilmemesi ön plana çıkmaya başlamıştır. 1648 Barışı’nın üçüncü ve muhtemelen en önemli ve kalıcı sonucu devlet egemenliği fikrine ilişkindir.¹⁰⁸ Bu kapsamda özellikle egemenlik ilkesinin üzerinde durulması gerekmektedir.

Vestfalya Barış Antlaşması ile egemenlik uluslararası ilişkilerin temel ilkelerinden birine dönüşmüş ve sonraki yüzyıllar boyunca uluslararası sistem dahilinde sıklıkla müracaat edilen konulardan olmuştur. Söz konusu antlaşmayla egemen devlet ilkesi de meşrulaştırılarak modern devlet sisteminin esası koyulmuş¹⁰⁹ ve devamında da bölgesellik fikri meşru egemen yönetim kavramıyla birleştirilmiştir.

Bu kapsamda Vestfalya Barış Antlaşması’nın en önemli ilkelerinden olan egemenlik ele alındığında, bir hükümetin prensipte kendi topraklarında istediğini yapma hakkına sahip olması anlamına gelmektedir. Bu prensipte, devletler statü olarak eşittirler. Aynı zamanda egemenlik, devletlerin diğer devletlerin iç siyasetine ve karar süreçlerine

¹⁰⁷ Steven Patton, “The Peace of Westphalia and Its Effects on International Relations, Diplomacy and Foreign Policy”, *The Histories*, Cilt:10, Sayı:1, 2019, (pp. 91-99), p.93.

¹⁰⁸Steven Patton, pp.94-95.

¹⁰⁹ Merve Suna Özel Özcan, “Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi”, *JEBPIR*, Cilt:5, Sayı:1, 2019, (ss.49-62), s.54.

müdahale etmemesi gerektiğini de eşit şekilde ihtiva etmektedir.¹¹⁰ Bu noktada özellikle bir hususun vurgulanması gerekmektedir. Vestfalya düzeni, devletlerin eşitliği, egemen dokunulmazlık ve müdahale etmeme doktrini gibi uluslararası hukukun temel normları aracılığıyla hukuki olarak yapılandırılmıştır.¹¹¹ Bu kapsamda Vestfalya sistemiyle birlikte, Hristiyan birliğinden ziyade devletlerin ayrılığı ve eşitliği ilkesi ön plana çıkarılmaya başlanmış; Papa veya İmparator'un evrensel bir otoriteye sahip olduğu fikri reddedilmiş;¹¹² toprak egemenliği ve egemen eşitlik gibi anti-hegimonik kavramlar dillendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca söz konusu bu düzen bölgesel egemenlik kavramını da meşrulaştırmıştır. Bölgesel egemenliğe göre ise bir toprak içinde yalnızca bir mutlak zamansal güç vardır, o da o bölgesel devletin hükümetine aittir.¹¹³

Yukarıda söylenenlerden yola çıkarak otuz yıllık çatışmayı sonlandıran antlaşma olan Vestfalya Antlaşması'nın, uluslararası ilişkiler pratiği üzerinde üç şekilde derin bir etki yarattığı söylenebilir:¹¹⁴

- Egemenlik kavramı benimsenmiş, egemenin belirli bir bölgede münhasır haklara sahip olduğu teyit edilmiş ve ayrıca devletlerin kendi coğrafi alanlarında kendi iç politikalarını belirleyebilecekleri de belirtilmiştir.
- Liderler kendi kalıcı ulusal ordularını kurmaya çalışmıştır. Devlet böylece daha güçlü hale gelmiş ve liderler oluşturulan birlikler üzerinde mutlak kontrole sahip olmuştur.
- 19. yüzyılın başına kadar dünyaya egemen olan bir çekirdek devlet grubu bu dönemde ortaya çıkmıştır: Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Hollanda ve Belçika Birleşik Eyaletleri.

¹¹⁰ M.L.A. Salawu; E.O. Oju, "An Overview of the Principles of the 1648 Westphalian Peace Treaty: Sovereignty, Collective Security, and Balance of Power", *Noun International Journal of Peace Studies and Conflict Resolution (NIJPCR)*, Vol:1, No:1, 2021, (pp.242-257), p.247.

¹¹¹ Richard Falk, "Revisiting Westphalia, Discovering Post-Westphalia", *The Journal of Ethics*, Vol:6, No:4, 2002, (pp.311-352), p.313.

¹¹² Susan Strange, "The Westfailure System", *Review of International Studies*, Vol:25, No:3, 1999, (pp. 345-354), p.347.

¹¹³ Daud Hassan, "The Rise of the Territorial State and The Treaty of Westphalia", *Yearbook of New Zealand Jurisprudence*, Vol:9, 2006, (pp.62-709), pp.65-67.

¹¹⁴ "The Historical Context", <https://bgc.ac.in/pdf/study-material/SEM-4-Political-Science-GE-Study-Material-for-Module1-Topic-2.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.06.2024).

Uluslararası ilişkiler açısından bu denli büyük önemi haiz olan Vestfalya Antlaşması zaman zaman uluslararası sistem anlayışını irdeleyen araştırmacılar tarafından analize tabi tutulmuştur. Bu konuya ilişkin değerlendirme yapan Henry Kissinger söz konusu sistemin oluşturduğu idealleri *Dünya Düzeni* adlı kitabında şöyle dile getirmiştir: “*Vestfalya Barışı, ulusların tarihinde bir dönüm noktası haline gelmiştir. Çünkü içerdiği unsurlar kapsamlı olduğu kadar karmaşık da olmamıştır. Bu sistemle Avrupa düzeninin yapı taşı olarak imparatorluk, hanedan veya dini inanç değil, devlet teyit edilmiştir. Ayrıca devlet egemenliği kavramı oluşturulmuş ve uluslararası ilişkiler sisteminin ilkeleri şekillendirilmiştir.*”¹¹⁵ Ayrıca Richard Falk tarafından kaleme alınan makalede de Vestfalya’yla ilgili çok ilginç bir hususa yer verilirken Vestfalya’nın aynı anda bir olayı, bir fikri, bir süreci ve normatif değerleri ifade ettiğine dikkat çekilmiştir. Olay olarak Vestfalya, Otuz Yıl Savaşları’nın sonunda müzakere edilen barış antlaşmasına atıfta bulunmakta ve bu antlaşma zaman zaman değişikliklerle günümüze kadar devam eden dünya düzeninin yapısal çerçevesini oluşturmaktadır.¹¹⁶

Fikir olarak Vestfalya, dünya düzeninin devlet merkezli karakterine atıfta bulunmaktadır. Süreç olarak Vestfalya, antlaşmaların müzakere edildiği tarihten bu yana geçen sürede hem sömürgecilik hem de sömürgeciliğin sona ermesi, kitle imha silahlarının ortaya çıkması, uluslararası kurumların kurulması, küresel piyasa güçlerinin yükselişi ve küresel sivil toplumun ortaya çıkışı gibi önemli gelişmelerle birlikte devletin ve devlet yönetiminin değişen karakterine dikkat çekmektedir. Normatif değer olarak baskıcı devletleri hesap verebilirlikten koruyan ve zayıf ve ekonomik olarak dezavantajlı devletleri müdahaleye ve ciddi maddi yoksunluk biçimlerine maruz bırakan egemenlik temelli sistemin güçlü ve zayıf yönlerine atıfta bulunmaktadır.¹¹⁷

Sonuç olarak Vestfalya Antlaşması’yla ilgili yukarıda vurgulananlar şöyle özetlenebilir. Öncelikle, 1648 Antlaşması üç asırdan fazla zaman geçmesine rağmen sadece yapılan bazı değişikliklerle bu sistem bugüne kadar uluslararası ilişkiler sisteminin şekillendirilmesinde etkisini korumaya devam etmektedir. Bunda da söz konusu antlaşmanın Avrupa’nın modern tarihini şekillendiren kapsamlı barış

¹¹⁵ Henry Kissinger, *World Order*; Penguin Press, New York, 2014, p. 26-27.

¹¹⁶ Richard Falk, p.312.

¹¹⁷ Richard Falk, p.312.

antlaşmaları geleneğinin ilki olarak kabul edilmesinin; resmen çok taraflı bir antlaşma olmasa da birçok uluslararası aktörün huzurunda sonuçlanan üç adet birbirine bağlı ikili antlaşma zinciri olmasının ve kesinlikle tüm sorunları çözmemesine rağmen, genel olarak uzun zamandır beklenen laik ve manevi meselelerin kapsamlı şekilde düzenlenmesinin büyük rolü vardır.

2.2. Viyana Sistemi'nin Kuruluşu, Gelişimi ve Sonuçları

Fransız İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa devletleri arasındaki güç dengesi temelden değişmiş ve adı geçen imparatorluğun yıkıntıları üzerindeki bölünme süreci Avrupa'da uluslararası sistemin yeniden inşa edilmesiyle sona ermiştir. Galip devletlerin oluşturduğu yeni sistem tarihe "Viyana sistemi" adıyla girmiştir. Söz konusu sistemi oluşturan devletler Avrupa'da ülkelerarası sınırları yeniden belirlemek, yeni bir güç dengesi oluşturmak ve yaklaşık yirmi beş yıllık süreçte meydana gelen değişiklikleri meşrulaştırmak istemiştir. Belirlenen bu hedeflere ulaşılması için müzakereler süreci başlatılmış ve nihai sistemin oluşturulması farklı zaman dilimlerinde düzenlenen önemli konferanslarla kesinleştirilmiştir. Bu nedenle Viyana sistemi ve onun oluşturduğu düzenden bahsetmeden önce bu sürece götüren zaman diliminde gerçekleşen Fransız Devrimi ve akabindeki olayların ele alınması gerekmektedir.

"İnsan zihninin devrimi" olarak tanımlanan Fransız Devrimi, Avrupa'nın yeniden inşasında bir dönüm noktasına olmuştur. Çünkü bu devrim ilk önce yerel bir siyasi ayaklanma olarak başlamış, devamında yönetim sistemini parçalamış ve ardından tüm mevcut değerlerin sosyal, ekonomik ve kültürel kökleri üzerinde çarpıcı etki oluşturmuştur. Bu dönemde "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganını kullanan devrimin etkisi yalnızca Avrupa'da değil aynı zamanda tüm dünyada yaygınlaşmış ve bunda 1815 yılına kadar ordularıyla Avrupa'yı parçalayan Napolyon'un rolü büyük olmuştur.¹¹⁸

Bu devrimin Fransa'da başlamasının bazı nedenleri vardır. İlk neden Fransa'daki idari sisteme ilişkindir. Kral XVI. Louis mutlak bir monarktı ve tüm güç onun elindeydi. Dolayısıyla Fransız halkı bir değişime ihtiyaç duymuştur. Diğer bir neden yargı

¹¹⁸ Deniz Ülke Arıboğan, "Global Security and Cooperation in the Postpandemic Period: From the 19th Century Concert of Europe to the 21st Century Concert of Globe", *Reflections on the Pandemic. in the Future of the World*, 2020, (pp. 326-349), p.330.

sisteminden kaynaklanmaktaydı. Bu bağlamda bireysel özgürlüğün garantisinin olmadığı söylenmelidir. Üçüncü neden vergilendirmeyle ilgiliydi. Alt sınıf insanlar ve çiftçiler için vergi ödemek çok zor olmuştur. Çünkü onlar daha az kazanmakta, ancak çok fazla ödeme yapmaktaydılar. Dördüncüsü Aydınlanma düşünürlerinin fikirleriyle bağlantılı olmuştur.¹¹⁹

Fransız Devrimi gerçekleştiğinde Fransa ekonomi, toplum, askeri vb. açılardan zor zamanlar geçirmekteydi. Bu bağlamda devrimin hem Fransa hem de Avrupa devletleri için çarpıcı olan sonuçlarından bahsedilmesi gerekmektedir. Öncelikle Fransa’da Bourbon Hanedanlığı yıkılmış; Antik Rejim’in yerini meşruti rejim almıştır. İkincisi, özgürlük, milliyetçilik, kardeşlik fikirleri yaygınlaşmış ve milliyetçi tutumun bir sonucu olarak çokuluslu devletler de aynı sorunları yaşamıştır. Üçüncüsü, Avrupa tarihinin zaman çizelgesinde bu olay Erken Modern Çağ’ın sonu ve Modern Çağ’ın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Fransız devrimi sadece Fransa ile sınırlı kalmamış, coğrafyası kısa zamanda genişlemiştir. Devrim sırasında Osmanlı Devleti ve İngiltere de sessiz ve tarafsız kalmamış ve meydana gelen savaşlara dahil olmuştur. Özellikle bu savaşların güç dengesi bağlamında ortaya çıktığı söylenebilir. Bu kapsamda 1768-1774 ve 1787-1792 yıllarında Osmanlı Devleti’ni yenen Rusya, Karadeniz’e hâkim olmuş, Akdeniz’e doğru yürüyüşe geçmiş, Polonya üzerindeki denetimini yeniden sağlamış ve bu bölgenin paylaşılmasında öncü rol oynamış, Almanya’da Avusturya ile Prusya arasındaki rekabetten ve devrimci Fransa ile komşuları arasındaki yeni gerginliklerden yararlanabilmiştir. Ortaya çıkan İngiliz-Rus hegemonyasının örüntüsü, 1791 yılındaki İngiliz-Rus Oçakov krizinde açıkça ortaya konmuştur.¹²⁰

Çatışma, her iki tarafın etki alanını genişletmiş olması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Ancak kriz gerçek bir rekabetten değil, İngiliz Başbakanı William Pitt’in Avrupa’yu yönetmedeki potansiyel ortaklıklarının şartlarını tanımlama girişiminden

¹¹⁹ Samuel Hugh Mcgrady, *A Notebook of European History 1400-1920*, Thomas Y. Crowell Company Publishers, New York, 1928, p. 104-110.

¹²⁰ Paul W. Schroeder, “Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?”, *The American Historical Review*, Cilt:97, Sayı:3, 1992, (pp. 683-706), p.690. Аугуса бкз: Л. Р. Сабитова, Начало англо-русского дипломатического противостояния в рамках “Восточного вопроса” (“Очаковский кризис” 1791 г.), *Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. История. Международные отношения*, 2014. Т. 14, вып. 4 (с. 77-81).

kaynaklanmıştır. Pitt çoğu İngiliz gibi, Rusya'yı İngiltere'nin doğal müttefiki olarak görmekteydi. Ancak Rusya'nın kontrolden çıktığını ve ortaklığa zorlanması gerektiğini fark etmişti.¹²¹ Taraflar arasındaki çatışmayı Pitt başlatmış, ancak Rusya tarafı zafer kazanmıştır.

Hegemonya anlamında denge derken bu konuda İngiltere ve Rusya yalnız olmamıştır. Neredeyse diğer devletler de aynı şekilde davranmıştır. Bu bağlamda Avusturya'nın Almanya'daki denge fikri, söz konusu devletin Reich'ı kontrol etmesi ve Prusya üzerinde üstünlük kurması anlamına gelmekteydi. Prusya'nın Almanya üzerinde denge fikri, Reich'ta Avusturya-Prusya çıkmazı, Kuzey Almanya'da Prusya üstünlüğü ve genel olarak Prusya'nın Avusturya ile eşitliği anlamına gelmekteydi.¹²²

Buradan anlaşıldığı üzere güç dengesi sloganlarının ve kurallarının hegemonik amaçlara hizmet ettiği örüntü, Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarının çoğunda kendini göstermiştir. Ancak bu noktada özellikle bir hususun vurgulanması gerekmektedir. Fransa, Napolyon'un saltanatından önce veya sırasında Batı Avrupa üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmaya istekli ve muktedir olsaydı, Avrupa'da gerçek bir güç dengesi sistemi ortaya çıkabilirdi ve Fransız gücü, İngiltere ve Rusya'nın bariz coğrafi avantajlarını dengeleyebilirdi. Bunun yerine, Napolyon'un sınırsız hırslı müttefikleri savaşı Fransa için yenilgi ve gücünün azalması noktasına kadar götürmeye zorlamıştır.¹²³

Viyana Kongresi, Napolyon Savaşları'nın sona ermesinin ardından barış antlaşması sağlamak amacıyla Avusturya İmparatorluğu'nun başkentinde bir araya gelen büyük ve küçük güçlerin katıldığı uluslararası bir toplantıydı. Fransa ile diğer Büyük Güçler arasındaki savaşı resmen sona erdiren birinci (Mayıs 1814) ve ikinci (Kasım 1815) Paris antlaşmalarıyla birlikte ele alındığında, Viyana Antlaşması Avrupa'nın savaş sonrası toprak sınırlarını ve diğer birçok büyük ve küçük uluslararası sorunun kaderini belirleyen bir antlaşma olmuştur. Kongre resmen Ekim 1814 ile Eylül 1815 arasında toplanmış ve dönemin önde gelen isimlerini ve dört muzaffer gücün ve Fransa'nın en önemli dış politika liderlerini bir araya getirmiş, ancak aynı zamanda Avrupa'nın daha

¹²¹ Yahya Bağçeçi, "İngiltere Başbakanı Genç William Pitt ve Özi Krizi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:12, 2014, (ss.359-379), s.367.

¹²² Paul W Schroeder, p.691

¹²³Paul W Schroeder, p.692.

küçük devletlerini temsil eden devlet adamlarını ve devrim döneminde topraklarından mahrum bırakılan “meşru” yöneticileri de içermiştir.¹²⁴

Üç muzaffer kıta gücü – Rusya, Avusturya ve Prusya – için Viyana Kongresi, Napolyon Savaşları’ndaki kayıplarının ve çabalarının “telafi”si olarak görülmekte ve söz konusu kongre bu üç devletin Orta ve Doğu Avrupa’da yeni topraklar elde etmesine yol açmaktaydı. Ancak şunun da vurgulanması gerekmektedir ki söz konusu kongre taraflar arasında yukarıda da belirtildiği üzere farklı zaman dilimlerinde yapılan üç önemli görüşmede sonuca bağlanabilmiştir. Çünkü barış antlaşmasının düzenlendiği dönemde de taraflar arasında ciddi uyuşmazlıklar ortaya çıkmış ve hatta Viyana Kongresi sırasında Polonya-Saksonya meselesi ciddi bir tartışmaya neden olmuştur. Varşova Dükalığı’nı Rusya ile birleştirmek isteyen I. Aleksandr, Saksonya’yı Prusya’ya vermeyi başarmıştır. Bunun akabinde anlaşmazlık o kadar derinleşmiş ki, 3 Ocak 1815 tarihinde İngiltere, Avusturya ve Fransa, Talleyrand’in önerisi üzerine Rusya ve Prusya’ya karşı gizli bir ittifak antlaşması imzalamıştır.¹²⁵ Üç nüshadan oluşan antlaşma taraftarları Rusya, Prusya ve Avusturya’nın planlarını bozmaya karar vermiştir. Bununla da taraflar arasındaki anlaşmazlık büyümüş ve sonuç olarak yoğun bir mücadelenin ardından Saksonya’nın bir kısmı Prusya’ya, 3.2 milyon nüfuslu Varşova Dükalığı’nın büyük bir kısmı ise Rusya’ya verilmiştir. Ancak Napolyon’un 20 Mart 1815 tarihinde Paris’e girmesinden sonra Bourbon Hanedanı Kralı XVIII. Louis o kadar aceleyle Paris’ten kaçmıştır ki,¹²⁶ 3 Ocak 1815 tarihli antlaşmanın Fransızca nüshası orada unutulmuş ve sonuç olarak Napolyon gizli koalisyon antlaşmasından haberdar olmuştur. Ancak tüm bu anlaşmazlıklara ve keskin müzakere sürecine rağmen Viyana sisteminin esasını koyan Viyana Barış Antlaşmasına varılması mümkün olmuştur. Bu süreçte aşağıdaki antlaşmaların özellikle vurgulanması gerekmektedir.

I.Paris Antlaşması zamanı müzakere edilen esas konulardan biri, Fransa’nın gelecekteki hükümetinin belirlenmesi meselesine ilişkin olmuştur. Uzun süren mücadeleden sonra Paris’te gelecekteki hükümet sorunu çözüme kavuşturulmuş ve

¹²⁴ Nathan N. Orgill, “Congress of Vienna (1815)”, *The Encyclopedia of Diplomacy*, 2018, (pp. 1-15), p.1.

¹²⁵ Christophe Dupont, “History and Coalitions: The Vienna Congress (1814–1815)”, *International Negotiation*, Vol:8 (1), 2003, (pp.169-178), p.171.

¹²⁶ Kamuran Şimşek, “Tarih-i Cevdet’e Göre Napolyon”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, 2014, (ss.85-93), s. 91.

müttefik liderlik artık Fransa ile savaşı sona erdirecek ve savaş sonrası sınırlarını ve muzaffer güçlere karşı sorumluluklarını belirleyecek konuları çözmeye koyulmuştur. Böylece, 30 Mayıs 1814 tarihinde imzalanan ilk Paris Antlaşması Avrupa uluslararası tarihindeki diğer benzer olaylarla, özellikle Napolyon'un yenilmiş düşmanlarına yönelik muamelesiyle karşılaştırıldığı zaman oldukça cömert görünen birkaç hüküm içermekteydi.¹²⁷

İlk olarak, cezalandırıcı bir barışın savunucuları Fransa'ya tazminatlar yükleyen bir antlaşma çıkarmayı başaramadılar.¹²⁸ Ancak belki de en çarpıcı özellik, müttefik devlet adamlarının Fransa'nın sınırlarında yaptığı düzenlemelere ilişkindi. Fransa'yı bölmek, büyük toprak parçalarını elinden almak, hatta onu sözde antik sınırlarına, yani 1789 öncesi sınırlara geri döndürmek yerine, Paris'teki barış elçileri Ocak 1792 sınırlarını yeniden belirlemeyi kabul etmiştir. Bu karar, Fransa'nın aslında sınırlarında yani, kuzeyde eski Avusturya Hollanda'sından Ren Nehri'ne kadar olan sınır boyunca çeşitli farklı noktalarda ve Savoy'da toprak parçaları elde ettiği anlamına gelmekteydi. Fransa lehine olan bu küçük toprak düzenlemelerini içeren antlaşma gereği Fransa da Hollanda, İsviçre, yeni oluşturulan Alman Konfederasyonu ve İtalya'nın çeşitli daha küçük egemen devletlerinin bağımsızlığını resmen tanıyacaktı. Bunun karşılığında ise İngiltere, son savaşlar sırasında Fransa ve Avrupa dışındaki Birleşik Eyaletler'den ele geçirdiği toprakların çoğunu, imparatorlukta ticaretin güvenliği için stratejik olarak hayati önem taşıdığı düşünülen izole edilmiş bölgeler hariç, geri verecekti.¹²⁹

8 Haziran 1815 tarihinde "Viyana Kongresi Yasası" imzalandığında, meydana gelen olaylar bir kez daha yapılan çalışmaları sorgulanır hale getirmiştir. Durum böyle olunca taraflar II. Paris Antlaşması etrafında barış çalışmalarını sürdürmeye çalışmıştır. Bu nedenle söz konusu antlaşma barış elçilerinin çalışmalarını somutlaştıran bir mutabakat olarak bilinmektedir. Elba'da sürgüne çekildikten kısa bir süre sonra Napolyon, XVIII. Louis'in Fransa'ya dönen soylu göçmenleri kayıran politikalarına yönelik halkın hoşnut olmadığına ilişkin bilgiler almaktaydı.¹³⁰ Bunun yanı sıra Dörtlü

¹²⁷ Joachim von Elbe, "Peacemaking in 1815", *The American Journal of International Law*, Vol:36, Issue:3, 1942, (pp.470-474), p. 471.

¹²⁸ Nathan N. Orgill, p.7.

¹²⁹Nathan N. Orgill, p.7.

¹³⁰ Cristophe Dupont, p.171.

İttifak'ı neredeyse parçalayan Polonya-Sakson krizinin ayrıntılarını da ileten gizli istihbaratlar mevcut olmuştur. Bununla da durum bir kez daha onun lehine dönmüş gibi gözükmekteydi.¹³¹

20 Kasım 1815 tarihinde imzalanan antlaşmada somutlaştırılan düzenlemeler, Fransa'nın daha fazla topraktan mahrum bırakılmasını içermekteydi. Antlaşmaya göre Fransa, esas olarak sınırlarını 1790'daki sınırlara geri çekecek, ancak toprak bakımından sınırlar 1789'dakinden daha büyük alanı kapsayacaktı. Sonuç olarak ortaya çıkan ikinci Paris Barışı, Fransa'ya başlangıçta verilen vaatlerin çoğunu korumasına rağmen Prusya tarafından yapılan eleştirilere de mümkün olduğunca yanıt vermeyi amaçlayan bazı cezalandırıcı önlemleri içermiştir. Ayrıca, Fransa bu yeni sınırlar boyunca stratejik kalelerin kontrolünü devretmek, Napolyon'un düşmanlarından yağmaladığı sanat eserlerini iade etmek ve savaşın toplam maliyetinin telafisi olarak 700 milyon frank tazminat ödemek zorunda kalmıştır.¹³²

Viyana sistemini tamamlayan sonuncu kongre ise Aix-La-Chapelle olmuştur. Bu kongre önemli bir uluslararası toplantı olarak bilinmektedir. Çünkü Aix-La-Chapelle kongresi yalnızca bir savaşın sonunu getirmemiş, aynı zamanda da Avrupa'da barışı temin etmekle yeni düzenin esasını koymuştur. Aix-La-Chapelle Kongresi'nde Fransa'nın müttefik güçlere katılması diğer delegeler arasında itiraz ve çelişki yaratmıştır. Özellikle Rusya ve Prusya bu katılımı kabul etmemiştir. Bu da kongrede müttefik güçler arasında görüş ayrılıkları olduğunu gözler önüne sermiştir.¹³³ Ancak tüm bunlara rağmen Aix-La-Chapelle Kongresi ile devletler kendi başlarına karar almamayı kabul etmiş, Avrupa'da barışı koruma sözü vermiş ve bu antlaşmayı diğer Avrupa devletlerine de göndermeyi taahhüt etmiştir. Aix-La-Chapelle Kongresi'nden sonra "Avrupa Viyana Ahengi" sistemi oluşturulmuştur.

Bu yeni düzen dört temel ilkeye dayanmıştır. Viyana Ahengi Sistemi'nin ilk temel ilkesi, ilk etapta sistemdeki en güçlü aktörlere ayrıcalıklı bir statü verilmesini içermiştir. Bu kapsamda Viyana sürecinde varılan I. Paris Antlaşması'nda İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya kendilerini büyük güçler olarak tanımlamış ve tüm kıtada

¹³¹ Charles Esdaile, *Napoleon's Wars: An International History, 1803–1815*, Viking Publishing, New York, 2007, p.548.

¹³² Charles Esdaile, p. 548.

¹³³ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul, 2013, s. 133.

barışı sağlama ve koruma görevini üstlenmişlerdi. Avrupa'daki hemen hemen her hükümetin katıldığı müzakerelere 200'ü aşkın delege katılmasına rağmen kararlar dörtlü olarak alınmış ve ilk kez bununla Avrupa'nın "küçük ve büyük güçleri" ortaya konmuştur.¹³⁴

II. Paris Antlaşması da Dörtlü İttifak Antlaşması'na paralel olarak şekillenmiş, yine büyük güçlerin süregelen istikrarı koruyabilmeleri için istişare ve destek mekanizmalarının oluşturulmasını hedeflemiştir. Rus girişimiyle hazırlanan ve daha sonra Prusya ile Avusturya'nın da katıldığı Viyana öncesi "Kutsal İttifak Antlaşması" ise Hıristiyanlığın kanatları altında statükoyu korumak amacıyla Protestan ve Katolik kralları bir araya getirmiştir. Söz konusu sistemin ikinci ilkesi, "büyük güçlerin, ancak birlikte kıtadaki siyasi ve bölgesel statükoyu kuracaklarını, savunacaklarını ve gerektiği şekilde yeniden tanımlayacaklarını kabul etmelerine ilişkin olmuştur. Üçüncü ilke, "dönemsel büyük güç aracılığıyla istişare ve uyumsuzluk çözümü için gevşek bir mekanizma" önerisidir.¹³⁵ Bu yaklaşım, I. Kant'ın "ebedi barış" fikrinden esinlenmiştir. Burada, *foedus pacificum* modelinin, uluslararası hukuka dayalı özgür devletler arasında arabuluculuk mekanizmaları ve iş birlikleri kurarak sürdürülebilir barışı sağlayabileceği inancına dayandığını öngörmüştür. Dördüncü ilke ise Avrupa genelinde egemenliğin tanınmasını içermiş ve büyük güçler bundan böyle yalnızca devrimci olmayan yerel siyasi kurumlara sahip olanlara olumlu bakacaklarını beyan etmiştir.¹³⁶

Ayrıca bu düzenle birlikte uluslararası antlaşmalara yönelik yeni düzenleme yürürlüğe girmiştir. Zira 1815'ten önceki temel kural, imparator/hükümdarın ölümü halinde tüm uluslararası antlaşmaların feshedilmesi ve t geçerliliğinin yeni kral tarafından yenilenmesi koşuluyla sürdürülmesi üzerine kuruluyken; bu, Viyana antlaşmalarından sonra kaldırılmış; antlaşmalar bireysel monarşiler arasında değil, devletler arasında imzalanmış olarak kabul edildiğinden bir taraf antlaşmadan çekilmek isterse antlaşmanın geçerliliği de sona ermiştir.

¹³⁴ B. Reinalda, *Routledge History of International Organizations; From 1815 to Present Day*, Taylor & Francis, New York, 2009, p. 18.

¹³⁵ Kyle Lascourettes, *The Concert of Europe and Great Power Governance Today*, RAND Cooperation Perspective Expert Insights on a Timely Policy, Issue, 2017, p. 6.

¹³⁶ Kyle Lascourettes, p.7.

Yukarıda söylenilenlerden anlaşıldığı üzere Viyana sisteminin oluşturduğu yeni düzen, 19. yüzyıl Avrupa güç dengesi sistemini ve anarşist bir düzenin seyri içindeki diplomatik ve uluslararası politik istikrarı açıklamak için çok uygun bir model olmuştur. Hatta realist perspektifte bile bu sistemin ulus-devletlerin uluslararası güç dağılımı ve ulusal çıkar algıları çerçevesinde ittifak halinde hareket etme kapasitesini içerdiğine değinilmiştir.¹³⁷ Ancak Viyana sistemini değerlendiren Schulz, konuya farklı bir bakış açısı getirmiş ve bir dizi ittifak antlaşması ve bildirgesi üzerine kurgulanan bu sistemin temelde Avrupa'nın büyük güçlerinin çıkarlarını korumayı amaçladığına dikkat çekmiş, bunun yanı sıra Avrupa dışındaki güçleri göz ardı etmeyi amaçladığına işaret etmiştir. Bu nedenle söz konusu sistemin dünyada ne barışı ne de adaleti sağlamada başarılı olmadığını altını çizmiştir.¹³⁸

Sonuç olarak hakkında olumlu ve olumsuz çok yazılıp çizilen Viyana sisteminden sonraki dönemde Fransa'ya karşı ittifak kurmuş üç büyük kıta gücü siyaset sahnesinde varlığını sürdürmeye devam etmiş ve böyle potansiyel hegemonik tehdide karşı Fransa hiçbir zaman güvenilir müttefikler edinememiştir. On yıllar boyunca Orta ve Doğu Avrupa, Doğu Güçlerinin sözde Kutsal İttifakı tarafından yönetilmiş ve bu da Avrupa genelinde zaman zaman yönetsel sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bazı devletler Viyana Antlaşması'nın kararlarıyla yetinmemiştir ki bunlardan biri de Almanya olmuştur. Bu süreçte Almanya'nın parçalanması devam etmiş ve bu durum Alman halkının hoşnut olmamasına neden olmuştur. Çünkü halk tüm Almanların yer aldığı federal bir devlet istemekteydiler. Yani Almanya gizli veya açık şekilde mutlak monarşiyle (despotizmle) mücadelesini devam ettirmekteydi. Tüm bunları göz önünde bulunduran Dupont, Viyana sistemini değerlendirirken aşağıdaki kanaatte bulunmuştur:¹³⁹

- Sistemin istikrarlı olabilmesi için dış koşullardaki değişikliklere uyum sağlamaya hazır olması gerekmektedir. Ancak bu söz konusu olmamıştır.

¹³⁷ Deniz Ülke Arıboğan, p. 333.

¹³⁸ Matthias Schulz, "Cultures of Peace and Security from the Vienna Congress to the Twenty-first Century: Characteristics and Dilemmas", *Securing Europe After Napoleon; 1815 and the New European Security Culture*, (Ed.: Beatrice de Graaf, Ido de Haan, Brian Vick), Cambridge University Press, 2019, (pp. 21-39), p. 27.

¹³⁹ Cristophe Dupont, p. 176.

Sistem ilkeler ve değerler üzerine kurulmuş ve bu değerler ise güçlü toplumsal ve politik güçlere karşılık vermemekteydi.

- Bir diğer istikrarsızlık faktörü, üyelerin pozisyonlarının ve çıkarlarının farklı olduğu temel sorunlarda üyeler arasındaki artan anlaşmazlıktan kaynaklanmaktaydı. Bunlar arasında Osmanlı meselesi, koloniler sorunu ve izolasyonizm vb. bulunmaktaydı.

Bu çalkantılar Viyana sisteminin sonunu getirmiş ve söz konusu sistem ve onun hukuki dayanağı olan Kutsal İttifak, Kırım Savaşı'nın (1853-1856) sona ermesinden sonra siyaset sahnesinden çekilmiştir.

2.3. Kırım Savaşı Sonrası 1856 Paris Antlaşması'nın Doğurduğu Sistem

Kırım Savaşı, Napolyon savaşlarına veya 20. yüzyıl standartlarına göre kısa; 19. yüzyıl standartlarına göre ise uzun ve karmaşık yapıya sahip olan bir savaştır. Taraflar arasında çıkan anlaşmazlıklar Rusya'nın Türk topraklarını işgalinden (Temmuz 1853), yani mütarekeden (Ocak 1856) itibaren 31 ay sürmüştür. Genellikle bir büyük savaş olarak kabul edilmeyen Kırım Savaşı, aslında büyük savaşların birçok özelliğini taşımış ve Avrupa'nın beş büyük gücünün ve daha küçük ölçekli olanlarınsa ulusal çıkarlarını ilgilendiren bir savaş olmuştur. Bu kapsamda büyük güçlerden üçü, İngiltere, Fransa, Rusya gerçekten savaştan taraf olmuş, diğer ikisi Avusturya ve Prusya ise doğrudan savaşa taraf olmasalar da savaşın yürütülmesi ve sonucu üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.¹⁴⁰

Kırım Savaşı kutsal yerler meselesinin diplomatik kanallar vasıtasıyla çözüme kavuşturulmamasından dolayı meydana gelmiştir. Özellikle 1789 yılındaki Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan yeni politik düzen gereğince laiklik ön plana çıkarılmaya çalışıldığından belirli bir süre Fransa dini meselelerden uzak kalmış, ancak söz konusu sorun Katoliklerin bu meseleyi dillendirmesi üzerine yeniden gündeme gelmiştir.¹⁴¹

¹⁴⁰ James B. Agnew, "The Great War That Almost was: The Crimea 1853-1856", *Parameters*, Cilt:3, Sayı:1, 1973, (pp.46-57), p. 47.

¹⁴¹ Bekir Sıtkı Baykal, "Makamat-ı Mübareke Meselesi", *Belleten*, Cilt:23, Sayı:89, 1959, (pp.241-266), pp. 244-245.

Fransa'da kutsal yerler üzerindeki hak iddiasının kaldırılması aynı zamanda Rusya'ya harekete geçirmiş ve söz konusu devlet de bölgede mevcut statükonun devam ettirilmesinden yana tutum sergilemiştir. Bunun üzerine Osmanlı devleti ise Fransa ve Rusya arasında denge kurmaya çalışmıştır ki bu da onu zor durumda bırakmıştır. Bu zaman Osmanlı Devleti durum kontrolden çıkmadan sorunu çözmeye çalışmış ve meseleye ilişkin bir komisyon oluşturarak aslında her iki tarafla arasını hoş tutmak istemiştir. Ancak komisyon daha görevini tamamlamamış Fransa tarafının Ortodokslara ait yerlerin kullanılmasına ilişkin teklifte bulunması ve Rusya'nın da mevcut statükonun herhangi bir şekilde bozulmasına müsamaha göstermeyeceğini beyan etmesi üzerine taraflar arasındaki gerginlik daha da artırmıştır.¹⁴²

Durum böyle olunca Rusya tarafından gerginlik bilerek tırmandırılırken söz konusu devlet Avusturya ve Prusya'nın Rusya tarafından başlatılan herhangi bir toprak değişimine karşı çıkmayacağı düşüncesinde olmuştur. Ancak bu zaman Avrupa devletlerinden özellikle İngiltere'nin duruşu dikkat çekmiştir. Çünkü böyle bir çelişkili ortamda Rusya, İngiltere ile bazı anlaşmalara varmaya çalışmaktaydı. Bu minvalde Rusya, İngiltere'yi Mısır'ı ve Girit adasını işgal edebileceğine ikna etmeye çalışırken;¹⁴³ kendisi de Bulgaristan, Sırbistan, Vanahya ve Moldova'yı himayesi altına almayı planlamaktaydı. Aslında Rusya'nın esas amacı İngiltere'yi aşamalı şekilde savaşa dahil ederek Osmanlı Devleti ile karşı karşıya getirmek olmuştur. Hatta bu kapsamda 1853 yılının başında Rusya, İngiltere ile Osmanlı Devleti'ni savaşın eşiğine getirmeye çalışmıştır. Ancak İngiltere bunu kabul etmemiş ve hatta Rusya'nın Osmanlı'ya müdahalesi söz konusu olursa Osmanlı devletinin yanında olacağını sinyali vermiştir.¹⁴⁴

Bunda üç esas etkenin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki İngiltere Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın düşündüğü gibi zayıf görmüyordu. İkincisi, İngiltere Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesini istemiyordu. Çünkü Rusya'nın Akdeniz'e inme isteğinden haberdardı ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaktaydı. Bu çerçevede

¹⁴² Bekir Sıtkı Baykal, s. 247.

¹⁴³ Charles H. Stockton, "The Declaration of Paris", *The American Journal of International Law*, Vol:14, Issue:3, 1920, (pp. 356-368), p. 356.

¹⁴⁴ Togay Seçkin Birbudak, "1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Belleten*, Sayı:293, 2018, (ss. 241-264), s.244.

bölgedeki Osmanlı varlığı Rusya'nın Akdeniz'e intikal etmesi önünde büyük bir engel teşkil etmekteydi. Üçüncüsü ise İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın savaştaki rolünü küçümsemekteydi. Durum böyle olunca bir taraftan İngiliz hükümeti Avusturya ve Rusya'ya tavsiyelerde bulunarak Osmanlı devletine baskı yapmaktan vazgeçmeleri gerektiğini söylerken, diğer taraftan da her ne kadar aralarındaki koşullardan memnun olmasalar da Fransa'yla ittifaka doğru adım atmaktaydı. Bu zaman Rusya sorunun Avrupa devletleri boyutunu kendi lehine değiştirmeye çalışırken aynı zamanda Osmanlı devletine olan baskılarından vazgeçmemiş ve A.S. Mençikov başkanlığında büyük bir heyeti söz konusu devlete göndermiştir.¹⁴⁵ Mençikov, Türk yetkililer tarafından karşılandıktan sonra Rusya'nın Osmanlı'dan istediklerini dile getirmiştir. İstekler arasında Ortodoksların esas savunucusunun Rusya olduğu ve Kudüs'te bir Rus kilisesinin inşa edilmesi de yer almaktaydı. Bunun karşılığında ise Batı'ya karşı Rus desteğinin kazanılması söz konusu olacaktı. Ancak Mençikov bu istekleri Osmanlı devletine kabul ettiremedikçe Çar Nikolay'ın istekleri daha da artmış ve Mart 1853 tarihinde, art arda iki not göndermiştir.¹⁴⁶

Rusya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuz alanının artmasını istemeyen İngiltere, Osmanlı Padişahı'na Rusya'nın şartlarını kabul etmemesini önermiştir. İngiltere ile Osmanlı arasındaki yakınlaşmanın farkında olan Rusya, 21 Temmuz 1853 tarihinde herhangi bir bildirimde bulunmadan Tuna beyliklerine çıkarma yapmıştır. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, Akdeniz'in doğu kıyılarına savaş gemileri göndermek zorunda kalmıştır. Prusya ise bu konularda İngiltere ve Fransa'ya yardım etmeyeceğini söylerken, Avusturya Prusya olmadan herhangi bir tutum sergilememiştir.

Rusya'nın Türkiye'ye saldırması endişesini göz önünde bulunduran Fransa ve Türkiye, Mart 1853 tarihinde İstanbul'da bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Her iki ülke de Rus ordusunun Osmanlı topraklarından çekilmesine yardım etmeyi taahhüt etmiş, padişah ise ayrı bir antlaşma imzalamayacağını beyan etmiştir. Aynı zamanda M. Gorchakov, Rus ordusunu Tuna beyliklerinden çekmediği için Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın ısrarı üzerine Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Kasım

¹⁴⁵ S. Adolphus Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, çev: Ali Rıza Seyfi, İstanbul Askeri Matbaa, İstanbul, 1943, p.51.

¹⁴⁶ Stanley Lee Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, çev. Can Yücel, 2. Baskı, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s. 118.

ayında Rus ordusu Sinop Körfezi'ndeki Türk filosunu imha etmiş ve kıyı setlerini tahrip etmiştir. Bunu gören Fransa ve İngiltere savaşın gidişatına müdahale etmek zorunda kalmış ve 3 Ocak 1854 tarihinde İngiliz ve Fransız savaş gemileri Karadeniz'e girmiştir.¹⁴⁷

Bu zaman söz konusu iki devlet savaşa neden katıldıklarını resmîleştiren antlaşma imzalamıştır. Askeri yardım açısından önemli bir antlaşma olarak anılan İstanbul Antlaşması 1854 yılının 12 Mart tarihinde taraflar arasında imzalanmış ve söz konusu devletlerin ve ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa neler katacağını ortaya koymuştur.¹⁴⁸ Akabinde 27 ve 28 Mart 1854 tarihinde İngiltere ve Fransa, Rusya'ya resmen savaş ilan etmiş ve onlar diplomatik çabalarını birleştirerek başarılı bir askeri operasyon gerçekleştirmiştir. Bu süreçte söz konusu iki devlet Avusturya'yı Rusya'ya karşı kışkırtmayı başarmış ve 10 Nisan 1854 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında (Rusya'ya karşı) bir ittifak antlaşması imzalanmıştır.¹⁴⁹ Aynı yılın aralık ayında Avusturya da bu birliğe katılmış, Prusya ise tarafsız kalmıştır.

Böylece Kırım Savaşı 1853'ten 1856'ya kadar sürmüştü ve burada Rusya'ya karşı Türkiye, İngiltere, Fransa ve Sardinya Krallığı birlikte hareket etmiştir. Savaşın gidişatına bakıldığında İngiltere Rusya'ya karşı ittifak kurmaya çalışmakta ve Avusturya, Danimarka, İsveç ve Prusya'yı savaşa dâhil etmek istemekteydi. Hatta savaşın ilk yıllarında İngiltere ve Fransa ortak ve karşılıklı hareket etmiş, daha sonra Fransa'nın İngiltere'nin Doğu'da güçlenmesini istemediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla savaş uzadıkça Fransa, İngiltere ile hareket etme konusunda isteksiz davranmış, Rusya da savaş sırasında adı geçen iki devletle benzer tutum içinde olan Avusturya'yı etkisiz hale getirmeye çalışmıştır.¹⁵⁰

Netice itibariyle Rus Çar'ının Şubat 1855 yılında ölümünün üzerine otuz yıllık bir dönem sona ermiş ve Şubat 1855 tarihinden itibaren II.Aleksandr iktidara

¹⁴⁷James B. Agnew, p. 49.

¹⁴⁸ J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record: 1535- 1914*, Vol 1. Princeton, New Jersey, 1956, pp.144-145.

¹⁴⁹Alan Palmer, *1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*, çev. Meral Gaspıralı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s. 54.

¹⁵⁰Togay Seçkin Birbudak, s.244.

gelmiştir.¹⁵¹ Güncel olayları daha gerçekçi değerlendirebilen II.Aleksandr savaşın sona erdirilmesinde ısrar etmiş ve 1855 yılının sonbaharında onunla III. Napolyon arasında bazı yakınlaşmalar yaşanmıştır. Bu zaman Rus konsolosu, Avusturya konsolosuna savaşı sona erdirmek istediğini dile getirmiş ve Aralık 1855 tarihinde Avusturya, savaşan devletler adına barış görüşmelerinin şartlarını Rusya'ya duyurmuştur. Müzakerelerde Tuna beyliklerine yönelik tutum; Tuna Nehri üzerinde gemilerin serbest seyri; Karadeniz'in tarafsızlığının sağlanması; Hıristiyanlara karşı tutum ve diğer meseleler tartışılmıştır. Kırım Savaşı çerçevesinde düşmanlıklar sona erdikten sonra Paris Kongresi, 28 Şubat 1856 tarihinde genel bir barış antlaşması üzerinde anlaşmak üzere toplanmış ve söz konusu antlaşma mart ayının 30'unda imzalanmıştır. Barış antlaşmasının imzacıları 16 Nisan'da bir konferansta yeniden bir araya gelmiş ve Paris Bildirgesi'ni mevcut haliyle kabul etmiş, diğer tüm güçleri de antlaşmaya taraf olmaya davet etmişlerdir.¹⁵² Bildirge'nin ve kabul edildiği konferans toplantısının protokolünün imzacıları Avusturya, Fransa, Büyük Britanya, Prusya, Rusya, Sardinya ve Osmanlı devleti olmuştur.

Antlaşma şartlarına göre Rusya Kars şehrini Türkiye'ye iade ederken, Fransa, İngiltere ve Sardinya ise Sivastopol, Balaklava, Kerç, Kinburn vb. bölgeleri Rusya'ya iade etmek zorunda kalmıştır. Böylece Rusya, Karadeniz'deki limanlardan mahrum kalmış ve ayrıca Moldova ve Sırbistan üzerindeki himaye hakkını da kaybetmiştir. Bununla da Karadeniz'de Rus egemenliğinin mevcut olması ortadan kaldırılmış ve söz konusu devletin Karadeniz'de bulunduracağı hafif savaş gemilerinin sayısı sonradan taraflar arasında yapılacak antlaşmayla belirlenmiştir.¹⁵³

Aynı zamanda antlaşma Osmanlı'nın bağımsızlığını garanti altına alırken, Rusya da Besarabya'yı teslim etmek zorunda kalmıştır.

Paris Antlaşması bu yeni kuralları teyit ederken, ayrıca ablukalarla da ilgili yeni bir ilkeyi teyit etmiştir. Bu çerçevede ablukaların bağlayıcı olabilmesi için etkili olması

¹⁵¹ F. Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, 2. baskı, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara, 1973, s.143-144.

¹⁵² Charles H. Stockton, "The Declaration of Paris", *The American Journal of International Law*, Vol:14, Issue:3, 1920, (pp.356-368), p. 361.

¹⁵³ "Treaty Of Paris (1856): Neutralization Of The Black Sea", <https://hansard.parliament.uk/Lords/1871-02-14/debates/c7809341-8931-40d7-91c7-7d7c0e3109f6/TreatyOfParis>, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).

gerektiği beyan edilmiştir. Neredeyse tüm devletler söz konusu antlaşmadan yana olduğunu beyan ederken ABD resmi olarak buraya katılmamıştır. 1861 yılında ise iç savaşların boy gösterdiği bir dönemde ABD taraflar arasında anlaşmazlıkların devam ettiği süre boyunca antlaşmanın ilkelerine saygı göstereceğini duyurmuştur.¹⁵⁴

Sonuç olarak Paris Antlaşması Doğu sorununu kesin olarak çözerken Avrupa'nın huzurunu sağlam ve kalıcı temeller üzerine oturtmuş ve en esasısı da her ne kadar uzmanlar tarafından büyük ölçekli savaş olarak ele alınmasa Osmanlı, Fransız, İngiliz ve Sardinya ittifakından yaklaşık 250.000 askerin öldüğü, Rus İmparatorluğu'ndan yaklaşık yarım milyon askerin de öncelikle hastalık ve ihmal nedeniyle hayatını kaybettiği düşünülen Kırım Savaşı'nı sonlandırmıştır.¹⁵⁵ Çünkü Kırım Savaşı, Avrupa'nın tüm büyük güçlerinin çıkarlarını ilgilendirdiği için genel bir Avrupa savaşı olma potansiyeline sahip bir savaş olmuştur. Ancak söz konusu savaş Napolyon savaşları kadar adından bahsettirememiştir. Bunda teknolojinin kısıtlayıcı durumu, büyük güçlerden ikisinin aktif savaşçı olma konusundaki isteksizliği (Avusturya ve Prusya) ve Rusya'nın kendisine kalıcı müttefik bulamayışının büyük etkisi olmuştur. Ancak savaşın sonuçlarına bakıldığında zaman Fransa kıta liderliğine yükselmiş, sonrasında ise bu liderliği Kırım deneyiminden kar elde eden tek devlet olan Prusya'ya bırakmıştır. İngiltere'ye gelince üç yüz bin insan kaybıyla sayısız hazinesi yok olmuştu. Durum böyle olunca Waterloo'da son zaferini kazanan ulus, artık silahlarının ihtişamını, diplomasisinin gücünü veya maddi çıkarlarının gücünü artıramaz hale gelmiştir. Bundan dolayıdır ki W. Mosse'nin tabiriyle değerlendirildiğinde 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan ve Kırım Savaşı'na son veren Paris Antlaşması, ne yıllardır var olan Doğu sorununu tamamen çözmüş, ne de bunun sonucu olarak İngiltere ile Rusya arasındaki rekabeti ortadan kaldırmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ "Declaration Respecting Maritime Law. Paris, 16 April 1856", <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/paris-decl-1856>, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).

¹⁵⁵ "This Month in History: The Crimean War and the 1856 Treaty of Paris", <https://www.thegazette.co.uk/awards-and-accreditation/content/103526>, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).

¹⁵⁶ W. E. Mosse, "Britain, Russia and the Questions of Serpents Island and Bolgrad: Two Incidents in the Execution of the Treaty of Paris, 1856", *The Slavonic and East European Review*, Vol:29, No:72, 1950, (pp.86-131), p. 86.

2.4. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Uluslararası Sistem

20. yüzyılın başlarında, çeşitli ittifaklar Avrupa'yı iki silahlı kampa bölmüş ve bu iki silahlı grup arasındaki anlaşmazlıkların müzakereler yoluyla çözüleceğine inanılmıştır. Ancak, tarafların hiçbiri müzakereci bir çözüm formüle etmek için gerçek bir çaba göstermemiştir. Çünkü Avrupa'daki genel algı, hiçbir hükümetin barış için bir araç olarak savaşı reddetme eğiliminde olmadığı yönündeydi. Dahası, 20. yüzyılın başlarında bir silahlanma yarışı başlamış ve milletler arasında ordunun genişletilmesinin diğer tarafı geri adım atmaya zorlayacağına ilişkin inanç ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷

1914 yılında hem İngiltere hem de Almanya donanmalarını önemli ölçüde genişletmiş ve silahlanma yarışı, başka bir gerginlik ve kötü niyet kaynağı haline gelmiştir. Militarizmdeki bu artış ulusları savaşa doğru itmeye yardımcı olmuştur. Bu kapsamda 1905 yılındaki Fas krizi, 1908 yılında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve 1911'deki Agadir Krizi, 20. yüzyılın başında Avrupa'yı ele geçiren önemli uluslararası meselelere dönüşmüştür. Belki de Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki en ciddi uluslararası kriz, 1912-1913 yılında yaşanan iki Balkan Savaşı olmuştur.¹⁵⁸

Balkan Savaşları sırasında, Almanya, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Birleşik Krallık yöneticileri, genel bir Avrupa savaşını önlemek için Balkanlar'daki emperyalist ve milliyetçi gerginliklerin kaynayan kazanını kapatmaya çalışmıştır. Bu durumda söz konusu devletler Balkan Savaşı'nın daha geniş bir savaşa dönüşmesini önlemede başarılı olmuş, ancak Balkan Savaşları'nın etkileri, sonunda Birinci Dünya Savaşı'na yol açan 1914 Temmuz Krizi'nin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır.

Avusturya veliahdı Arşidük Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 tarihinde suikasta uğramasının hemen ardından çeşitli Avrupa ülkeleri arasında bir dizi diplomatik manevra gerçekleşmiş ve bu manevralar sonunda Avusturya-Macaristan'dan Sırbistan

¹⁵⁷ Erel Tellal, "20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:62, Sayı:4, 2007, (ss.227-230), s.227.

¹⁵⁸ Ruth Henig, *The Origin of the First World War*, Third edition, Routledge, London-New York, 2002, p. 16.

Krallığı'na bir ulti­matom gönderilmiştir.¹⁵⁹ Avusturya hükümetinin ulti­matomunda Sırp hükümetinden aşağıdakiler talep edilmiştir:¹⁶⁰

- Avusturya karşıtı yayınları ve propagandayı resmen kınamak;
- Avusturya karşıtı toplulukları bastırmak;
- Avusturya karşıtı kitapları okullardan yasaklamak;
- Avusturya karşıtı hükümet yetkililerini işten çıkarmak;
- Avusturyalı yetkililerinin Arşidük Franz Ferdinand'ın soruşturmasına yardımcı olmasına izin vermek.

Bununla ya diplomasi yoluyla ya da ulti­matom reddedilirse yerel bir savaş vasıtasıyla sorunun çözülmesi beklenmekteydi. Çünkü Avusturya-Macaristan yaptığı bu girişimlerin bölgede daha büyük bir savaşa yol açacağına inanmamaktaydı. ulti­matomun yayınlanmasının ardından, İngiltere'nin gelecekteki başbakanı Winston Churchill söz konusu bu belgeyi şöyle değerlendirmiştir: *Avrupa genel bir savaşın eşiğindedir. Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği ulti­matom, türünün şimdiye kadar tasarlanmış en acımasız belgesidir.*¹⁶¹

ulti­matomu alan Sırbistan, derhal Rusya'ya müracaat etmiş ve Bakanlar Kurulu 24 Temmuz'da bir eylem planı belirlemek üzere toplanmıştır. Rusya, Almanya'nın suikast krizini bölgedeki çıkarlarını korumak için önleyici bir savaş başlatma bahanesi olarak kullandığına inanmaktaydı. Rusya'nın çatışma durumunda geri adım atacağı yönündeki Avusturya-Almanya beklentilerine meydan okuyan Rusya Bakanlar Kurulu, dört askeri bölgeye seferberlik için hazırlanmaları emrini vermiştir.

Sırbistan ulti­matomun tüm şartlarını bir tanesi hariç kabul etmiştir. Kabul edilmeyen tek şart ise Avusturya-Macaristan'ın herhangi bir iç soruşturmaya katılımını kabul etmeyeceği ve bunun Anayasa ve ceza muhakemeleri hukukunu ihlal edeceğini

¹⁵⁹ Ruth Henig, pp.18-19.

¹⁶⁰“Austria's Ultimatum to Serbia”, <https://www.chino.k12.ca.us/cms/lib/CA01902308/Centricity/Domain/3696/D%20Austrias%20Ultimatum%20to%20Serbia.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

¹⁶¹ “Austria-Hungary Issues Ultimatum to Serbia”, <https://www.history.com/this-day-in-history/austria-hungary-issues-ultimatum-to-serbia>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

belirtmesi yönünde olmuştur.¹⁶² Bununla da Avusturya'nın Arşidük Franz Ferdinand'ın suikastından bir ay sonra Sırbistan'a savaş ilan etmesi için aradığı bahane bulunmuştur. 28 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan etmiş¹⁶³ ve Sırbistan ile bir antlaşmaya bağlı olan Rusya savunma için devasa ordusunu seferber ettiğini bildirmiştir. Avusturya-Macaristan ile aralarında antlaşmanın olduğu Almanya, bu seferberliği söz konusu devlete karşı bir savaş eylemi olarak görmüş, bu nedenle Almanya, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Fransa da Rusya ile antlaşmaya bağlı olduğu için sonunda Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı savaşa dahil olmuştur.¹⁶⁴

İngiltere ayrıca Fransa ile bir antlaşma imzalamış ve bu antlaşma ona Fransa'yı savunmak için bir ahlaki yükümlülük yüklemiştir. Bu yükümlülük altında İngiltere 4 Ağustos 1914 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁵ Bunun dışında İngiltere yetmiş beş yıllık bir antlaşmanın şartları gereği tarafsız Belçika'yı savunmakla yükümlü olmuştur. Aynı tarihte Almanya Belçika'yı işgal etmiş ve ardından Belçika kralı İngiltere'den yardım istemiştir. İngiltere Belçika'yı savunmayı kabul etmiş ve Fransa gibi İngiltere de Avusturya-Macaristan ile savaş halinde olmuştur. 14 Ağustos 1914 tarihinde Japonya, Almanya'ya güçlerini geri çekmesi ve Çin'deki topraklarını ve Pasifik'teki ada mülklerini teslim etmesi için bir ultiatom vermiştir. Almanya uyarıyı görmezden gelerek Japonya'nın 23 Ağustos'ta kendisine yönelik savaş ilan etmesine ve ardından 25 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan'a karşı ikinci bir savaşa girmesine sebebiyet vermiştir.¹⁶⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun ise böyle büyük küresel çatışmaya girmesi tesadüfi olmamıştır. Jön Türkler, Fransa ve İngiltere gibi eski müttefiklerinin imparatorluğun dağılmasını önlemek için hiçbir şey yapmayacağını farkında olmuştur. 1912 yılının sonuna gelindiğinde, Jön Türkler uluslararası bir çatışma durumunda Orta Avrupa

¹⁶² “Did the Serbian Government Meet the Austrian Demands?”, <https://teachdemocracy.org/images/pdf/gates/Did-Serbia-Meet-Demands.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

¹⁶³ Frank C. Zagare, “Explaining the 1914 War in Europe (an Analytic Narrative)”, *Journal of Theoretical Politics*, Vol:21, No:1, 2009, (pp.63–95), p.66.

¹⁶⁴ Frank C. Zagare, p.66.

¹⁶⁵ Sarah Tudor, *Britain and the First World War: Parliament, Empire and Commemoration*, House Lords Library Note, 2014, p.1.

¹⁶⁶ “Japan’s Victory in World War I”, <https://www.usni.org/magazines/naval-history-magazine/2021/june/japans-victory-world-war-i>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

güçlerini, yani Almanya'yı tercih etmeleri gerektiğine ikna olmuşlardı. Çünkü Almanya için çok büyük öneme sahip olan İstanbul; Berlin ile Bağdat arasındaki demir yolu projesinin bir parçası olarak düşündükleri güzergahın siyasi merkezi durumundaydı.¹⁶⁷ Söz konusu devletin savaşa dahil olması ise 8 Eylül 1914 tarihinde Osmanlı hükümetinin Ekim ayının başından itibaren nefret edilen kapitülasyonları kaldıracağını duyurmasıyla ortalığın karışması üzerine olmuştur. Almanya söz konusu bu kararı 1917 yılına kadar tanımamıştır. Özellikle kapitülasyonların kaldırılması, Türkiye'nin savaşa girmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü kapitülasyonlar Türkiye'yi Avrupa'nın yarı-sömürgesi haline getirmiş ve modernleşmenin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmüştür. Bunun üzerine Almanların Osmanlı'yı savaşa zorlama yönündeki baskıları 20 Ekim 1914 tarihinde artmıştır.¹⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1914 yılında savaşa girmesinden sonra daha fazla cephe açılmıştır. Bu kapsamda İtalya'nın savaşa taraf olma sürecine bakıldığı zaman söz konusu devlet hem Almanya hem de Avusturya-Macaristan ile müttefik olmasına rağmen, savaşa girmekten uzak durmayı başarmıştır. Bu, söz konusu devletin bir maddeyi ileri sürmesiyle mümkün olmuştur. Bu maddeye göre İtalya, yalnızca Almanya ve Avusturya-Macaristan bir savunma savaşındaysa ondan taraf olacak ve hizmetlerini sunacaktı. Ancak mevcut durumda Avusturya-Macaristan'ın eylemleri saldırgan olduğundan İtalya yükümlülük altına girmekten kurtulmayı başarmıştır. Bu nedenle, İtalya tarafsızlık politikası sürdürmüş, ancak 24 Mayıs 1915 tarihinde nihayet savaşa girmiştir.¹⁶⁹

Bu zaman özellikle belirtilmesi gereken husus ondan ibarettir ki İtalya; Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı savaşa katılmıştır. İtalya'nın eski müttefiklerine karşı savaşa girmesinin nedeni, onun 1915 yılında gizli Londra Antlaşması'nı imzalamasından kaynaklanmaktaydı. Bu antlaşma ile İngiltere, İtalya'ya Adriyatik Denizi bölgesinde Tirol, Dalmaçya ve İstria gibi büyük toprak parçaları teklif etmiştir.

¹⁶⁷ Paulino Toledo Mansilla, "The Young Turks, Their Revolution and Turkey's Entry into The First World War", *Center for Latin American Studies Publications Ankara University*, No:11, 2017, (pp.51-88), p.81.

¹⁶⁸ Kemal H. Karpat, "The Entry of The Ottoman Empire into World War I", *Bellefen*, Sayı:68, Sayı:253, 2004, (pp.687-734), pp. 720-721.

¹⁶⁹ Pierluigi Pironti, "Warfare to Welfare: World War I and the Development of Social Legislation in Italy", *Historical Social Research*, Vol:45, No:2, 2020, (pp.187-216), p.194.

İtalya ayrıca, işgal ettiği On İki Ada üzerinde egemenliğe sahip olacaktı.¹⁷⁰ Bununla İngiltere ve Fransa, Batı Cephesi'nin güneyinde yeni bir cephe açılabilmesi için İtalya'nın kendi taraflarına katılmasını sağlamak istemiştir. Bu cepheleşme İttifak Devletleri'ni daha da bölerek Batı ve Doğu Cephesi'ndeki nüfuzu zayıflayacaktı.

7 Mayıs 1915 tarihinde ise Alman denizaltıları okyanus gemisi RMS Lusitania'yı batırarak 120'den fazla Amerikalıyı öldürmüş ve bu Amerikan vatandaşlarında Alman karşıtı duyguların yükselmesine neden olmuştur. Durum böyle olunca ABD'nin tarafsızlık politikasından vazgeçmesi ve sonunda 6 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya savaş ilan ederek devletlerarası krize müdahil olmasıyla sonuçlanmıştır. ABD'nin savaşa büyük ölçüde Almanya'nın denizaltı savaşı meselesi yüzünden girmesi nedeniyle, Wilson yönetimi Alman denizaltılarına karşı tamamen deniz tabanlı bir harekât düzenleyebilirdi.¹⁷¹ Ancak bu operasyonun gerçekleştirilmesi için çok az destek verilmiştir. Bu zaman ABD'nin savaşa girmesini faydaya dönüştürmeye çalışan ve kendi ordularında büyük kayıplar yaşayan İngiliz ve Fransız liderler, Wilson'dan Belçika'dan İsviçre'ye kadar uzanan Batı Cephesi'ni güçlendirmesini istemiştir. Çünkü onlar Batı Cephesi'ni, ABD'nin Almanya'yı yenmede belirleyici bir rol oynayabileceği tek yer olarak görmekteydiler.¹⁷²

Yukarıda vurgulananlardan anlaşıldığı üzere 1914 yılında patlak verdiği zaman yerel savaş olarak düşünülen bu anlaşmazlık kısa süre içinde yelpazesini genişletmiş ve uluslararası krize neden olmuştur. Çünkü neredeyse dünyanın tüm güçlü devletleri bu savaş ekseninde yer almış ve kendi çıkarlarını oluşturdukları ittifaklarla somutlaştırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda en büyük yıkımlara neden olan Birinci Dünya Savaşı 1919 yılındaki Versay Antlaşması ve Müttefikler tarafından çeşitli yerlerde imzalanan antlaşmalarla sona ermiş ve uluslararası ilişkiler disiplini içinde yeni bir sürecin başlangıcı koyulmuştur.¹⁷³

¹⁷⁰ "Treaty of London (1915)", <https://www.zgodovina.eu/slovenski/koroska/dokumenti/London-Treaty-1915.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

¹⁷¹ Brian F. Neumann, *The U.S. Army Campaigns of World War I Commemorative Series*, Center of Military History, Washington, D.C., 2017, p.19.

¹⁷²Brian F. Neumann, p. 20.

¹⁷³ Merve Suna Özel Özcan, Lütfi Tutuş, "Nazi Almanyası'na Giden Süreci Yaratmak: Paris Barış Konferansı, Versailles Antlaşması ve Weimar Almanyası", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 27,2022, (ss.276-2919, s.280).

Dünyanın dönüm noktası niteliğindeki Versay antlaşmasında, Almanya ile barış şartları yer almıştır. 8 Haziran 1919 tarihinde Versay Sarayı'nın Aynalar Salonu'nda, 48 yıl önce Fransa'nın Prusya'ya karşı 1870 yılındaki savaşında yenilmesinin ardından Alman İmparatorluğu'nun ilan edildiği aynı yerde imzalanmıştır. Temel olarak, Versay Antlaşması Almanların savaştan sorumlu olduğunu, onun gelecekte ödeyeceği tazminat ve miktarının 1921 yılından önce Müttefikler Arası Komisyon tarafından belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁴

Antlaşma gereğince Alman Hükümeti toprak tavizleri vermek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede Batı'da, Alsace ve Lorraine bölgeleri Fransa'ya geri verilmiş; Eupen ve Malmedy şehirleri Belçika'ya devredilmiş, Kuzey'de, Schleswig Dükalığı'nın bazı ilçeleri referandumdan sonra Danimarka'ya geçmiş; Doğu'da Pomeranya, Poznan ve Doğu Silezya bölgeleri Polonya'ya bırakılmıştır. Bunların yanı sıra, Almanya başta İngiltere, Fransa, Belçika ve Japonya olmak üzere tüm denizaşırı kolonilerinden çekilmek zorunda kalmıştır. Gelecekte herhangi bir Alman askeri saldırısı olasılığına karşı Belçika ve Fransa sınırlarını güvence altına almak amacıyla bir silahsızlandırılmış bölge oluşturmuştur.¹⁷⁵

Versay Antlaşmasını takiben Saint-Germain-en-Laye ve Trianon Antlaşmaları sırasıyla 10 Eylül 1919 ve 4 Haziran 1920 tarihlerinde imzalanmıştır. Her iki antlaşmanın da asıl amacı Avusturya-Macaristan'ın bir dizi ulusal devlete bölünmesini yasallaştırmak olmuştur.¹⁷⁶ İmzalanan antlaşmalardan sonuncusu ise Sevr olmuştur. Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış ve amacı Osmanlı İmparatorluğu ile barışı sağlamak olmuştur.¹⁷⁷ Ancak antlaşmanın gizli tarafı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına ilişkindir.

Antlaşma hükümlerine göre, Türk egemenliği ulusal topraklarının çok küçük bir bölümüyle sınırlı kalacak; İstanbul Boğazı ve İstanbul şehri uluslararasılaştırılacak ve

¹⁷⁴ Roch Little, "The Peace of Victors, A Peace of Double Morality. The Treaties That Concluded World War I", *Center for Latin American Studies Publications Ankara University*, Sayı: 11, 2017, (pp. 89-97), p. 90.

¹⁷⁵ Little, p.90.

¹⁷⁶ Little, p.91.

¹⁷⁷ Sinan Demirağ, *İmzalanma Süreci ve Tartışmalarıyla Sevr Antlaşması*, (Sakarya Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2022, s.327.

yönetimi bir İngiliz-Fransız-İtalyan konglomerasının kontrolü altına alınacaktı. Antlaşma, Avrupalıların yargı dışı ayrıcalıklardan yararlanması gereken kapitülasyonlar sisteminin yeniden kurulmasını öngörmekteydi. Ayrıca söz konusu bu antlaşma Sovyetler Birliği sınırları içinde bir Ermeni devleti kurulmuş olmasına rağmen Doğu Anadolu'daki Ermenilere de toprak vaat etmiş ve Türklerin Sevr'e karşı mücadelesi de Anadolu'da böylece başlamıştır.¹⁷⁸

Sonuç olarak imzalanan dört antlaşmayla son bulan Birinci Dünya Savaşı tüm dünyada sayısız can ve mal kaybına yol açmış ve savaş sonucunda yaklaşık 10 milyon asker ve 5 milyon sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁷⁹ Yıkımın maliyetinin hesaplanamamasıyla birlikte en büyük maddi hasar Belçika ve Fransa'da yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bir diğer büyük etkisi de Avrupa ülkelerinin ekonomilerinde yarattığı yıkıma ilişkindir. Yıkım o kadar büyük olmuştur ki savaştan sonra Avrupa ülkeleri alacaklı ülkelere borçlu ülkelere dönüşmüştür. Bu nedenle Avrupa ülkeleri savaş harcamalarını telafi etmek için halklarına ağır vergiler koymuş, ABD belki de bu savaştan sonra ekonomik olarak en az etkilenen ülke olmuştur.¹⁸⁰

Savaşın siyasi sonuçlarına bakıldığında dört büyük emperyal güç -Almanlar, Ruslar, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları- savaşın sonunda siyasi ve askeri olarak yenilmiştir. Bu nedenle, savaş imparatorlukların çöküşü ve ulusların yükselişiyle sonuçlanmıştır. Bu imparatorlukların çöküşü ve ulusların yükselişi, Avrupa haritasının yeniden çizilmesine yol açmıştır. Ayrıca bu savaşla birlikte uluslararası ilişkiler arenasında yeni sistem oluşmaya başlamış ve bu da yeni diplomatik dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde, uluslararası ilişkiler ve diplomasi pratiği artık Avrupa ülkeleriyle sınırlı kalmamış, güç değişim merkezi Avrupa'dan Atlantik'e doğru

¹⁷⁸ Temuçin Faik Ertan, "The First World War and The Ottoman Armenians", *Center for Latin American Studies Publications Ankara University*, Vol:11, 2017, (pp. 163-172), p.168.

¹⁷⁹ "Historical Context: The Global Effect of World War I", https://www.gilderlehrman.org/history-resources/teaching-resource/historical-context-global-effect-world-war-i?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyVLGgJoUuOlgZ4SQC1CeMySwLsCO5NkSpZ5SkvNS-TXvbQIciNMXRaaAmNeEALw_wcB, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

¹⁸⁰ Fraser Cameron, "The Impact of the First World War and Its Implications for Europe Today", <https://www.boell.de/en/2014/07/08/impact-first-world-war-and-its-implications-europe-today>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).

kaymaya başlamıştır.¹⁸¹ Bu da tarihçiler tarafından Avrupa devlet sisteminin sonu ve 20. ve 21. yüzyılların küresel devlet sisteminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı özünde “Yeni Diplomasi”nin matrisi haline gelmiş ve Başkan Wilson’ın bahsettiği “Yeni” uygulama, Birinci Dünya Savaşı ve Milletler Cemiyeti’nin kurulmasından hemen sonra ortaya çıkan yeni durumu tanımlamak için kullanılmıştır. Bir sistem olarak yeni diplomasi, gelecekteki silahlı çatışmalardan kaçınmanın en kesin yolu olarak tahkim ve kolektif güvenliği teşvik etmiştir.¹⁸² Küresel, politik, ekonomik, sosyal, insani ve teknik sorunları çözmek için uluslararasıda artık açık iş birliğini geliştirmenin önemli olduğu vurgulanmaya başlanmıştır.

Barış Antlaşması’nın uluslararası sistem açısından en yenilikçi sonucu Milletler Cemiyeti’nin kurulması olmuştur.¹⁸³ Şimdiye kadar Avrupa ilişkileri güç dengesi, uyum diplomasisi ve antlaşma ittifakları gibi kavramlarla yönetilmiştiyse artık yeni diplomasi Milletler Cemiyeti antlaşmasına dayanmaktaydı. Aynı zamanda gizli müzakereler ve ittifaklar üzerine kurulu Eski Diplomasi yerine, açıklıkla karakterize edilen ve Milletler Cemiyeti’ne dayanan bir “Yeni Diplomasi” sadece Avrupa’da değil, dünyada da kolektif güvenliği sağlamanın temeli olarak tahta çıkarılmaktaydı. Bunun yanı sıra devletler arasındaki sorunların barışçıl yollarla çözümlenmesi ve silahsızlanma meselesi de tüm ülkeleri kapsayacak şekilde geliştirilmekteydi.¹⁸⁴ Yani bir bakıma, Avrupa ahengi fikrinin dünyanın büyük bir kısmının ahengi haline getirilmesiyle tüm üye devletlerin temsilcilerinin bir araya gelip yalnızca ortak sorunları değil, aynı zamanda dünya barışını tehlikeye atabilecek herhangi bir konuyu tartışabilecekleri düzenli fırsatlar sağlaması anlamına gelmekteydi.

¹⁸¹ Sertif Demir, “20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi”, *Akademik Bakış*, Cilt:5, Sayı:10, 2012, (ss. 207-228), s.216.

¹⁸² Emre Ozan, “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Bakış*, Cilt:7, Sayı:14, 2014, (ss. 197-214), s.201.

¹⁸³ Thomas J. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Oxford University Press, New York, 1992, pp. 36-37.

¹⁸⁴ Doğan Şafak Polat, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, *Electronic Journal of Social Sciences*, Cilt:19, Sayı:76, 2020, (ss. 1950-1967), s.1958.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE ERKEN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE

3.1. İkinci Dünya Savaşına Kadarki Dönemde Türk Dış Politikası

Osmanlı döneminden sonra verilen zorlu mücadele kapsamında temeli atılan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yürüttüğü dış politikadan bahsetmeden önce kısaca Osmanlı Devleti'ne değinilmesi yerinde olacaktır. En parlak dönemlerini 15.-17. yüzyıllar arasında geçiren Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıkışı 14. yüzyıla tesadüf etmiştir. Söz konusu imparatorluk, 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı sonrasında İlhanlılar Devleti'ne bağlı bir devlet haline gelen Selçukluların yerini almıştır.¹⁸⁵

Temel taşı İslam'ın Sünnilik koluna dayanan bu imparatorluğun esas gayesi fetihler yaparak topraklarını genişletmek olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin bürokrasisi bu gayreti gerçekleştirecek performansı ortaya koyacak şekilde oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin sosyolojik yapısı iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlardan biri meşguliyeti sanayi, ticaret ve tarım olan halk sınıfı;¹⁸⁶ diğeri ise yöneticiler olmuştur. Reaya adlanan halk sınıfı, üretim yaparak vergi ödemekle mükellef iken;¹⁸⁷ yöneticiler ise dört gruba ayrılmıştır. Bunlara dâhildir: Ordu mensuplarının yer aldığı Seyfiye, İlmiye, Saray Hizmetçileri ve Kalemîye grubu.¹⁸⁸

İki sosyal grubun yanı sıra Osmanlı Devleti, farklı etnik yapı ve dinleri içinde barındıran bir topluma sahip olduğundan halkın yetkin bir siyasal topluluk durumuna gelmesi mümkün olmamıştır. Çünkü söz konusu devlet asimle edici politika uygulamamıştır. Büyük oranda asimle politikalarının gerçekleşmeme sebebi ise mevcut teknik ve ekonomik kaynakların kısıtlı olmasına ilişkin olmuştur.¹⁸⁹ Ancak içindeki karmaşık sosyal yapıya rağmen Osmanlı Devleti üç kıtada egemenlik sağlayabilmiştir.

¹⁸⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2017, s.113.

¹⁸⁶ Sevgi Gül Akyılmaz, Reis-ül Küttab ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1990, s.28.

¹⁸⁷ İlber Ortaylı, s.133.

¹⁸⁸ Sevgi Gül Akyılmaz, ss.28-29.

¹⁸⁹ Wilham Hale, *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*, çev. Masuh Uslu, Serbest Akademi, Ankara, 2021, s.25.

Bu da yönetimsel sorunları beraberinde getirmiştir ki 18. yüzyıl itibariyle söz konusu devlet için gerileme evresi başlamıştır. 18. yüzyıl boyunca girdiği savaşlardan istediği sonuçları alamayan Osmanlı Devleti toprak kayıplarına uğramış ve 19. yüzyılın başlamasıyla, çok uluslu bir yapıya sahip olan bu devlette yaşayan milletlerin bağımsızlıklarını elde etmeye başlamasıyla devletin parçalanma süreci hızlanmıştır.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti'nin gerileme evresine girmesinin ve parçalanmasının iki önemli sebebi olmuştur. İlk olarak, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'da gerçekleşen Rönesans ve Reformasyon süreci ve Aydınlanma Döneminden uzak kaldığı gibi askeriye başta olmakla birçok alanda Avrupa'yı hegemonik güç konumuna getiren Endüstri Devrimi yaşanmamıştır.¹⁹¹ Devrim sonucu Avrupa'da teknolojik üretimin hayata geçirilmesi ekonomik refahı yükseltmiş, askeri alanda da ciddi teknolojik değişikliklere neden olmuştur.¹⁹² Diğer önemli neden ise Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı sonuca ilişkindir. 18. yüzyılın sonunda gerçekleşen bu devrim tabiatı itibariyle laik bir hareket olduğundan Osmanlı Devleti'nin yönetim felsefesine zıt olmuştur. Fransa Devrimi'yle gelişen "milliyetçilik" ve "hürriyet" kavramları ilerleyen süreçte kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal çerçevede kullandığı temel ilkelerden birine dönüşmüştür.

1923 yılında kurulan bu yeni Türk Cumhuriyet ise aslında Osmanlı Devleti'nden kalan tarihi mirası devraldığı için dış politika uygulama sürecinde zaman zaman sorunlarla karşılaşmıştır. Bu zaman özellikle İkinci Dünya Savaşı'na kadarki Türk dış politikasında uygulanan eylemler analiz edildiğinde daha çok realizm etkisinin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.¹⁹³ Çünkü yeni cumhuriyetin karar vericileri daha çok geçmişten ders çıkarma ve rasyonellikten sapmamaya özen gösterirken dış politika karar alma sürecinde de bu koşulları dikkate almaya çalışmıştır. Bu kapsamda aşağıda Atatürk ve İnönü döneminde yürütölen dış politika stratejisi detaylandırılacaktır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'na kadarki periyot genel olarak bu iki karar alıcının adıyla ve yürüttüğü dış politika stratejisiyle anılmaktadır.

¹⁹⁰ F. Armaoğlu, s.33.

¹⁹¹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016, s.161.

¹⁹² Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, s.208.

¹⁹³ Serdar Cem Sediroğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında (1923-1938) Türk Dış Politikasında Karar Vericilerin Tercihlerini Etkileyen Unsurlar*, içinde "*Tarih araştırmaları- IV*", ed. Arzu Baykara Taşkaya, İksad Yayınevi, 2022, ss.121-122.

3.1.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası

Osmanlı İmparatorluğu'nun bekası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yürüttüğü dış politikasının içselleştirdiği temel ilkeler Mustafa Kemal Atatürk tarafından “tüm Türk halkına ve devletine hizmet edilmesinin sağlanması” yönünde benimsenmiş¹⁹⁴ ve esas hedef ise yeni oluşturulan bu devletin uluslararası kabul edilebilirliğinin sağlanması yoluyla uluslararası sisteme entegre olmak olmuştur. Uluslararası sistemde tanınırlığı ön plana çıkarmanın en önemli sebebi ise söz konusu sistem çerçevesinde gelişen olayların dolaylı veya da dolaysız şekilde Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturmasına ilişkindir.¹⁹⁵ Bu dönemde kendine saygın bir yer tutmaya başlayan Türkiye'nin yürüttüğü dış politikasında Mustafa Kemal'in büyük rolü olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal dış politika bağlamında güç dengesini öne çıkarmaya çalışarak mevcut durumdan ülkesel çıkarlar lehine yararlanmayı hedeflemiştir.¹⁹⁶ Söz konusu dönemde *gerçekçilik, bağımsızlık, barış, güven, akılcılık* ve *Batıcılık* üzerine kurulan Türk dış politikasında diğer ülkelerle ilişkileri şekillendiren bazı meselelerden bahsedilebilir. Bunlar daha çok Musul sorunu, Türk-Batılı devletler ve Türk-Sovyet ilişkileri bağlamında kategorize edilmektedir.

Petrol kaynakları açısından zengin olan Musul zaman zaman bölge dışı devletlerin dikkatini çekmiş ve söz konusu bölgede devletler bölücülük faaliyetlerini somutlaştırmak için fırsat beklemişlerdir. Bu kapsamda fırsat Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmış ve gizli antlaşmalarla bölgeye intikal eden İtilaf devletlerinden özellikle İngiltere somut adımlar atmaya başlamıştır. Netice itibariyle İngiltere Mondros Antlaşması'nın imzalandığı tarihten kısa bir süre sonra 11 Kasım 1918 tarihinde bu bölgeyi işgal etmiştir. Bunu takiben İngiltere Sevr Antlaşması'yla durumu tamamen lehine dönüştürmeye çalışsa da Türkiye tarafı söz konusu antlaşmayı tanımadığını beyan etmiştir. Daha sonra Kurtuluş Savaşı'yla birlikte başlatılan Milli Mücadele başarıyla sonuçlanmış ve ardından toplanan Lozan Konferansı'nda İngiltere Musul konusunda ısrarcı olunca sorunun ikili görüşmeler ve antlaşmalar yoluyla çözüme kavuşturulması

¹⁹⁴ Mahmut Bali Aykan, *Türk Dış Politika Anlayışı*, der. Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası (1918- 2008)*, Platin, Ankara, 2008, s.31-32.

¹⁹⁵ Muhammet Erat, *Osmanlıdan Cumhuriyete Boğazlar Meselesi, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 158

¹⁹⁶ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 1996, (ss. 353-370), s.353-354.

karara alınmıştır. Ancak bu sorun etrafında Türk-İngiliz karşıtlığı sürmeye devam ederken Milletler Cemiyeti (MC)'nin de Musul'un İngiltere mandası altında olduğunu yinelemesi ve diğer Batılı güçlerin de destek vermesiyle Türkiye tarafı bu konuda yalnızlaştırılmaya çalışıldığını anlamıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye MC'nin kararını tanımamış, ancak ülke içinde mevcut yeni yapılanma süreci ve iç sorunlar güce başvurarak bu sorunu çözmesini engellemiştir. Bundan dolayı Haziran 1926 yılında imzalanan antlaşmayla Musul, İngiliz mandasındaki Irak'a bırakılırken; 25 yıllık bir süre kapsamında Musul petrolünden %10'luk payın da Türkiye'ye verilmesi karara bağlanmıştır. Daha sonra ise belirlenen para karşılığında Türkiye'nin bu hakkından vazgeçmesi söz konusu olmuştur.

Bu dönemde özellikle dikkat çeken hususlardan biri de gelişen Türk-Sovyet ilişkileridir. Zira Musul meselesinde Batılı devletler tarafından yalnızlaştırılmaya çalışıldığını anlayan Türkiye, artık Osmanlı döneminde Rusya'ya yönelik olan algının değiştirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır. Çünkü artık Rusya'nın Batılı devletlerle dengelenememesi yerine ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde Türkiye'nin Sovyetlerle birlikte bir denge politikasını uygulaması gerekmektedir.¹⁹⁷ Bunda özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın benzer kaderi yaşamasının büyük etkisi olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin dış politikada yüzünü Doğu'ya doğru çevirmesi söz konusu olmuştur ki bu da Batı'yı ciddi anlamda endişelendirmeye başlamıştır.¹⁹⁸ Çünkü Rusya'yla dostluk temelinde geliştirilen ilişkiler Türkiye'nin doğu sınırında ve Karadeniz'de güvenliğinin garanti altına almasını kolaylaştırabilirdi.¹⁹⁹

İlk temas girişimleri Ruslar tarafından yapılmış ve gizli temsilciler vasıtasıyla Türk yetkililerle görüşmeler düzenlenmiştir. Gayri resmi şekilde yapılan bu girişimler çerçevesinde Ruslar Türk dostluğunun karşılığında yardım ve iş birliği teklifinde bulunmuştur. Taraflar arasındaki bu fikir alışverişi nihayet 1920 yılında resmi ilişkilerle sonuçlandırılmıştır. Buna müteakip 16 Mart 1921 tarihinde iki devlet arasında Moskova

¹⁹⁷ Yılmaz Altuğ, *Türk Devrim Tarihi Dersleri: 1919-1938*, 2. Baskı, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü, İstanbul, 1975, s.136.

¹⁹⁸ Salahi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız", *Bellekten*, Cilt: 41, Sayı:164, 1977, (ss.657-732), s. 661.

¹⁹⁹ Yücel Güçlü, "The Basic Principles and Practices of The Turkish Foreign Policy Under Atatürk", *Bellekten*, Cilt: 64, 2000, (ss. 949-968), s. 952.

Antlaşması tamamlanmıştır ki bu antlaşma ortak düşman, yani İngiltere ve Batı'ya karşı oluşturulmuştur.²⁰⁰ Akabinde Güney Kafkasya'nın Sovyet Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması; Ukrayna SSC arasında 21 Ocak 1922 tarihinde dostluk ve kardeşlik antlaşmalarının imzalanmasıyla Sovyetlerle Türkiye arasındaki ilişkiler sağlam temele oturtulmuştur.²⁰¹

Ancak geliştirilen bu ilişkilere paralel olarak Çiçerin'in Türklere yönelik ileri sürdüğü talepler şok etkisi yaratmıştır. Çiçerin'in Ruslara ait olduğunu iddia ettiği bazı topraklara yönelik talebi konusunda Mustafa Kemal esnek ve dengeli bir politika yürütmeyi devam ettirmiştir. Bunun bir esas nedenden kaynaklandığı söylenebilir. Türk-Sovyet Antlaşması'nın vaat ettiği yardım Anadolu için önem arz etmekteydi.²⁰²

Ancak bu dönemden itibaren ikili ilişkilerde kuşku döneminin başladığı da söylenebilir. Özellikle Rusların Ermenistan konusunda sergilemiş olduğu tutum bunda etkili olmuştur. Zira Sovyetler, Muş, Bitlis ve Van bölgesinin Ermenistan'a bırakılmasını istemekle aslında Anadolu kısmında siyasi hedeflerinin olduğunu göstermiştir.²⁰³ Yani söz konusu dönemde geliştirilen Türk-Sovyet ilişkileri Türkiye'nin siyasi kuşkuvarlığı, Sovyetlerin ise Türklerin Batıyla her an yakınlaşma kaygısından etkilenerek şekillenmiştir.

Aslında Musul sorunun çözüme kavuşturulması ve Sovyetlere yönelik duyulan kuşkunun Türkiye'nin Batıyla olan ilişkilerini tekrardan gözden geçirmesine olanak sağlamıştır. Bundan aynı zamanda Türkiye'nin MC üyeliğinin ve aynı zamanda savaş karşıtı tutum benimsemesinin büyük etkisi olmuştur. Türkiye'nin söz konusu dönemde İngiltere'yle olan ilişkilerini düzene sokması söz konusu olmuştur ki İngiltere ile yakınlaşmanın birincil önemi, tüm önemli Türk devlet adamlarının, eğer bir savaş olursa İngiltere'nin eninde sonunda kazanacağına inanmasından kaynaklanmaktaydı. Bu minvalde Türklerin İngiliz gücüne olan güveni sorgulanmamaktaydı. Özellikle ikili ilişkilerde dönüm noktası Atatürk'ün başkanlığının son birkaç yılında yaşanmıştır. Kral VIII. Edward Türk limanlarını ziyaret etmiş; bir İngiliz mühendis şirketi tüm kamu işleri

²⁰⁰ Yücel Güçlü, s. 952.

²⁰¹ Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğu Türk-Sovyet İlişkileri. 1939-1953*; Bilgi Yayınevi, Ankara 2011, s. 15.

²⁰² Faruk Sönmezoğlu, s.59.

²⁰³ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s.61.

için Türk hükümetine danışman olarak atanmıştır. Süreç, Mayıs 1938 tarihinde İngiliz hükümetinin Türkiye'ye on altı milyon poundluk bir kredi vermesiyle zirveye ulaşmış; bu kredinin altı milyon poundu İngiliz firmalarından silah alımlarına, kalanı ise İhracat Kredileri Garanti Dairesi tarafından desteklenen ticari alımlara ayrılmıştır.²⁰⁴ Bununla da sadece İngiltere ile tam bir uzlaşma sağlanmakla kalmamış, aynı zamanda yakın ilişkilerin yürütülmesi de kaydedilmiştir.

Bu zaman her ne kadar Türkiye ile İtalya arasında tarafsızlık ve yardımlaşma antlaşması imzalanmış da sonradan İtalya'nın 1930'lu yıllarda genişleme stratejisini devreye sokması tekrardan ikili ilişkilerde güven sorunlarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Diğer bir Avrupa ülkesi olan Fransa'yla Türk ilişkilerini Hatay meselesi şekillendirmiştir. Bilindiği üzere Türkiye ile Fransa arasında 1921 yılında Ankara İtilafnamesi imzalanmış ve buna göre Hatay Fransız mandasına bırakılırken bölgedeki Türklere ayrıcalıklar tanınmıştır. Bunun akabinde Suriye de Fransız mandasına kalmaya devam etmiştir. Ancak 1936 yılı itibarıyla Suriye'nin manda sisteminin kaldırılmasıyla birlikte Sancak meselesi tekrardan gündeme gelmiştir.²⁰⁵ Bunun esas nedeni ise Sancak'la ilgili alınacak kararların Suriye'ye devredilmesiydi. Durum böyle olunca "Hatay benim şahsi meselemdir"²⁰⁶ teziyle soruna yönelik çözüm üretmeye çalışan Mustafa Kemal bu konudaki rahatsızlığını net bir şekilde dile getirmiştir. Daha sonra sorun MC'ye taşınmış ve Sancak'ın işlerde bağımsızlığına, dış işlerde ise Suriye hükümetinin yetkili olmasına karar verilmiştir.²⁰⁷ Sancak'ta yeni statü belirlenirken yapılan seçimlerle ilgili sorun ortaya çıkmış ve haksızlıkların belirlenmesi için Türkiye müdahale etmek durumunda kalmıştır. Bu zaman uluslararası sisteme bakıldığında devletlerin yeni savaşın eşiğinde olduğu ve böyle karmaşık bir ortamda Fransa'nın diğer Avrupa devletlerine karşı Türkiye'nin kendi tarafında yer almasını sağlamak istediği bilinen gerçekler arasında yer almıştır. Bundan dolayı Fransa Hatay

²⁰⁴ Yücel Güçlü, s. 955.

²⁰⁵ Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", *Trakya University Journal of Social Science*, Cilt:11, Sayı:2, 2009, (ss. 1-16), s.3.

²⁰⁶ Adem Kara, "Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge", *International Journal of Social Inquiry / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2017 (ss. 117-134), s.124.

²⁰⁷ Yılmaz Altuğ, s.44.

konusunda ısrar etmemiş ve böylece 1938 yılında bağımsızlığına kavuşan Hatay tam bir yıl sonra Türkiye'ye bağlanmış ve bununla sorun çözüme kavuşturulmuştur.²⁰⁸

Bu dönemde Avrupa devletleri arasında gün geçtikçe şiddetlenen bloklaşma süreci Türkiye'nin dış ilişkilerde denge politikası izlemeye zorlamıştır. Zira Birinci Dünya Savaşı'nın sancılarının tam olarak dinmediği bir dönemde Türkiye'nin sonu meçhul bir rekabet içine girmesi son derece riskli adım olacaktır.

“1935-1938 yılları arasında Avrupa'daki bloklaşma hareketi şiddetlenmiştir. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği düzeni korumak isteyen Anti- Revizyonist Batı (başta İngiltere ve Fransa) ile statükoyu değiştirmek isteyen Revizyonist ülkeler (Almanya, İtalya ve diğerleri) arasında ilişkiler gittikçe sertleşmekteydi. SSCB ise, savaş sonrası düzenlenmesinden hoşnut olmamakla birlikte, Nazi Almanyası'na karşı batı demokrasileriyle diyalog içinde görünüyordu, aynı zamanda bu ülkeyle gizlice temaslara girişiyordu. Avrupa'daki bu bloklaşma çabaları içinde Türkiye, kendi sınırlarından hoşnut bir devlet olarak Batı demokrasilerine yakınlaşmaya yönelmekle birlikte, Almanya'nın sıkıntılarına da belirli ölçüde hak veriyordu. Türkiye, batıyla yakınlığını artırırken, Almanya tarafıyla diyalogunu sürdürüyor, SSCB'yle ilişkilerini belirli bir seviyenin altına düşürmemeye çalışıyordu. Bu çok-yönlü politika, Türkiye'ye her siyasi merkezde saygı uyandırıyordu. Türkiye'yi yanlarına almak isteyen bu ülkeler arasında âdeta bir rekabet durumu oluşmuştu.”²⁰⁹

“Yurtta sulh cihanda sulh” ilkesine dayalı Atatürk dönemi Türk dış politikasının genel karakteristiği barışa değer veren, onun özenle korunmasına çalışan, hukuka bağlılıktan vazgeçmeyen, ulusal çıkarları koruyan, aynı zamanda modernleşme (Batılılaşma) ve demokratikleşmeye önem veren, maceracılıktan uzak, fakat aktif bir nitelik arz eden, insani değerleri önemseyen bir çizgide seyretmiştir.

3.1.2. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası

Uluslararası sistem İkinci Dünya Savaşı gibi tüm devletleri etkileyen bir savaş içindeyken Türk dış politikasının da karar alıcı mekanizmasında değişim süreci yaşamıştır. 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra iktidara İsmet İnönü gelmiş²¹⁰ ve o da savaş yılları boyunca bir denge stratejisi uygulamaya çalışmıştır. Bu da onun aslında Türk dış politikasının temel ilkeleri doğrultusunda hareket ettiğinin

²⁰⁸ Yılmaz Altuğ, s. 46.

²⁰⁹ Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Mart 1985, (ss. 451-473), s. 460.

²¹⁰ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)*, 6. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.65.

göstergesi olmuştur.²¹¹ Bu dönemde yürütülen dış politikada daha çok dikkat çeken husus zamanın taleplerine uygun olarak kabul edilen tarafsızlık stratejisine ilişkindir. Bu dönemde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda Almanya ile mevcut ilişkilerini korumaya da büyük özen göstermiştir. Bu bağlamda, Türk hükümet yetkilileri her fırsatta Almanya'yı dost ülke olarak nitelendirmiş ve savaş öncesi ve sırasında Almanya'ya karşı hiçbir zaman tehdit edici eylem veya açıklama yapmamıştır. Türkiye'nin Almanya'ya karşı tehdit edici eylem ve açıklamalarda bulunmamasının önemli nedeni ulusal çıkarlar bağlamında geliştirilen ekonomik ve ticari iş birliğinden kaynaklanmıştır.²¹² Bazı tarihçiler ve araştırmacılar, Türkiye'nin savaş zamanı İngiltere ve Fransa'ya destek vermemesinin ve Almanya'ya yönelik de açıklamalar yapmamasının onun İngiltere ile arasındaki ilişkilerine ciddi zarar verdiği düşüncesinde olmuştur. Ancak İngiltere çoğunlukla Türkiye'nin davranışını haklı bulmuş ve İngiltere'nin Orta Doğu ve Hindistan'daki konumunun tehdit altında olmasından dolayı Türkiye'nin kavşakta dost ve tarafsız olması zaman zaman onun işine yaramıştır.²¹³

Bu zaman çerçevesinde Türkiye defalarca farklı devletler tarafından savaşa dahil edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Türkiye ilk defa 1940 yılında savaşa katılma riskiyle karşılaşmıştır ki bu zaman çatışmalar Almanya-İngiltere-Fransa üçgeninde meydana gelmiştir. Ancak 1925 yılında Sovyetlerle imzaladığı antlaşmayı esas getirerek savaş dışında kalmayı başarmıştır.²¹⁴ İkinci defa savaşa katılma tehlikesi ise İtalya'nın Yunanistan'a saldırısıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Üçüncü kez ise Ocak 1941 tarihinde İngiltere, Türkiye'nin İtalya'ya savaş ilan etmesini önermiştir. Ancak, Türk karar vericiler Rusya'nın tutumu ve Türkiye'nin askeri yetersizliği nedeniyle savaşa girmeyi reddetmiştir.²¹⁵

²¹¹ Gülay Sarıçoban, "İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:24, Sayı:4, 2020, (ss.1755-1777), s. 1757.

²¹² J. M. Vanderlippe, "A Cautious Balance: The Question of Turkey in World War 2", *The Historian*, Vol:64, No:1, 2001, (pp.63-80), p.64.

²¹³ Selim Deringil, "The Preservation of Turkey's Neutrality, during the Second World War: 1940", *Middle Eastern Studies*, Vol:18, Issue:1, 1982, (pp. 30-52), p. 43.

²¹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 308.

²¹⁵ Hakan Özden, "The Diplomatic Maneuvers of Turkey in World War II", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:37, 2013 (pp.91-110), p.97.

Buradan anlaşıldığı üzere Türkiye'nin jeopolitik konumu, geleneksel anlamda tarafsız bir politika izlemesini imkânsız kılmış ve bu durumda, savaş sırasında ve sonrasında uzun süre Dışişleri Bakanı olan Numan Menemencioglu, etkili tarafsızlık kavramını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Ancak 1940 yılında Almanya Fransa ve Romanya'yı işgal ettiğinde, İtalya Yunanistan'a saldırdığında ve Mihver güçler neredeyse tüm cephelerde başarılar elde ettiğinde Türk kamuoyu İsmet Paşa hükümetini giderek eleştirmeye başlamış ve Kazım Karabekir bile Müttetiklerin açıkça kaybettiği görüldükten sonra İtalya'nın katılacağı bir savaşta kaybetmenin ne anlama geldiğini sorgulamıştır. Tüm bunlara rağmen 1941 ve 1942 yıllarının ilk yarılarının Türkiye'nin dengeli politikasının en açık şekilde gerçekleştirildiği dönemler olduğu söylenebilir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda aktif bir çatışmaya girmemiş olsa da savaş boyunca savaş ekonomisi koşullarını uygulamak zorunda kalmıştır. Tüm ekonomik zorluklara ve siyasi baskılara rağmen ülke savaşın dışında kalmıştır. Türkiye'nin o dönemde savaşın dışında kalmasını şartlandıran birkaç husus olmuştur. Bunlardan ilki askeri ve ekonomik zayıflığın sürekli öne sürülmesine ilişkindir. Ancak Türkiye'nin bu stratejisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra söz konusu devletin uluslararası politikada yalnız kalmasına neden olmuş ve özellikle Sovyetlere karşı, NATO şemsiyesi altına girene kadar onu zor bir durumda bırakmıştır. İkincisi savaş sırasında Türkiye'yle Sovyetler arasında mevcut olan yakın ilişkilerden kaynaklanmıştır. Söz konusu iki devlet arasında imzalanan dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının her iki tarafa getirdiği hükümler Türkiye'nin savaştan uzan kalmasını kolaylaştırmıştır. Üçüncü en önemli husus ise İnönü liderliğinde yürütülen dış politika başarısının altında Mustafa Kemal'in barışçıl ve savaştan uzak bir strateji çizmesine ilişkindir. Bununla Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunması mümkün olmuştur ki bunu da büyük güçler arasında dengeli bir politika yürütmenin önemini ön plana çıkarmıştır.

3.2. İkinci Dünya Savaşı: Bloklar ve Çatışmalar

İkinci Dünya Savaşı'nın kökleri, 20. yüzyılın ikinci on yılında Birinci Dünya Savaşı'na katılan tüm ülkeler tarafından imzalanan Versay Antlaşması'nın tatmin edici olmayan şartlarına bağlıdır. Bu nedenledir ki Johan Kaufman, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan döneme uzun ateşkes dönemi

adını vermiş ve bu dönemde mevcut olan barışın geçici olduğuna değinmiştir.²¹⁶ Çünkü Avusturya, Macaristan, İtalya ve Almanya gibi ülkeler savaş sonrası Avrupa'nın gidişatından memnun kalmamıştır. Özellikle söz konusu dönemden kısa bir süre önce büyük ekonomik buhran yaşanmış ve dünya ekonomisinin aniden tersine dönmesi söz konusu olmuştur ki bu durumda birçok ülke kendi vatandaşlarını ekonomik krizlerden kurtarmak için korumacı stratejiler benimsemeye çalışmıştır. Bu Avrupa'daki birçok ülkede faşist hareketlerin ortaya çıkmasına neden olan bir devrime yol açmıştır.

Dünya tarihine bakıldığı zaman da gerçekten de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşizm o kadar yaygın hale gelmiştir ki bazı tarihçiler 1919-1945 dönemini faşizmin yaygınlaştığı dönem olarak ele almıştır.²¹⁷ Özellikle söz konusu dönemde faşizm, sosyalist ve komünist hareketi bastırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Böyle karmaşık bir ortamda dünya devletleri ikinci büyük savaşın eşğine gelmiş ve İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu savaştan bahsetmeden önce kısaca savaşın yönünü belirleyen iki önemli blokun ele alınması gerekmektedir.

Dünya Savaşı sırasında iki büyük ittifak mevcut olmuştur: Mihver Devletleri ve Müttefik Devletler. Savaş ortaya çıktıktan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nın da gidişatında ittifak oluşturma söz konusu olmuştur. Zira 1936 yılında Roma-Berlin Ekseni olarak bilinen Almanya ve İtalya arasındaki ittifak, güç ve fetih arayışlarını gerçekleştirmek için birbirlerine yardım etmek amacıyla yapılan bir antlaşmadan ibaretti. Daha sonra Japonya 1940 yılında ittifaka katıldıktan sonra Roma-Berlin-Tokyo Eksenine dönüşmüştür.²¹⁸ Bu Mihver ülkeleri kendilerini sahipsiz ülkeler ve dünyanın doğal kaynaklarının çok fazlasına sahip olan diğer ülkeleri olarak gördüğünden daha fazla kontrol ve otorite talep etmekteydiler. Müttefik Devletler'e İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği liderlik etmiş ve sırasıyla İngiliz Başbakanı Winston Churchill, ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ve Sovyet

²¹⁶ Johan Kaufman, *An Introduction to Diplomacy*, Martinus Nijhoff Publisher Ltd, London, 1988, p.162.

²¹⁷ Marvin Perry, *Man's Unfinished Journey: A world History*, Houghton Milton Company, USA, 1971, p.664.

²¹⁸ İbrahim Öztürk, Ahmet Korkmaz, "II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Türkiye'yi İşgal Planları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 3, 2023, (ss.1651-1666), s.1653.

lideri İ Stalin söz konusu ülkeleri yönetmiştir.²¹⁹ Savaşın çatışan iki yüzü olan Müttefik ve Mihver Devletleri arasındaki benzerlikler aşağıdaki gibidir:²²⁰

- Mihver ortakları diplomatik veya askeri politikalarında hiçbir zaman dostça ilişkiler kurmamış olsalar da onlar ortak toprak genişlemesi hedefini paylaşmıştır.
- Hem Müttefikler hem de Mihver güçleri, askeri fetihlere dayalı emperyal sistemlerin kurulmasını ve Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenin dağılmasını istemiştir.
- Her ikisi de küresel hakimiyet sloganına sahip olmuş ve mücadelelerin ön saflarında yer almıştır.

Savaşta iki önemli blokla ilgili bir arka plan oluşturulduktan sonra savaşın gidişatına bakıldığında Mart 1938 tarihinde Alman birlikleri Avusturya'yı işgal ederek Reich'a dahil etmiş²²¹ ve eylül ayında Hitler, Çekoslovakya'da yaşayan etnik Almanlara yönelik ezilmenin tahammül edilemez olduğunu ve savaşın yakın olduğunu duyurmuştur. Mart 1939 tarihinde Hitler'in askeri kuvvetlerini yürütmesi üzerine Çekoslovakya ilhak edilmiş ve Polonya üzerinde daha fazla hak iddia eden Müttefikler Hitler'i devam edeceği takdirde savaş çıkacağı konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine 1 Eylül 1939 tarihinde Alman birlikleri Polonya'ya saldırmış ve Polonya'nın teslim olması için sivillerin öldürülmesi hedeflenmiştir.²²² Polonya bir mücadele içine girse de Alman ordusuna rakip olamamıştır. İngiltere ve Fransa, Hitler'e Polonya'yı işgal etmeyi durdurmazsa Almanya'ya savaş ilan etmek zorunda kalacaklarını söyleyen bir mektup göndermesiyle birlikte İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

²¹⁹ "Axis Powers In World War II", [https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/axis-powers-in-world-war-ii#:~:text=The%20Axis%20powers%20\(Germany%2C%20Italy,Axis%20alliance%20began%20in%201943.,](https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/axis-powers-in-world-war-ii#:~:text=The%20Axis%20powers%20(Germany%2C%20Italy,Axis%20alliance%20began%20in%201943.,) (Erişim Tarihi: 29.06.2024)

²²⁰"Difference Between Allied and Axis Powers", https://byjusexamprep.com/liveData/f/2022/12/difference_between_allied_and_axis_powers_upsc_notes_37.pdf, (Erişim Tarihi: 29.06.2024)

²²¹ Oğuzhan Ekinci, "Kültürün İlhakından İlhakın Kültürüne: Almanya ile Avusturya'nın Birleşmesi (Anschluss)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:22, Sayı:3, 2018, (ss.1603-1630), s.1614-1616.

²²² Marvin Perry, p. 685.

Bu zaman üç haftalık bir mücadelenin ardından Eylül 1939'da Polonya Alman birliklerine teslim olmuş; Rusya, Almanya ile yapılan saldırmazlık antlaşmasının hükümlerine göre Polonya'nın doğu kısmını ve üç Baltık devletini ele geçirmiştir.²²³ 1940 baharında, Alman kuvvetleri Nisan ayında Norveç ve Danimarka'ya saldırmış; Mayıs ayında Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal etmiş ve aynı sonlarında Fransa'ya saldırmıştır. Almanlar 14 Haziran'da Paris'e girmiş ve yenilgiyi kabul eden ve siyasi olarak derinden bölünmüş Fransız hükümeti ateşkes istemiştir.²²⁴ Alman Blitzkrieg'inin başarısı, diğer devletleri doktrinlerini yeniden düşünmeye ve ordularını yeniden yapılandırmaya zorlamıştır. Roosevelt, 1940 baharında Fransa ve İngiltere'ye büyük miktarda Birinci Dünya Savaşı mühimmatının transferinin yapılması emrini vermiş ve Eylül ayında Atlantik ve Karayipler'deki üsler karşılığında elli yaş üstü muharibin İngiltere'ye transfer edileceği konusunda antlaşmaya varmıştır. Bu minvalde Hitler, 1940 ve 1941 yıllarında Almanya'nın Avrupa üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırırken, Uzak Doğu'da Japonya, Çin'e ve Güneydoğu Asya'ya başarılı bir şekilde yeni düzen dayatmış ve hatta yaptığı girişimlerle ABD'yi de savaşa doğru itmiştir.²²⁵ Zira daha 1937 yılında Japon birlikleri, kısmen Çin komünizmini ortadan kaldırmak, önemli stratejik malzemeleri ve ekonomik kaynakları güvence altına almak ve kısmen de Çin halkını, Batı emperyalizmini ve ekonomik çıkarlarını Pasifik bölgesinden uzaklaştırmak için Çin'e yönelik tam ölçekli bir işgal stratejisi başlatmıştır. 1938 boyunca Mançurya'da konuşlanmış Japon birlikleri, Sovyet Rusya ile iki büyük sınır anlaşmazlığı yaşamış ve bu da kapsamlı çatışmalara yol açmıştır. Sovyet birlikleri her iki çatışmadan da galip çıkmış ve bu da Japon hükümetinin 1936 yılında Almanya ile imzaladıkları anti-komintern paktını daha güçlü bir ittifaka dönüştürme isteğini artırmıştır. Buna göre, Eylül 1940'ta Japonya, üç gücü, herhangi biri mevcut mücadelelere dahil olmayan bir ülke tarafından saldırıya uğrarsa her türlü siyasi, ekonomik ve askeri araçla birbirlerine yardım etmek üzere bağlayan Almanya ve İtalya ile üçlü paktı imzalamıştır. Mançurya-İç Moğolistan sınırını istikrara kavuşturmak ve

²²³ Beldona V. Rao, *History of Modern Europe (AD 1789-2010)*, Sterling Publishers, New Delhi, 2011, p. 208.

²²⁴ *A Brief History of the US Army in World War Second*, Center of Military History United States Army Washington, D.C., 1992, p.5.

²²⁵ Dzul Fazil, "Success and Defeat in the Second World War", *Pointer Journal of the Singapore Armed Forces*, Vol:40, No:3, 2014, (pp.48-60), p.53.

Rus saldırısı tehdidini etkisiz hale getirmek için bir başka hamle olarak, Japonya Nisan 1941’de Sovyet Birliği ile bir saldırmazlık paktını yürürlüğe sokmuştur.²²⁶

Savaş çerçevesinde Asya bölgesinde olaylar böyle tezahür ederken 7 Aralık 1941 tarihinde Japon güçleri Hawaii’deki Pearl Harbor’daki Amerikan deniz üssüne saldırarak Birleşik Devletleri’ni aniden mücadeleye doğru itmiştir.²²⁷ Daha sonra Hitler’in Birleşik Devletler’e savaş ilan etmesi üzerine Başkan Roosevelt, Kongre’ye silahlı kuvvetlerin derhal ve büyük çapta genişletilmesi çağrısında bulunmuştur. Ağustos 1942 tarihinden itibaren Amerikalılar, Güneybatı Pasifik’teki adaları Alman kontrolünden kurtarmak için Japonya’ya karşı saldırılarını başlatmış ve Japonlar güçlü bir şekilde direnmiştir. Ancak Japon filoları yok edilirken Şubat 1945’te Amerikan kuvvetleri tarafından kuşatılmış ve yine de teslim olmayı reddetmişlerdir. 6 Ağustos 1945 tarihinde Hiroşima şehrine atom bombası atılmış ve şehir Amerikalılar tarafından yok edilmiştir. 9 Ağustos 1945 tarihinde ise Amerikan kuvvetleri Nagasaki’ye başka bir atom bombası atılmış ve Japon kuvvetleri 2 Eylül 1945’te Amerikalılara koşulsuz teslim olmuştur.²²⁸

Genel hatlarıyla bakıldığında ortaya çıkma nedenlerinin Versay Antlaşması, ekonomik durgunluk, Alman ve Japon militarizmi, MC ve saldırmazlığın başarısızlığı olan İkinci Dünya Savaşı²²⁹ beş yıldan fazla sürmüş ve son aşamalarında birkaç savaş yaşanmıştır. Almanya’nın çöküşü daha 1943 yılından itibaren başlamış ve 30 Nisan 1945 tarihinde Hitler’in intihar etmesi üzerine Almanya’nın mağlubiyeti resmen 8 Mayıs 1945 tarihinde kesinleşmiştir. Bununla da Avrupa’da savaş sona erirken Asya bölgesinde ise Japonya’nın teslim olması biraz uzun sürmüş ve söz konusu bölgede savaş Eylül 1945 tarihinde bitmiştir. Savaşın sonunu belirleyen süreçte ciddi anlamda taraflar arasında görüşmeler yapılmış ve konferanslar düzenlenmiştir. Yapılan bu konferanslar sonucunda alınan kararlar aslında yeni dünya düzeninin belirlenmesinde etkili rol

²²⁶ Ruth Henig, *The Origins of the Second World War 1933–1941*, Second edition, Routledge, New York-London, 2005, p.40.

²²⁷Ruth Henig, p.41.

²²⁸ E. H. Gombrich, *World History*, Oxford University Press, London, 1939, p.337.

²²⁹“World War II: Causes (1919–1939)”, <https://www.lcps.org/cms/lib/VA01000195/Centricity/Domain/10599/Causes%20of%20WWII.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.06.2024)

oynamış ve asıl anlamıyla yeni uluslararası düzenin esası koyulmuştur. Bu kapsamda aşağıda İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu getiren konferanslar detaylandırılacaktır.

3.3. Sisteme Yön Veren Konferanslar

1943 yılı İkinci Dünya Savaşı'nın dönüm noktası olarak adlandırılmaktadır. Yukarıda da vurgulandığı üzere Almanya'nın çöküşünün de 1943 yılından itibaren başladığı göz önünde bulundurulduğunda aslında savaşın kaderini belirleyen toplantıların da bu yıldan itibaren düzenlenmeye başladığı bilinmektedir. Bu kapsamda ilk önce savaş sırasında tarafsızlığını korumaya çalışan Türkiye ile müttefiklerin birlikte yaptığı Adana Konferansı'na değinilmesi, akabinde ise savaşın kaderini belirleyen diğer konferansların irdelenmesi gerekmektedir. Mihver Devletleri'nin savunma, Müttefik Devletler ise saldırıya geçtiği dönemde, 1943 yılında Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi çabası güçlendirilmiş ve bununla ilgili Churchill ile İnönü arasında Adana'da toplantı düzenlenmiştir. 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'ya gelen Churchill'i İnönü trende karşılamış ve Türk resmiler de İnönü'ye eşlik etmiştir.²³⁰ Yapılan bu görüşmenin en dikkat çeken tarafı ise her iki devletin tamamen farklı görüşleri benimsemiş olması ve taviz vermek istememesi olmuştur. Adana toplantısında Churchill'in ulaşmak istediği en esas gaye Türkiye'nin müttefikler tarafından savaşa dahil edilmesi olmuştur. Çünkü Türkiye Müttefik Devletleri ile Mihver Devletler arasında tampon durumundaydı. Bu nedenle Türkiye'nin savaşa girmesiyle güney cephesinin eli güçlenecek ve Almanya daha kolay bir şekilde yenilgiye uğrıtılacaktı.²³¹ Ancak İnönü hem Türkiye'nin yetersiz askeri teçhizatını hem de Sovyetlere yönelik zaman zaman duyulan kuşkuyu dile getirerek savaşa girmekten kaçınmıştır.²³²

Ağustos 1943 tarihinde Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt ve İngiliz Başbakanı Winston Churchill, İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştiren bir haftalık konferans düzenlemiştir. Bu kapsamda ev sahibi Kanada Başbakanı William Lyon

²³⁰ Durmuş Yalçın, Cemal Avcı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.456-457.

²³¹ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1945)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s.6-7.

²³² Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:47, 2011, (ss.701-731), s.710.

Mackenzie ile Quebec City’de son derece gizli tartışma oturumları yapılmış ve dünyanın dört bir yanından yüzlerce lider, *Quadrant* kod adlı Quebec Konferansı’na katılım sağlamıştır. Bu konferansta varılan önemli kararlardan biri Çin-Burma-Hindistan üçgeninde Güneydoğu Asya Komutanlığı’nı kurmak; ikincisi ise B-29 Superfortress’leri kullanarak Japonya’nın yenilgisi için stratejik bombalama operasyonları planlamaktır. Konferansın üçüncü hususu ise Balkanlar’da cephenin açılmasına ilişkin olmuştur ki bu da Türkiye’yi ilgilendiren bir konudur. Bu kapsamda Türkiye’nin savaşta tarafsız kalmasının ve özellikle de Almanya tarafından maruz kaldığı baskıların azaltılması için söz konusu devlete askeri teçhizat yardımında bulunulması gerektiği kanısına varılmıştır. Aynı zamanda Türkiye de Boğazlar konusunda dikkatli olmalı ve Alman gemilerinin kullanımına izin vermemeliydi.²³³ Müttefik Devletler Moskova Konferansı’nın hemen ardından Kahire’de toplanmış ve müttefik devletler tekrardan Türkiye üzerinde baskı oluşturarak onu savaşa dahil etmeye çalışmıştır. Bundan dolayı taban tabana zıt görüşlerde olan taraflar arasında ortak bir paydada buluşulması mümkün olmamış ve daha önceden de vurgulandığı üzere Türk-İngiliz ilişkilerinin arka plana atılması ve gerilemenin yaşanması söz konusu olmuştur.²³⁴ 1943 yılının son günlerinde de savaşın yürütülmesi ve evrensel barış ve adaletin tesisi için düzenlenen konferansların devamı getirilmiş ve Kasım 1943’te taraflar Tahran’da bir araya gelmiştir. Bu, İran’ın başkentinde ABD Başkanı ve Sovyet liderinin ilk kez bir araya gelişi idi.²³⁵ Esas düzenlenme amacı müttefik devletlerin Yugoslavya çıkarması, Japonya meselesi ve savaştan sonraki dünya düzeni olan bu konferansta da Churchill tarafından Türkiye savaşa sürüklenmeye çalışılmıştır. Ancak ABD tarafı bu konuda Churchill’le aynı görüşte olmamış²³⁶ ve bu konferans sırasında ABD’nin Türkiye konusundaki duruşunu Sovyetler de desteklemiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonunu getiren ve sonraki düzenle ilgili altyapı oluşturan konferanslar ise Yalta ve Potsdam’da yapılmıştır. Yalta Konferansı, İkinci Dünya Savaşı sırasında 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Kırım’da gerçekleşmiştir.

²³³ Barış Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, 2010, (ss. 252-273), s.259.

²³⁴ Baki Öz, *Bıçağın Sirtında Siyaset: 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s.142.

²³⁵ A.H. Hamzavi, *Iran and the Tehran Conference*, Oxford Press, 1944, p.198.

²³⁶ Barış Ertem, s.294.

Konferans vesilesiyle Yalta'da bir araya gelen ABD Başkanı Roosevelt, İngiliz Başbakanı Churchill ve Sovyet Başbakanı Stalin, savaşın ve savaş sonrası dünyanın gelecekteki gidişatını belirleyecek önemli kararlar almıştır. Yalta'da Roosevelt ve Churchill, Sovyetlerin Japonya'ya karşı savaşa hangi koşullar altında gireceğini Stalin ile görüşmüş ve üçü de Pasifik bölgesinde Sovyet etkinliğinin artması karşılığında, Japonya'nın teslim olmasının ardından Sovyetlere Mançurya'da bir nüfuz alanı verileceği konusunda anlaşmıştır. Buraya Sahalin'in güney kısmı, Port Arthur'da bir liman, Mançurya demiryollarının işletilmesinde bir pay ve Kuril Adaları dahil edilmiştir.²³⁷

Müttefik liderler ayrıca Almanya, Doğu Avrupa ve Birleşmiş Milletler'le ilgili kararları görüşmüş ve Roosevelt, Churchill ve Stalin savaş sonrası Almanya'nın savaştan sonra tazminatların tamamını değil bir kısmını üstlenmesi gerektiğini kabul etmiştir.²³⁸ Amerikalılar ve İngilizler genel olarak Sovyetlere komşu olan Doğu Avrupa ülkelerinin gelecekteki hükümetlerinin Sovyet rejimine yakın olması gerektiği konusunda anlaşmış ve Sovyetler de Nazi Almanya'sından kurtarılan tüm bölgelerde serbest seçimlere izin verme sözü vermiştir. Müzakereciler aynı zamanda BM'nin geleceğiyle ilgili meseleleri gündeme getirmiş ve tüm taraflar Güvenlik Konseyi'ndeki oylama prosedürleriyle ilgili bir Amerikan planında anlaşmıştır. Bu plana göre Fransa'nın BM'ye dahil edilmesinin ardından Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinin olacağını ve daimi üyelerin her birinin kararlar üzerinde veto hakkına sahip olacağını içermektedir.²³⁹ Yalta konferansında Türkiye'yi ilgilendiren mesele ise Boğazlara ilişkin olmuştur. Zira Sovyetler Montreux Boğazlar sözleşmesinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapsa da bununla ilgili bir sonuca varılmamıştır. Şubat 1945'te Yalta Konferansı'ndan sonra Stalin, Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt, Almanya'nın teslim olmasının ardından Avrupa'daki savaş sonrası sınırları belirlemek üzere bir araya gelmeyi kabul etmiş ve son konferans Potsdam'da düzenlenmiştir. Potsdam'daki en önemli konu Almanya'nın nasıl idare edileceği meselesine ilişkin olmuştur. Yalta Konferansı'nda Sovyetler, yarısı Sovyetler Birliği'ne gitmesi koşuluyla

²³⁷ "The Yalta Conference- 1945", <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/yalta-conf>, (Erişim Tarihi: 29.06.2024)

²³⁸ Crimea (Yalta) Conference, 1945. *Protocol of Proceedings Signed at Yalta February 11, 1945*, (pp.1013-1019), p.1016.

²³⁹ Crimea (Yalta) Conference, 1945, p.1015.

Almanya'dan ağır tazminatlar talep etmiş ancak Truman ve Dışişleri Bakanı James Byrnes, işgalci ulusların yalnızca kendi işgal bölgelerinden tazminat almalarına izin vererek Almanya'ya uygulanan muameleyi hafifletmekte kararlı olmuştur. Truman ve Byrnes, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan yüksek tazminat ödemeleri talep eden Versay Antlaşması'nın yarattığı durumun tekrarlanmasını önlemek istedikleri için böyle bir tutum sergilemiştir.²⁴⁰

Ayrıca bu konferansta sorunlara yönelik ABD'nin muğlak bir tutum sergilemesi Türkiye'yi tedirgin eden konulardan olmuştur. Çünkü daha konferans öncesinden hazırlanan raporda Sovyetler'e Montreux'nün hükümlerinden hatırı sayılır ödümler verilmesi öngörülmüştür ki bu tutum Türkiye'yi endişelendirmiştir.²⁴¹ Bu kapsamda Amerikalılar Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusunda birincil derecede ilgili Büyük Devlet olduğunu kabul etmekteydiler. Potsdam'da ilk oturum 17 Temmuz 1945 tarihinde yapıldığında Truman Türkiye ile Sovyetler arasındaki çelişkiyi Boğazlar'dan geçiş hakkı çerçevesinde ele alma eğiliminde olmuş, 23 Temmuz tarihli ikinci oturumda ise Truman, dünya su yollarından özgür geçişle ilgili projesini açıklamıştır. Nihayetinde Potsdam Konferansı sonucunda Üç Büyükler'in her birinin Türkiye'ye Montreux'nün revizyona tabi tutulmasını desteklediklerini ayrı ayrı bildirmeleri karara bağlanmıştır.²⁴²

3.4. BM Sisteminin Kuruluşu

Roosevelt ve Churchill, savaş ve savaş sonrası perspektifleri tartışmak ve 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Şartı kapsamında ortak hedeflerini ilan etmek için Newfoundland kıyılarına yakın bir savaş gemisinde bir araya gelmiştir. Bu toplantıda MC'nin yerini alacak yeni ancak henüz belirtilmemiş bir genel güvenlik sisteminden bahsedilmiş ve her iki lider, devletler arasında güç kullanımının yasaklanması ve hatta güç kullanma tehdidi konusunda anlaşmıştır. Ancak bundan birkaç ay sonra ABD savaşa doğru itilmiş ve bununla da müttefik savaş koalisyonu kurulmuştur. Bunun üzerine Atlantik Şartı'nın savaşa ilişkin belirlediği amaçları, 1 Ocak 1942 tarihli "BM

²⁴⁰ "The Potsdam Conference, 1945", <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/potsdam-conf>, (Erişim Tarihi: 29.06.2024)

²⁴¹ Selim Deringil, "*Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası)*", 5. Baskı, Tarih Vakfı, İstanbul, 2014, s.261.

²⁴² Selim Deringil, s.262.

Bildirgesi” ile Müttefiklerin savaş amaçları haline gelmiştir. 22 devlet tarafından imzalanan bildirge, Mihver Devletleri’ne karşı ittifakın temelini oluşturmuştur.²⁴³ Ağustos 1941’de imzalanan Atlantik Sözleşmesi ve Ocak 1942’de ilan edilen BM Bildirgesi, Müttefikleri yalnızca kısa vadede faşizmle mücadele etmek için değil, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliği korumak ve savaş sonrası ekonomik büyümeyi ve sosyal istikrarı teşvik etmek için de çok taraflılığa bağlamıştır. Bu bağlılık yalnızca savaş cephelerinde değil, aynı zamanda hükümetler arası örgütlere ve 44 müttefik devlet arasında ulusal politikaların geniş koordinasyonuna olan bağlılıkta daha çok belirginleşmiştir.²⁴⁴

Genel bir uluslararası örgütün kurulmasına yönelik ilk somut adım ise 1944 yazının sonlarında Dumbarton Oaks görüşmeleri gerçekleştiğinde atılmıştır. Görüşmelerin ilk aşaması 21 Ağustos-28 Eylül tarihleri arasında SSCB, İngiltere ve ABD temsilcileri arasında, ikinci aşaması ise 29 Eylül-7 Ekim tarihleri arasında Çin, İngiltere ve ABD temsilcileriyle yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucunda dört güç Dumbarton Oaks Önerileri’nde yer alan bir dizi anlaşmaya varmıştır ki buna göre BM adı altında bir uluslararası örgüt kurulmalı ve bu örgütün tüzüğü bazı hükümleri içermelidir.²⁴⁵ Bu kapsamda oluşturulacak BM, uluslararası barış ve güvenliği korumalı; bu amaçla barışa yönelik tehditleri önlemeli ve ortadan kaldırmalı; barışın bozulmasına yol açabilecek uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla düzeltilmesini veya çözümlenmesini sağlamalıdır.²⁴⁶ Aynı zaman BM sistemi milletler arasında dostça ilişkiler geliştirilmesine ve bu amaçlara ulaşmada milletlerin eylemlerini uyumlu hale getirecek bir merkez mekanizma oluşturulmasına da katkıda bulunmalıdır.²⁴⁷ Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra devletler yeni bir savaştan kaçınılması ve olası savaşların engellenmesi için uluslararası bir örgüte ihtiyaç duyduğunu net bir şekilde anlamış ve bu minvalde BM Şartı Türkiye’nin de içinde bulunduğu 50 ülke tarafından

²⁴³ Oliver Diggelmann, “The Creation of the United Nations: Break with the Past or Continuation of Wartime Power Politics”, *Die Friedens Warte*, Cilt:93, Sayı:3-4, 2020, (pp. 371-389), p.375.

²⁴⁴ Thomas G. Weiss, The United Nations: Before, During and After 1945, *International Affairs*, Vol:91, Issue:6, 2015, (pp.1221–1235), p. 1223.

²⁴⁵ Oliver Diggelmann, p.373.

²⁴⁶ Thomass G. Weiss, p. 1227-1229.

²⁴⁷ “Origin and Evolution of UN System”, *Yearbook of the UN*, 1946-1947, (pp.1-50), p.4.

imzalanmıştır.²⁴⁸ Bununla da BM 24 Ekim 1945 tarihinde oluşturulmuştur. BM dünyanın tüm devletlerine açık bir uluslararası örgüttür ve bu örgüte üye olan devletlerin barış ve güvenliği tehdit etmemesi ve tehdit edecek uygulama ve eylemlerden kaçınması gerekmektedir.

BM yapısını oluşturan Genel Kurul her ülkenin bir oy hakkı olmakla 192 üye devletin temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu yapı içinde kararlar oy çokluğuyla alınmakta ve alınan kararlar üye ülkeler açısından bağlayıcı olmamaktadır. Güvenlik Konseyi'nin ise 5 daimî üyesi vardır- İngiltere, ABD, Rusya, Çin ve Fransa. On üye Genel Kurul tarafından iki yıllığına seçilmekte ve bir ülke iki yıllık bir dönemi tamamladıktan hemen sonra yeniden seçilememektedir. GK tarafından alınan kararlar üyeler için bağlayıcı niteliktedir.²⁴⁹ Tüzüğün XV. Bölümü uyarınca kurulan Sekreteryaya, BM'nin idari organıdır. Sekreteryaya, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından beş yıllık bir süre için atanan Genel Sekreter ve Genel Sekreter tarafından atanan personelden oluşmaktadır. Sekreterlik, her departman veya ofisin ayrı bir eylem ve sorumluluk alanına sahip olduğu departman hatları boyunca organize edilmiştir. Ofisler ve departmanlar, BM'nin çalışma programında uyumu sağlamak için birbirleriyle koordineli çalışmaktadır.²⁵⁰ Üyelerinin Genel Kurul tarafından seçildiği Ekonomik ve Sosyal Konsey'in esas amacı tüm dünyada halkların refahının iyileştirilmesinin sağlanmasıdır. ECOSOC kapsamında kararlar basit çoğunlukla alınmakta ve genellikle de küçük ve az gelişmiş ülkeler çoğunluğu oluşturmaktadır.²⁵¹ Aynı zamanda Konsey, BM'nin tüm insan ve mali kaynaklarının yüzde 70'ini elinde bulundurduğundan örgütün en güçlü organlarından biridir. Bundan dolayı Konsey, kendi yetki alanına giren konularda taslak sözleşmeler hazırlayabilmekte ve uluslararası konferanslar düzenlemektedir.

²⁴⁸“Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye”, <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa#:~:text=Te%C5%9Fkilat%C4%B1n%20Tarihi%3A&text=BM'nin%20kurucu%20antla%C5%9Fmas%C4%B1%20niteli%C4%9Findeki,devletlerin%20say%C4%B1s%C4%B1%2051'e%20y%C3%BCkselimi%C5%9Ftir.>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024)

²⁴⁹“The Structure of the United Nations-Facts and Figures”, file:///C:/Users/nazri/Downloads/https___aphref.aph.gov.au_house_committee_jfadt_u_nations_unchap_2.pdf, (Erişim Tarihi: 30.06.2024)

²⁵⁰ “Secretariat”, <https://www.un.org/en/about-us/secretariat>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024)

²⁵¹ A. LeRoy Bennett, James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler*, 2. Baskı, Serbest Akademi, 2021, ss. 102-103.

Vesayet Konseyi Genel Kurul yetkisi altında kurulmuş ve MC manda sisteminin yerini almıştır. Vesayet Konseyi, manda altındaki toprakların kendini yönetme veya bağımsızlığa doğru kademeli gelişimini teşvik etmek için oluşturulmuştur. Konsey üyelerinin her biri bir oya sahiptir ve kararlar mevcut ve oy kullanan üyelerin çoğunluğu tarafından alınmaktadır. Zamanla, manda altındaki topraklar bağımsızlığına kavuşmuş ve böylece Vesayet Konseyi'nin de görevi tamamlanmıştır.²⁵²

Uluslararası Adalet Divanı, BM'nin başlıca yargı organıdır ve esas görevi ihtilaflı davalardaki anlaşmazlıkları çözmektir. UAD'nin bir diğer görevi de Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve BM'nin herhangi bir organı ile bütün ihtisas kuruluşları tarafından talep edilen herhangi bir hukuki konu hakkında danışma niteliğinde görüş vermektir. UAD, Genel Kurul ve BM Güvenlik Konseyi tarafından dokuz yıllık süreler için seçilen on beş yargıçtan oluşmaktadır.²⁵³

3.5. Soğuk Savaşın Başlaması: Aktörler ve Süreçler

Düşünülenin aksine İkinci Dünya Savaşı'nın sonu normale dönüşü sağlayamamış ve dünya yeniden bir savaşın eşiğine gelmiştir. Bu defa artık savaş 1930'larda uluslararası sahnenin ön saflarında yer alan büyük Avrupa güçleri arasında değil, savaştan sonra iki yeni küresel güce dönüşen Sovyetler Birliği-ABD ve onların başını çektiği iki blok arasında ortaya çıkmıştır. Bununla da iki blok oluşmuş ve diğer ülkeler iki kamp arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Çünkü Sovyetler savaştan toprak olarak genişlemiş ve Hitler Almanya'sı ile savaşmış olmanın verdiği prestijle ayrılmıştır. Ayrıca Avrupa'nın geri kalanına daha önce hiç olmadığı kadar uzanan ideolojik, ekonomik ve sosyal bir model de sunduğundan özellikle Doğu Avrupa'da Sovyet etkisi daha bariz şekilde ortaya çıkmıştır.²⁵⁴ Buna paralel olarak Truman ve Churchill de Stalin'in Sovyet gücünü ve komünizmi Batı Avrupa'ya yaymak istediğinden endişelenmiştir. Bu nedenle 1946'nın başlarında Truman, Roosevelt'in iki

²⁵² "Trusteeship Council", <https://www.un.org/en/about-us/trusteeship-council>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024)

²⁵³ "International Court of Justice", <https://peacepalacelibrary.nl/research-guide/international-court-justice>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024)

²⁵⁴ V. N. Khanna, *International Relations*, 4. Baskı, Vikas Publishing House PVT Ltd., New Delh, 2004, p.270.

yıl içinde tüm Amerikan birliklerini Avrupa'dan çekme planından vazgeçmiştir. Ayrıca Mart 1946'da Churchill, Fulton'da bir konuşma yaparak Stalin'in Doğu Avrupa ülkelerini hızla komünist devletlere dönüştürdüğü konusunda uyarı yapmış ve "Kıtanın üzerine, demokratik ve kapitalist Batı ile totaliter ve komünist Doğu arasında Avrupa'yı ayıran bir demir perde" indiğine dikkat çekmiştir.²⁵⁵ 1947 yılının başlarında ise Yunan komünist bir azınlık, İngilizlerin uzun süredir savunmasına yardımcı olduğu Yunanistan hükümetine karşı bir gerilla savaşı vermiş, İngilizler Başkan Truman'a artık Yunanistan ve komşusu Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım sağlayamayacaklarını bildirmiştir. Truman, petrol zengini Orta Doğu yakınlarındaki bu stratejik bölgenin olası Sovyet kontrolüne girmesine engel olmak için Yunanistan ve Türkiye'yi savunma rolünü üstlenmeye karar vermiştir. Bu kapsamda 1947 yılında Truman ABD kongresinde yaptığı konuşmasında özellikle, Amerikan vatandaşlarına ülkelerinin küresel liderlik konumu ve bununla ilişkili sorumluluklarını sürdürmeleri yönünde çağrıda bulunmuş ve bir yardım programının kabul edilmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu program çerçevesinde birincisi, Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyet entrikalarını ve saldırganlığını caydıracak ekonomik ve jeopolitik güvenlik düzeylerine ulaşmasına yardımcı olmaya çalışılması ve bunu Sovyet etkisinin olduğu bölgelerde etkin kılmak; ikincisi ise Yunanistan'da Komünist gerillalara karşı mücadele kampanyalarına destek verilmesinin sağlanması planlanmıştır.²⁵⁶

Bunun ardından Avrupa'nın toparlanması için ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall dört yıllık bir süre için ekonomik ve mali destek programı önerisini Kongreye sunmuştur. Nisan 1948'de Kongre, Almanya'yı ve hatta Sovyetler tarafından işgal edilen Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde Avrupa'ya yönelik kapsamlı bir ekonomik yardım programını kabul etmiştir.²⁵⁷ Marshall Planı, onu öneren Dışişleri Bakanı'nın adını taşımış ve iki amaca hizmet etmiştir. Birincisi, Avrupa'nın yıkıcı savaştan kurtulmasına yardımcı olmak; diğeri ise daha iyi bir yaşam vaatleriyle birçok

²⁵⁵ V. N. Khanna, p.275.

²⁵⁶ Kyle T. Evered, "The Truman Doctrine in Greece and Turkey: America's Cold War Fusion of Development and Security", *The Arab World Geographer/Le Géographe du Monde Arabe*, Cilt:13, Sayı:1, 2010, (pp.50-66), pp.50-51.

²⁵⁷ Jacob Magid, "The Marshall Plan", *Advances in Historical Studies*, Vol:1, No:1, 2012, (pp.1-7), pp.2-3.

kişiyeye hitap eden komünistler tarafından tehdit edilen Batı Avrupa hükümetlerini güçlendirmek.²⁵⁸

Stalin, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı bir tehdit olarak görmekteydi. Bu politikaların ABD'nin Sovyet işgali altındaki Almanya ve Doğu Avrupa'yı Batı Avrupa'ya doğru ve Sovyet kontrolünden uzağa çekme girişimi olduğundan endişelenmekteydi. Bunun üzerine Stalin, Doğu Avrupa ülkelerinden herhangi birinin Marshall Planı yardımını kabul etmesini yasaklamış ve Şubat 1948'de Çekoslovakya'nın koalisyon hükümetinin devrilmesini sağlarken iktidarda yalnızca komünistleri bırakmıştır. Birkaç ay sonra ise Berlin'deki Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerine tüm kara erişimini engellemiş ve Truman, bir yıl içinde Sovyet ablukasını yenen hava yolu lojistiğiyle yiyecek ve malzeme nakliyesini gerçekleştirmiştir. 1949 yılında ise ABD, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri bir askeri savunma ittifakı olan NATO'yu (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kurmuş, akabinde Sovyetler Doğu Avrupa devletlerini de içine alan Varşova Paktı'nı oluşturmuştur. Bununla ABD- NATO müttefikleri ve diğer bazı ülkelerden oluşan Batı Bloku ile Sovyetler Birliği-Varşova Paktı'ndaki müttefiklerinden oluşan Doğu Bloku güçleri arasında askeri ve siyasi gerginlik durumu tarihte Soğuk Savaş²⁵⁹ olarak geçmiştir. Birbirine karşıt iki askeri blokun ortaya çıkması ve 1949 yılının sonunda Avrupa'nın bölünmesi ve Almanya'nın iki ülkeye ayrılmasıyla Soğuk Savaş iyice yoğunlaşmıştır.²⁶⁰

Bu zaman kıtalararası balistik füzeler Sovyetler ve ABD tarafından üretilmekteydi. Söz konusu devletler tarafından üretilen binlerce uzun, orta ve kısa menzilli nükleer balistik füzelerin her biri Japonya'ya atılan atom bombalarından çok daha güçlü olmuştur. 1959 yılında Fidel Castro Küba'da başarılı bir komünist devrime öncülük etmiş ve ABD, Küba'yı işgal edip Castro'yu devirmek için anti-komünist Kübalılar eğitilse de operasyon başarısız olmuştur. Sovyet lideri Nikita Hruşçev de Küba'yı işgal etme girişiminin mevcut komünist hükümetleri devirmek için yeni bir Amerikan stratejisi olduğuna inandığından buna karşı, gizlice Küba'ya ABD'yi hedef

²⁵⁸ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:1-4, Sayı:51, 1996, (ss.275-288), s.278-279.

²⁵⁹ Soğuk terimi, her iki tarafın da desteklediği vekalet savaşları olarak adlandırılan büyük bölgesel savaşlara rağmen iki rakip arasında doğrudan büyük ölçekte bir çatışmanın olmamasını ifade etmektedir.

²⁶⁰ Gérard-François Dumont, "The Berlin Wall: Life, Death and the Spatial Heritage of Berlin", *History Matters*, 2009, (pp.1-10), p.3.

alan nükleer füzeler yerleştirerek karşı koymaya karar vermiştir. Başkan Kennedy füzelerin kaldırılmasını talep etmiş, Hruşçev ise reddetmiştir. Ekim 1962'deki birkaç gergin gün boyunca nükleer savaş gerçek bir olasılık haline gelmiştir. Ancak Hruşçev, Kennedy Sovyetleri hedef alan Türkiye'deki NATO füzelerini sökmeyi kabul ettikten sonra geri adım atmıştır.²⁶¹

Küba Krizi'nden sonra, nükleer savaş korkusu ve Stalin'in ölümü süper güçler arasında détente (yumuşama) adı verilen daha iyi ilişkiler ve müzakereler dönemini getirmiştir.²⁶² Ancak bu dönem Brejnev'in Sovyet askeri güçlerini komünist bir rejimi kurtarmak için Afganistan'a göndermesiyle 1979 yılında sona ermeye başlamıştır. Çünkü Başkan Carter, bunun Sovyet komünistlerinin petrol zengini Basra Körfezi bölgesine doğru genişlemesinin yeni bir aşaması olduğuna inanmaktaydı ve buna ABD askeri harcamalarını büyük ölçüde artırarak karşılık vermiştir. Ronald Reagan 1980 yılında ABD'de başkan seçildikten sonra Sovyetlere karşı saldırgan bir dış politika başlatmış, hatta 1983 yılında "Yıldız Savaşları" olarak adlandırılan ve Sovyet saldırısına karşı uzay tabanlı bir nükleer füze kalkanı sağlayacak olan Stratejik Savunma Girişimi'ni de önermiştir.²⁶³ Buna müteakip 1985 yılında Mihail Gorbaçov yeni Sovyet lideri olarak seçilmiş ve Gorbaçov, Sovyet ekonomisinin, özellikle sivil sektörün, on yıldır zayıfladığını farkında olmuştur. Bu büyük ölçüde askeri harcamaların muazzam maliyetinden ve Doğu Avrupa, Küba ve diğer komünist ülkelerin ekonomilerinin sübvansede edilmesinden kaynaklanmıştır. Durum böyle olunca Gorbaçov yeni ekonomik ve politik reformlarla komünizmi muhafaza etmeye çalışırken aynı zamanda müzakereler sürecine de başlamıştır.

1986 yılında İzlanda'nın Reykjavik kentinde bir zirve toplantısı için liderler bir araya gelmiş ve Gorbaçov, Amerikan ve Sovyet nükleer balistik füzelerinde %50'lik bir azaltma ve Avrupa'daki orta menzilli füzelerin tamamen ortadan kaldırılmasını önerirken; Reagan, tüm nükleer füzelerin aşamalı olarak kaldırılması yönünde bir karşı

²⁶¹ L. Slantchev, *National Security Strategy: The Cuban/Caribbean Missile Crisis, October 1962*, University of San Diego Report, 2014, (pp. 1-17), p.10.

²⁶² Csaba Békés, *Cold War, Détente and the 1956 Hungarian Revolution*, Working Paper of International Center for Advanced Studies New York University, No:7, 2002, (pp.1-32), p.3.

²⁶³ Jerome Grossman, The Politics of Star Wars, *Journal of Legislation*, Vol:15, Issue:93, 1989, (pp.93-101), p.93.

teklif yapmıştır.²⁶⁴ Ertesi yıl Gorbaçov ve Reagan, Doğu ve Batı Avrupa'daki tüm orta menzilli nükleer füzeleri imha etmek için bir antlaşma imzalamış ve bundan sonraki süreç hızla ilerlemeye başlamıştır. Gorbaçov, Sovyet birliklerinin Afganistan'dan tamamen çekilmesi emrini verirken aynı zamanda Afrika ve diğer yerlerde savaşı komünist devrimcilere verilen Sovyet desteğini de geri çekmiştir. 9 Kasım 1989 tarihinde ise Soğuk Savaş zamanı Avrupa'yı bölme simgesi olan Berlin Duvarı, Doğu ve Batı Berlinliler tarafından yıkılmıştır.²⁶⁵ Doğu ve Batı Almanya'yı yeniden birleştiren antlaşma 1990 yılında imzalanmış ve bununla da Soğuk Savaş sona ermiştir.

3.6. Batı'ya Yönelim: Savaş ve Sonrasında Türkiye'nin Dış Politika Eğilimi

Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olsa da 1939-1945 yılları siyasi, ekonomik ve güvenlik meseleleri bakımından Türkiye için de ağır ve riskli yıllar sayılabilir. Bu yıllarda Türkiye üzerine yapılan baskılar karşısında duruş getirmek kolay olmadığı gibi, savaşa katılmama yolunu tercih eden bir ülkenin savaş sonrası karşılaşacağı zorlukları, galip devletlerin stratejik çıkarları doğrultusunda nereye konumlanacağı kuşkusuz ki meçhuldü. Buna rağmen savaşa katılmayarak tarafsız kalma siyaseti dönemin iktidarı tarafından en makul, sağduyulu ve akılcı bir tercih olarak algılanmıştır. Türkiye'yi savaş dışında tutan İsmet İnönü'nün bu konudaki yorumu şöyleydi:

“Bizim kaderimiz, müttefikler olarak kabul ettiğimiz devletlerle birlikte aynı safta olmaktı. Bunun sonucunda müttefiklerle beraber savaşa girmemiz, gayet normal olacaktı. Ancak, bu savaşa girmek için, müttefiklerimizin başta ordu ve ekonomimizin yeniden düzenlenerek modernize edilmesi şeklindeki bize karşı vazifelerini hakkıyla ifa etmelerini istemeye mecburduk ve bunda haklıydık. İşte bu surettir ki, yapmak için söz verdiğimiz konulara sadık kalmakla birlikte müttefiklerimizin bize karşı vazifelerini yerine getirmelerini istemek arasında uzayıp giden tartışma, bizi savaş dışında bırakmıştır. Yani savaşa girmek bizim için mümkün olmadı ve aynı zamanda müttefiklerimiz bize karşı yükümlülüklerini yerine getiremediklerinden dolayı da bizi bu konuda haksız bulmaya hiçbir zaman, imkân bulamadılar”²⁶⁶

²⁶⁴ “The Reykjavik File”, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/index.htm>, (Erişim Tarihi: 04.07.2024)

²⁶⁵ Gérard-François Dumont, p.6.

²⁶⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt 2, 1nci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 244.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Türkiye'nin tutumunun mevcut zamana kadarki güvenlik kültüründen farklı olduğu kanaatine varılmıştır. Çünkü bazı araştırmacılara göre Türkiye belki de Soğuk Savaş'a ABD ve Sovyetlerden daha fazla ihtiyaç duymuştur. Bu sadece güvenlik için değil aynı zamanda Batı ile daha fazla bütünleşmeyi haklı çıkarmak gibi nedenlerden kaynaklanmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş öncesi, sırasında ve sonrasındaki politikaları incelenirken, benzersiz bir ideoloji, güvenlik kavramsallaştırması ve dış politika sürecinin tespit edilmesi mümkündür. Bunu da özellikle Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki gergin ilişkiler şekillendirmiştir.

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde yön arayışına değinmeden önce çağdaş tarih araştırmalarında geleneksel yaklaşımdan uzaklaşmanın her geçen gün daha fazla hissedildiğini vurgulamakta yarar vardır. Sovyetlerin Doğu Avrupa dışındaki jeopolitik alanlarda genişleme tutkusunun odaklandığı tek bölge Türkiye değildi.

“Faşizme karşı kazanılan tarihi zafer, Moskova'yı Çin'in Sincan eyaletine, İran'ın Azerbaycan bölgesine ve Türkiye'nin doğu vilayetlerine doğru genişlemeye sevk etti. Her üç bölgede de 1945 baharında yaşanan dramatik olaylar Müttefikler için sürpriz oldu. Savaş boyunca Üç Büyüklerin toplantı ve müzakereleri sırasında Müttefikler arasında varılan mutabakat göz önüne alındığında, Doğu Avrupa ve Balkanlar hariç, Yakın ve Orta Doğu'daki üç sınır noktasına yönelik Sovyet iddiaları beklenmedik bir şekilde ortaya çıktı. Batı için gizemini koruyan bu dramatik olayların arka planında, Müttefikler arasındaki ilişkilerde ilk çatlaklar ortaya çıktı ve savaş dönemindeki iş birliği yavaş yavaş yerini çatışmaya bıraktı. Daha sonra Soğuk Savaş olarak nitelendirilecek olan Batı-Doğu çatışmasının ilk işaretleri, Sovyetlerin güney sınırlarını tek taraflı olarak denetim altına alma planlarında kendini göstermeye başladı. Eski Sovyet arşivlerinin gizliliğinin kaldırılması, bu zamana kadar gizli kalan pek çok meseleye açıklık getirdi. ... Bu belgeler öylesine esaslıdır ki uzun süredir Soğuk Savaş'ın Batı'dan Doğu'ya yayılmasının başlangıcı olarak kabul edilen Yunanistan, Türkiye ve İran vektörünün yanlış olduğu söylenebilir. Buna karşılık Sincan, İran ve Türkiye ile ilgili gelişen olayların arka planında, söz konusu vektörün Doğu'dan Batı'ya doğru evrildiği, Soğuk Savaş'ın bu yönde geliştiği kabul edilebilir.”²⁶⁷

Görüldüğü üzere Türkiye'nin Batı Blokuna yönelişi bazı bilimsel yayınlarda ileri sürülen subjektif değerlendirmelerin arındırılarak yorumlanması gereken karmaşık bir süreçtir. Olayı genel jeopolitik ve jeostratejik gelişim ve dönüşümlerin dışında tutarak sadece Sovyet baskısı üzerinden yorumlamak son derece yanlış olacaktır. Zira Faşizm üzerindeki büyük zaferin ardından Sovyetler Birliği'nin elinde bulunan siyasi ve askeri güç yayılcılık politikasına ivme kazandıran nesnelere. Yenilmezlik psikolojisine kapılan Stalin'in eski müttefiklerinin çıkarlarına rağmen Doğu Avrupa dışındaki stratejik bölgelere ve genel olarak Asya hattına doğru farklı kollardan yönelttiği hamleler

²⁶⁷ Джамиль Гасанлы, *Синьцзян в орбите Советской политики: Сталин и мусульманское движение в Восточном Туркестане (1931–1949)*, Флинта, Москва, 2015, с. 4-5.

uluslararası sistemi dengede tutan kısa süreli barış sürecini derinden sarsmıştır. Türkiye'ye yönelik baskılarla eş zamanlı olarak gelişen diğer olaylar şunlardır. Sovyet yönetimi tarafından Haziran-Temmuz 1945'te Doğu Türkistan ve İran Azerbaycanı hakkında bir dizi gizli karar kabul etmiştir. 10 Haziran 1945'te SSCB Halk Komiserleri Sovyeti "Kuzey İran'da Sovyet sanayi işletmelerinin organizasyonu hakkında", 21 Haziran'da Devlet Savunma Komitesi tarafından "Kuzey İran'da petrol için jeolojik keşifler hakkında" bir karar kabul etmiştir. 6 Temmuz'da Tüm Birlik Komünist Bolşevik Partisi Merkez Komitesi Politbürosu "Güney Azerbaycan ve Kuzey İran'ın diğer vilayetlerindeki ayrılıkçı hareketin örgütlenmesine yönelik tedbirler hakkında" bir karar kabul etmiştir. 8 Ekim 1945'te Politbüro, İran Azerbaycanı'ndaki durumun ciddiyetini göz önünde bulundurarak temmuz ayında kabul ettiği kararı yeniden gözden geçirmiş ve bazı noktalarda değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerle ayrılıkçı eğilimlerin yerini İran içinde özerklik talepleri almaktaydı.²⁶⁸ Türkiye'ye yönelik talepler İran'la ilgili kararların alındığı tarihe tesadüf etmektedir. Ayrıca, İran ve Türkiye ile ilgili kararlardan çok önce, Tüm Birlik Komünist (B) Partisi Merkez Komitesi Politbürosu, "çok gizli" etiketi altında Çin'in Doğu Türkistan (Sincan) eyaleti ile ilgili kararlar almıştır. Hatta Moskova, bu konudaki ilk kararını 1943 baharında, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet-Alman cephesinde hala ağır çatışmalar yaşanırken almıştır.²⁶⁹ Görüldüğü gibi Türkiye'yi Batı Bloku'na yakınlaştıran Sovyet baskısı aslında Moskova yönetiminin dış politikasının Doğu vektörünün bir parçasını teşkil etmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik talepleri neredeyse İran olaylarına eş zamanlı olarak açıklanmıştır. Haziran-Ağustos 1945'te Sovyetler Birliği Türkiye'ye yönelik taleplerini açıklamıştır. 7 Haziran'da Dışişleri Halk Komiseri V. Molotov, Türk Büyükelçisi S. Sarper'i Kremlin'de kabul ederek bir dizi talepte bulunmuştur: Türkiye'nin doğusundaki toprakların Sovyetler Birliği'ne bırakılması, Boğazlarda bir askeri üs inşa edilmesine izin verilmesi ve İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde ortak Sovyet-Türk kontrolünün tesis edilmesi.²⁷⁰ Bu süreçte Türkiye-Sovyetler arasındaki esas gerginlik nedeni Sovyetlerin Boğazlar

²⁶⁸ Джамиль Гасанлы, с. 7.

²⁶⁹ Джамиль Гасанлы, с. 7.

²⁷⁰ Bu konuda kapsamlı bilgi için bkz: Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğu Türk-Sovyet İlişkileri. 1939-1953*; Bilgi Yayınevi, Ankara 2011.

konusunda ısrarcı olması ve bu konuya yönelik Türkiye'ye farklı zaman dilimlerinde notalar göndermesine ilişkindir. 7 Haziran 1945 tarihli nota verilmeden önce Sarper'le Molotov arasında saatlerce süren görüşme son derece gergin ortamda geçmiş ve Sarper özellikle 1921 yılındaki Sovyet-Türk Antlaşması'nın genel olarak adil görüldüğüne, fakat ayrıntılı incelendiği zaman Türkiye'ye karşı birçok adaletsizlikler içerdiğine dikkat çekmiştir. Bunun ardından Sarper Molotov'dan Türkiye'ye yönelik toprak talebinde bulunmamasını rica etmiştir.²⁷¹ On gün sonra, 18 Haziran'da Molotov Türk Büyükelçisi Sarper'i tekrar kabul ederek, Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasında bir birlik antlaşması imzalanması önerisine cevaben, Sovyet tarafının Doğu Vilayetleri üzerindeki toprak iddialarından vazgeçmeyeceğini ve bu iddiaların iki Sovyet cumhuriyeti-Gürcistan SSC ve Ermenistan SSC- tarafından yapıldığını belirtmiştir.

Sovyetler Birliği'nin bu talepleri Türk kamuoyunda ve siyasi çevrelerde büyük yankı uyandırmıştı. TBMM'nin 20 Aralık 1945 tarihli oturumunda Meclis Başkanı Kazım Karabekir, Sovyetlerin iddia ve tehditlerine karşı şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

“...Kars yaylasına hâkim olmak demek, Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Kars yaylasına hâkim olmak, demek, Dicle ve Fırat'ın boyunca, Akdeniz ve Basra Körfezine inen yolların tepesine hâkim olmak demektir. Kars yaylası oralara incek büyük seli tutan biricik settir. Boğazlar; milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidir ki; Kars yaylası de millî bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Rus komşularımızı idare eden yüksek kimseler bilirler ki biz İstiklal Harbi'ne hangi şartlar altında girdik. Tek bir müttefikimiz mi vardı? Bütün cihana hâkim olan galip devletlere karşı istiklal davasına atıldık, ölüm bir kere olur dedik. Sonuna kadar çarpışırız. Tek bile kalsak son dağın başına çekilir de kendimize orayı mezar yaparız dedik. Hâlbuki bugün iş bu kadar kötü değildir. Benim temennim bir Türk Milletvekili olarak, Rus dostluğunu birinci derecede yapmış, muahedelere bağlanmış, Hükümetime bu suretle vazife görmüş bir insan sıfatı ile dilerim ki eski Çarlık düşmanlığı bir kere hortlamasın. Bu dostluk asla bizim tarafımızdan bozulacak değildir. Eğer bozulursa, cihan yıkılmaya kadar düşmanlık sürüp gidecektir. Bundan Türk çok zarar görecektir, fakat Rus dostlarımızda, yine o zaman kendilerinin de ağzından defalarca işittiğimiz gibi, çok zararlar görecektir... ..Eğer Ruslar bizden yer istemekte ısrar ederlerse hiç şüphe yoktur ki dövüşeceğiz; fakat istikbal bize olduğu kadar kendileri için de karanlık olur. Cihan yıkılmaya kadar ve tek bir Türk kalıncaya kadar varımızı, yoğumuzu ortaya koyarak uğraşacağız. Paramızı dişimizden tırnağımıza kadar silahlanmaya sarf edeceğiz. Bu takdirde iki taraf da hayattan, beşeriyetten, medeniyetten nasibini alacak değildir. Burada son sözümü söylerken, Rus komşularımıza, Rus dostlarımıza bir cümle daha ilâve etmek yerinde olur: Türk dostluğu Ruslara da kuvvet verir. Türklere güvensinler. Fakat Türk dostluğunun yolu da ancak milletimizin iradesinin tecelli edebileceği bu Büyük Millet Meclisi'nden ve onun kurduğu Devlet manzumesinden geçer.”²⁷²

²⁷¹ Cemil Hasanlı, 5. Bölüm, 152 vd.

²⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: VII, Cilt: 20, s. 259, Naklen: Nasrullah Uzman, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 22, Yaz, 2018, (ss. 117-142), s. 127-128.

Ayrıca, toprak taleplerini meşru göstermeye çalışan ve bu iddiaların “iki Sovyet cumhuriyeti- Gürcistan SSC ve Ermenistan SSC- tarafından yapıldığı” uydurmadan başka bir şey değildi. Nitekim bu ve benzeri faaliyetlerin Moskova yönetimi tarafından doğrudan organize edildiği hiç kimseye sır değildi. Bu tertip kapsamında 21 Aralık 1945’te Moskova gazetelerinde iki Gürcü profesörün; “*Gürcü toprağı olduğunu iddia ettikleri Giresun, Gümüşhane ve Bayburt’a kadar uzanan coğrafyanın Sovyet Gürcistan’a iadesini talep ettikleri mektupları*” yayınlanmıştır. Bu istekler “*tek başına önemsiz bir hadise olarak değerlendirilse de mektubun iki resmî Moskova gazetesi tarafından manşetten duyurulması konunun ciddiyeti açısından oldukça önemliydi. Ayrıca bu mektubun Sovyet Hükümeti’nin bilgisi dışında yazılmış/yayımlanmış olma ihtimali yoktu. Sovyet basınında gayet normal karşılanması; hatta desteklenmiş olması bu ihtimali güçlendirmektedir*”²⁷³ Moskova yönetiminin bu kapsamda yürütülen bir dizi faaliyeti vardı. A. F. Miller’e ait 1948 yılında yayınlanmış Türkiye tarihi hakkında iki kitap, B.A. Dranov’un Boğazlarla ilgili iki kitabı, sırasıyla Sovyet Bilimler Akademisi, Devlet Siyasi Yayın Kurumu, Adalet Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır.²⁷⁴ Almanya’ya karşı savaştan zaferle çıkan Sovyet yönetimi uluslararası hukuk normlarını bile hiçe sayarak Komünist Parti’nin yerel komitelerinin örgütlenmesini planlamakta ve işgal edilecek bölgelerdeki görevler için adaylar seçmekteydi. Sovyetlerin hesabına göre, bu taleplerin gerçekleşmesi durumunda Ermenistan SSC’nin yüzölçümü %80, Gürcistan SSC’nin yüzölçümü ise %8 oranında genişleyecektir.²⁷⁵

Böyle bir durumla karşı karşıya kalan Türkiye Ağustos 1946’da Sovyetler yeni bir nota göndererek Boğazlar konusundaki taleplerini yinelemiştir. Özellikle Boğazların tüm ticaret gemilerinin kullanımına açık olması gibi hususlar Türkiye tarafından kabul edilebilecek hususlar iken bazı nüanslar Türkiye’nin egemenlik hakkının sorgulanması anlamına gelmiştir. Bu çerçevede Boğazların rejimi sadece Karadeniz kıyısı olan devletlerin yönetiminde olacaktı ki bu da Türkiye haricindeki diğer Karadeniz’e kıyıdaş olan devletlerin Sovyetlerden yana olacağı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu da Boğazlar konusunda Türkiye’nin söz hakkının azaltılması ve hatta Türkiye’nin

²⁷³ Nasrullah Uzman, s. 128.

²⁷⁴ Zeki Kunalalp, *Sadece Diplomat. Hatırat*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981, s. 207.

²⁷⁵ Kapsamlı bilgi için bkz: Cemil Hasanlı, s. 197-293.

yalnılaşdırılması anlamına gelmekteydi.²⁷⁶ Tüm bunlara rağmen Sovyetlerle olan ilişkilerini kopma noktasına getirmek istemeyen Türkiye ülke içi düzenleme yoluna gitmiş, Sovyetlerle ilişkileri gerginleştirdiği iddia edilen bazı basın yayın organlarına yasaklar getirmiştir. Çünkü bu dönemde Türk basınında Sovyet karşıtı propaganda yapılmaya başlanmış ve gazetelerde Sovyetlerin siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamı eleştirilmiştir. Söz konusu yazılarda Sovyetlerin barış ve güvenliği savunan bir devlet imajını ve halkçı karakterini kaybederek yayılmacı bir devlete dönüştüğü yer almaktaydı.²⁷⁷

Ancak Türkiye'nin sergilediği yapıcı tutuma karşın Sovyetler Boğazlar konusunda taleplerinden taviz vermemiştir. Hatta Eylül 1946 tarihinde yeniden Boğazlardaki üst isteğini ve ortak müdafaa konusunu içeren yeni bir nota göndermiştir.²⁷⁸ Böyle bir durumda ABD ve İngiltere 9 Ekim 1946'da Boğazların güvenliği meselesinden sadece Türkiye'nin sorumlu olduğunu vurgulamışlardır. 18 Ekim 1946'da Türkiye'nin Sovyet taleplerine karşı vermiş olduğu nota olayın tehdidin ne kadar yakın olduğunu gözler önüne sermektedir. Notada şöyle denmekteydi:

“Kendi güvenliğini sağlamak amacıyla komşusunun güvenlik ve bağımsızlığını yok etmeyi meşru bir durum gören aynı teklifin, başkasının toprak bütünlüğüne ve siyasi istiklaline saygı göstermek vecibesıyla nasıl teklif edilebileceğini izah edememektedir. Bu itibarla Cumhuriyet Hükümeti 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notasının 5. maddesinin Türkiye'nin, terkine imkân bulunmayan hükümlerlik hakları ve hiçbir tahdide tahammülü olmayan güvenliği ile telifi gayri kabil bulunduğunu yeniden tekrarlamak mecburiyetindedir...”²⁷⁹

Daha sonra konuyu BM'ye taşıyan Sovyetler Birliği, Türkiye'yi savaş tahrikçiliği ve aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'yla iş birliği içinde olmakta suçlamıştır. Ancak BM tarafından Sovyetlerin suçlamaları kabul edilmediği gibi Moskova, ileri sürdüğü talepleri geri çekmek durumunda kalmıştır.

Tüm gelişmelerin seyrine bakıldığında Sovyetler Birliği'nin bu denli tehditkâr tutumundan sadece Türkiye değil, kendisi de zarar görmüştür. Metin Toker'in vurguladığı gibi “*Sovyetler tam bağımsız ve tarafsız, kendisine karşı sadece dostluk*

²⁷⁶ Nasrullah Uzman, s.131.

²⁷⁷ Cemil Hasanlı, s. 257 vd., Ayrıca bkz: İlyas Topçu, “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin'in Ölümüne Kadar)”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Cilt:3, Sayı:9, 2017, (ss. 94-110)

²⁷⁸ Nasrullah Uzman, s. 133.

²⁷⁹ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 91.

duyguları besleyen bir Türkiye'nin kadrini bilmemişlerdir. Bizi bir Polonya, bir Romanya, bir Bulgaristan yapmak istemişlerdi. Zafer sarhoşluğuyla buna güçlerinin yeteceğini sanmışlardı. Yetmemişti."²⁸⁰

Bu süreçte Türkiye iç politikada kendi kendine yeten ekonomi stratejisinden vazgeçerek serbest pazar ekonomisine geçiş sağlamaya çalışmakta ve bununla ilgili İnönü hükümeti ciddi adımlar atmaktaydı. Bu aynı zamanda ABD tarafından ilan edilen Truman Doktrini ve Marşall Planının uygulamaya konulduğu zamana da denk gelmekteydi. Truman Doktrini Sovyet yayılcılığına karşı ABD'nin ilk ciddi girişimi olarak değerlendirilebilir.²⁸¹ İkinci Dünya Savaşından sonra hava ve atom üstünlüğünü elinde bulunduran ABD'nin diğer devletlerin davranışlarını istediği biçimde etkileyebileceği düşüncesi ön plana çıkmaya başladı. Bu anlayışın bir sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'nın askerî, ekonomik ve siyasal istikrarını sağlamak için ilk olarak Truman Doktrini, müteakiben de Marshall Planını işleme koymuştur.²⁸² Her iki girişim ABD'nin yeni dünya düzenini şekillendire uğruna harekete geçtiğinin bire göstergesidir. Özellikle Sovyet etkisinde olan bölgelerde ekonomik refahı sağlamaya çalışan bu program çerçevesinde Türkiye de payını almış ve yukarıda da vurgulandığı üzere ABD tarafından uygulanan Marşall Planından yararlanan devletlerden biri de Türkiye olmuştur. Bu program kapsamında ilk traktörler 1949 yılında Türkiye'ye ulaşmıştır. Bunun sonucunda tarım alanında ciddi ilerlemeler kaydedilmiş ve söz konusu alandaki büyümenin öncülüğünde ekonomide %11-13 oranında büyüme yaşanmıştır.²⁸³ Şunu da belirtmek gerekir ki başlangıçta programda Türkiye'nin yararlanmasıyla ilgili herhangi bir açıklama yer almaz iken, Türkiye, İsviçre ve Portekiz gibi ekonomik ve sanayi alanında kendisinden daha iyi durumda olan ülkelerle aynı kategoride yer almıştır. Bu yaklaşım Türkiye'de bir hayal kırıklığı oluşturmuş ve ABD'ye olan güvenin sarsmasına neden olmuştur. Nihayetinde Türk

²⁸⁰ Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, Akis Yayınları, Ankara, 1971, s. 110-111.

²⁸¹ Ali Arsin, "Soğuk Savaş'ın Kaynakları ve NATO'nun Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler", NATO Savunma ve Eğitim Yönleri Sempozyumu, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:133, Ocak 1984, (ss. 1-8), s.6-7

²⁸² Gündüz Uluksar, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaşın Devamında Türk-Rus İlişkileri", Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara, Genelkurmay Basımevi 1998, (ss. 389-408), s. 404.

²⁸³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 2018, s.325-326.

hükümeti Truman Doktrini kapsamındaki yardımın yeterli olmadığı konusunda ABD'yi ikna ettikten sonra Marshall Programı kapsamına alınmıştır.²⁸⁴ Truman Doktrini Türk kamuoyunda son derece olumlu karşılanmıştır. Türkiye'nin şimdi çok daha güçlü olarak dünya barışının korunmasında etkin bir politika izleyebileceği, doktrinin Sovyet tehdidine karşı Türk güvenliğinin sağlanmasında önemli bir adım olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan en güçlü devlet olarak çıkan ABD'nin yardımının sağlanmasının, Türk dış politikasının gerçek bir başarısı olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁸⁵

Artan Sovyet tehditleri karşısında Türkiye'yi Batı Blokuna yönelten gelişmeler arasında 1949'da Avrupa Konseyi'ne girişi gelmektedir. Avrupa Konseyi'nin kuruluşunu belirleyen 5 Mayıs 1949'da on Avrupa ülkesi (Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç) tarafından imzalanan Londra Antlaşması olmuştur. Türkiye bu örgüte 1949 yılında kabul edilmiştir.²⁸⁶

Bu, Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesi için önemli bir gelişme iken bir fırsat daha ortaya çıkmıştır. Zira Demokrat Parti'nin (DP) aldığı kararla 1950 yılında 5.000 Türk askeri Kore'ye gönderilmiş ve onlar 1950 ile 1953 yılları arasında, savaş boyunca Kuzey Kore güçlerine karşı 25.000'lik Türk askeriyle²⁸⁷ savaşmıştır. Kore Savaşı'na asker göndermek DP hükümeti için Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini geliştirmesi ve NATO üyesi olması için bir fırsat olmuştur.²⁸⁸ O sırada savaşa girmenin önemli olduğuna dair iç kamuoyu ikna edilmeye çalışılmış, bu doğrultuda savaşa giriş kararı ulusal çıkarların açısından bir gereksinim olarak sunulmuştur. Başbakan Adnan Menderes gazeteci Ahmet Emin Yalman'a verdiği demeçte şunları söylemiştir:

“Türk milleti adına önemli bir karar vermek durumundayız. BM adına Kore'de komünist kuvvetlere karşı aynı cephede bulunmak üzere Amerika'nın bağımsız milletlere bir mesajı var. Ortak bir güvenlik anlayışını yürütmek ve uluslararası ortamda itibarımızı yükseltmek bakımından bu çağrı, bizim için vazgeçilmez bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize de faydası olabilir. İngiltere ve diğer milletler önemsemez ve suya düşürürlerse, bu fırsat bizim için elden gider. İşte bu sebeple bu çağrıya diğer devletlerden önce olumlu bir cevap vermek ve onları olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. Biz oraya bir Türk birliği gönderince, İngiltere ve diğer milletler bize uymaktan kaçınmazlar, onlar da savaşa canla

²⁸⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, 1919-1980*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 541.

²⁸⁵ Sander Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s. 22.

²⁸⁶ Rifat Uçarol, s. 730.

²⁸⁷ Erik Jan Zürcher, s. 341-342.

²⁸⁸ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 110-111.

başla katılmak zorunda kalırlar. Ancak işin içine Türk askerinin yurt dışına gönderme konusunun girmesi nedeniyle Meclis kararı almaya çalıştığımızda, işler kızacak, dedikoduların sonu gelmeyecektir. Hiç vakit kaybetmeden, yükü üzerimize alarak bir karar almak, bu kararı BM'ye ve ABD'ye bildirmek durumundayız. Bu şekilde karar aldığımız zaman her taraftan yanlış yorumların yapılacağı ve yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı bir gerçektir. Oluşacak bu durumlara karşı basında anlayışlı cephe kurulmasına ihtiyacımız vardır.”²⁸⁹

Kore Savaşı'na katılması, Türkiye'nin Batı blokuna üyeliğini hızlandırmış ve ABD'nin, Orta Doğu'da kendi liderliğinde bir ittifak kurmayı planlayan İngiltere'yi, Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusunda ikna etmesinin ardından, Türkiye 1952 yılında NATO üyesi olmuştur.²⁹⁰ Böylece, Sovyet tehdidi karşısında güvenliğini garanti altına almak amacıyla Türkiye NATO'ya girmesi büyük uğraşlar sonucunda gerçekleşmiştir.²⁹¹ Türkiye'nin ulusal çıkarlarının bir garantisi olarak algılanan NATO üyeliği, muhalefet tarafından da desteklenmiş ve parlamentoda onaylanmıştır. Bunun karşılığında ABD için Türkiye, Orta Doğu savunma projelerinde önemli bir aktöre dönüşecek ve bölge ile Batı arasında bir çekim merkezi görevini üstlenecekti. Ayrıca Batı da Orta Doğu'da Sovyet yayılmasını önlemek ve Orta Doğu petrolünü korumak için politik, ekonomik ve askeri olarak güçlü bir Türkiye'ye ihtiyaç duymaktaydı.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasında benimsemiş olduğu dış politika stratejisinde Batı'ya doğru meyletmesi onun ABD'nin başını çektiği bölgesel ittifaklarda da yer almasına vesile olmuştur. Bu kapsamda ABD tarafından Orta Doğu'da ilk bölgesel ittifak girişimi gibi Türkiye-Mısır'ın bir araya getirilmesi söz konusu olmuştur ki İsrail-Filistin anlaşmazlığından dolayı Türkiye'nin Arap devletlerine yönelik sergilediği mesafeli duruşundan dolayı bu başarıyla sonuçlanmamıştır. Bir diğer girişim ise Türkiye-Irak arasında 1955 yılında imzalanan antlaşmayla oluşturulan Bağdat Paktı olmuştur. DP hükümeti ve muhalefet için Bağdat Paktı, Sovyetlerin genişlemesini önleyerek bölgedeki statükonun korunması ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini korumak için bölgedeki devletler arasında barışçıl ilişkiler kurulması gibi ulusal çıkarlara hizmet edecekti. Zamanla Bağdat Paktı, barışçıl ilişkiler kurmak yerine, Arap dünyasının liderliği için yarışan Irak ve Mısır gibi Arap devletleri arasında bile

²⁸⁹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)*, Cilt:2, Pera Tur., İstanbul, 1997, s. 1536.

²⁹⁰ Murat Kasapsaraçoğlu, “Definition of Turkey's National Interests in the Early Cold War Era: Divergence and Convergence between DP and RPP in the 1950s”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:74, Sayı:4, 2019 (ss. 1321-1343), s.1329.

²⁹¹ Numan Hazar, *Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası*, Orion, Ankara, 2022, s. 146.

bölgede çatışmalara ve düşmanlığa neden olmuştur.²⁹² Ayrıca Irak'ta yönetim değişikliği yaşandıktan sonra Bağdat Paktı 1960 yılında başka bir bölgesel örgüte yerini bırakmıştır.²⁹³

ABD'nin Türkiye'yi de içine alacak şekilde oluşturduğu bir diğer bölgesel ittifak ise Balkan ülkelerinden ibaret olan Balkan Paktı olmuştur. Bu ittifak Bağdat Paktı gibi etkiye sahip olmamıştır. Bölgesel ittifak yapılanmaları sürecinde etkin rol üstelenen Türkiye'nin tutumu Soğuk Savaş sırasındaki en önemli kriz anlarından biri olan Küba meselesinde de ön plana çıkmıştır. Kriz Sovyet ve ABD liderlerinin bir konuda anlaşması üzerine son bulmuştur: Sovyet füzeleri Küba'dan ve ABD'nin Jüpiter füzeleri ise Türkiye topraklarından çekilecekti.²⁹⁴ Bunun üzerine ABD'nin Küba ablukasının kaldırılması konusunda anlaşmaya varılmakla kriz çözülmüştür. Kriz sona erdikten sonra ABD, Küba krizi sırasında gösterdiği kararlılık ve destek için Türkiye'yi takdir etmiş ve Nisan 1963'te Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin demontajı tamamlanmıştır.

Küba krizinin Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli sonuçlar doğurduğunu belirtmek gerekir. Zira bu dönemden itibaren ABD F-100 uçakları tedarik etmeye başlamıştır. Ayrıca Türk toplumunun ABD'ye olan güvensizliği artmış ve Türkiye'nin dış politikasında çok yönlü bir strateji benimsemesi gerektiğinin farkına varmıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye diğer ülkelerle de ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bundan sonraki süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinin odak noktasını Kıbrıs meselesi ve ABD'nin bu meseleye yönelik tutumu teşkil etmiştir. Aralık 1963'te Kıbrıs adasındaki Rumlar, Türklere baskı yapmak ve onların adayı terk etmesini sağlamak için eylem gerçekleştirmiştir.²⁹⁵ Bu zaman İnönü, Amerikan Başkanı L. Johnson'a bir mektup göndermiş, ancak Johnson, 1964 başkanlık seçimlerinde ABD'de yaşayan Rumların oylarını kaybedebileceği endişesiyle hiçbir şey yapmamıştır. Bunun ötesinde 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Johnson, İnönü'ye Washington'da buluşma isteği ve Kıbrıs'taki Türk ordusuna saldırmama çağrısı içeren bir mektup göndermiştir. Johnson,

²⁹²Murat Kasapsaraçoğlu, s. 1334.

²⁹³ Erik Jan Zürcher, s.344.

²⁹⁴ "The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis: A Matter of "Great Secrecy", <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/jupiter-missiles-and-endgame-cuban-missile-crisis-matter-great-secrecy>, (Erişim Tarihi: 04.07.2024)

²⁹⁵ Ayşe Erkmen, *Soğuk Savaş Yıllarında Türk Amerikan İlişkileri (1945-1990)*, İKSAD Yayınları, Ankara, 2020, s. 86.

mektubunda Türkiye’yi yaptırımlarla tehdit etmiş ve ayrıca Türkiye’nin Kıbrıs adasında Amerikan silahlarını kullanmasını yasaklamıştır. Uluslararası ilişkiler tarihine Johnson mektubu olarak geçen bu olay Türk-Amerikan ilişkilerinin kırılma noktasını oluşturmuştur.²⁹⁶

Johnson mektubunun ardından Türk dış politikası çok taraflılığa doğru yönelmiş ve Türkiye, üçüncü dünya ülkeleri ve Sovyetlerle ilişkilerini tekrardan iyileştirmenin yolunu aramaya başlamıştır. Bunu takip eden sonraki on yılda R.Nixon yönetimi döneminde Türk-Amerikan ilişkileri iyice gerilemiş²⁹⁷ ve bunda yine etkili olan faktör Kıbrıs meselesi olmuştur. 1974 yılında Kıbrıs’ta Yunanlar ve Türkler arasında bir çatışma yaşanmış ve bunun sonucunda Türk ordusunun adaya askeri müdahalesi gerçekleşmiştir. Türk müdahalesiyle Kıbrıs ikiye bölünmüş²⁹⁸ ve bu olaydan sonra ABD’deki Yunan lobileri Türkiye’ye karşı karalama propagandası yapmaya başlamıştır.

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler 1980’li yıllardan itibaren ısınmaya başlamış ve bu esas olarak İran devrimi ve Sovyetlerin Afganistan’ı işgali gibi Orta Doğu’da gerçekleşen olaylarla ilişkilendirilmiştir. Bu dönemden itibaren ABD, Kıbrıs meselesinde dengeli bir politika izlemeye başlamış, bunda adada bulunan İngiliz üslerini kullanmanın büyük etkisi olmuştur. Ayrıca bu dönemden itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinin ekonomik boyutu da ivme kazanmaya başlamıştır. Çünkü Türkiye Başbakanı Turgut Özal ABD ile iyi ticari ilişkiler kurmayı ve ekonomik yardım almayı planlamaktaydı. Ayrıca Özal ikili ilişkileri çeşitlendirmek ve Türk ürünlerinin Amerikan pazarına ihracatını da artırmak istemiştir. 1980’li yılların sonunda Soğuk Savaş kapsamında esaslı dönüş olmuş ve yukarıda da bahsedildiği üzere Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte uluslararası alanda yeni bir düzenin başlangıcı koyulmuştur. Bu yeni düzende Türkiye’nin tutumunun nasıl olacağı dikkatleri çekmiştir. Çünkü 1989 ile 1992 yılları arasında Türkiye’nin yakın çevresindeki tektonik değişimler Ankara’yı birden fazla zorlukla karşı karşıya bırakmıştır. 1989 yılında Türkiye, Bulgaristan’dan

²⁹⁶ A. Güney, “Anti-Americanism in Turkey: Past and Present”, *Middle Eastern Studies*, Cilt.44, Sayı.3, 2008, (pp.471-487), p. 474.

²⁹⁷ Fusun Türkmen, “Turkish–American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Cilt.10, Sayı:1, 2009, (pp.109-129), p. 112.

²⁹⁸ K. Ulusoy, “The Cyprus Conflict: Turkey’s Strategic Dilemma”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt:18, Sayı:4, 2016, (pp.393-406), p. 395.

komünist T. Jivkov rejimi tarafından sınır dışı edilen 360.000'den fazla etnik Türk mültecinin akınıyla uğraşmak zorunda kalmıştır.²⁹⁹

Aynı zamanda 1990 yılında Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri arasında Dağlık Karabağ konusunda çatışma yaşanırken; ağustos ayında Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal etmiş ve komşu bir devlet olarak Türkiye, Irak'a uygulanan uluslararası ambargonun kilit aktörüne dönüşmüştür. Türkiye başlangıçta bu hızla değişen uluslararası ortama uyum sağlamakta zorluk çekse de sonradan Balkanlar, Orta Doğu, Karadeniz Bölgesi, Kafkaslar ve Orta Asya'da etkin hale gelmeye başlamış ve proaktif bir dış politika stratejisi sergilemiştir.³⁰⁰

Bu kapsamda Türk hükümeti, eski Yugoslavya cumhuriyetleri olan Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in bağımsızlıklarını ABD ve Avrupa Topluluğu'nun Nisan 1992'de tanınmasından sonra tanımış ve bununla da Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerinin zamanla düzene sokulması söz konusu olmuştur.³⁰¹ Akabinde Orta Asya'daki bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri, Türk dış politikası için yeni bir alan sağlamıştır. Zaten Orta Doğu'da etkin olan Türkiye ABD'nin teşvikiyle, Rusya ve İran ile bölgede nüfuz yarışına girmiştir. Bu kapsamda Ankara, ortak etnik zeminlerden yararlanmayı ve Orta Asya'daki ekonomik, kültürel ve politik nüfuz alanını genişletmeyi planlamıştır. Ayrıca Türk dış politikası için diğer bir önemli alan ise Güney Kafkasya olmuştur; bunda da Türkiye-Azerbaycan arasında mevcut olan stratejik partnerliğin büyük etkisi olmuştur. Hatta son dönemlerde Güney Kafkasya bağlamında yaşanan olaylarda Türkiye bölgesel aktör gibi etkinliğini artırmış ve bölgede Karabağ bağlamında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde diğer bölgesel aktörler olan Rusya ve İran'la birlikte masa etrafında yer almıştır. Netice itibariyle Soğuk Savaş'ın sonu Türkiye'nin uluslararası rolünün belirlenmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Türk dış politikası Washington ve Avrupa başkentlerindeki politika stratejileri ve müzakerelerden etkilenmeye devam etse de iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle birlikte Ankara

²⁹⁹ Göksu Duygu, "1989 Bulgaristan Türklerinin Göçü ve Bu Göçün Trakya Bölgesine Olan Etkileri", *Journal of International Relations and Political Science Studies*, Vol:2, 2021, (ss. 60-79), s.72.

³⁰⁰ Cengiz Günay, "Turkey's Changing Role After the Cold War: From Ideational to Civilizational Geopolitics", *Exiting the Cold War, Entering a New World*, 2019, (pp.461-479), pp.461-462.

³⁰¹ Şaban Çalış, "Turkey's Balkan Policy in the Early 1990s," *Turkish Studies*, Cilt:2, Sayı:1, 2001, (pp. 135-146), p.136.

yavaş yavaş kendi rol modelini çizmeye ve bunu diğer bölgelerde etkili kılmaya başlamıştır.

Görüldüğü gibi Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı Blokundaki konumunu mutlak şekilde ve tekdüze bir konumlanma olarak algılanmaması gerekir. Uluslararası sistemde yaşanan gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda “geleneksel dış politikadan sapmalar” zaman zaman bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunun dışında, Soğuk Savaş süreci Türkiye'nin siyasi hayatı ve iç politikasında da ciddi dönüşümlerin yaşanmasına vesile olmuştur. Bu anlamda en önemli dönüşüm Türkiye'de çok partili rejime geçiş ve demokratikleşme sürecidir. Uzun süre tek parti rejimi ile yönetilen Türkiye daha önce de çok partili rejime geçiş denemesinde bulunsa da bu konuda başarılı olamamıştır. Sosyal yapı, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal koşullar, ayrıca cumhuriyet rejiminin henüz pekişmemesi bu girişimlerin başarılı olmasını engelleyen faktörler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu girişimler Türkiye'nin bir iç meselesi idi. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin karşılaştığı sorunlar, milli egemenliğine karşı ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Böyle bir ortamda Batı Blokuna eğilim gösteren Türkiye'nin demokratikleşme bakımından Batı değerlerini bir ölçüde benimsemek zorundaydı. Bu değerlerin başında serbest seçimler ve buna bağlı olarak çok partili siyasi rejim gelmekteydi.

1945 yılı Gençlik ve Spor Bayramında (19 Mayıs) konuşan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Türk gençlerine ikinci bir partinin kurulacağı, çok partili rejime geçişin önemine vurgu yapmıştır. İsmet İnönü'nün tavsiyesi ile Reuters Ajansına bir demeç veren Türkiye'nin Dışişleri Bakanı ve San-Francisco Konferansı'ndaki delegasyon heyetinin başkanı Hasan Saka cumhuriyet hükümetinin siyasi bir kurum olması itibariyle çağdaş demokrasinin yoluyla azimle gelişmekte olduğunu ifade ediyor, savaştan sonra demokrasinin tüm belirtileri Türkiye'de inkişaf edecek demekteydi. San-Francisco konferansına katılan Türkiye delegasyonunun diğer bir üyesi Ahmet Şükrü Esmer ise Amerika kamuoyuna müracaatında Türklerin Amerika milletine büyük rağbet gösterdiğini ve bu milletin iyi niyetine büyük ümit beslediğini söylüyordu.³⁰² Böylelikle Soğuk Savaş ile gelen baskı ve etkiler sadece uluslararası sistemde değil, Türkiye'nin siyasi hayatında

³⁰² Adil Dağıstan, “Milli Mücadile’de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1921)”, *Türkler*, Cilt: 16, Ankara, 2002, s.273.

da önemli değişimlere yol açmıştır. Bu anlamda, çok partili hayata geçme, Türk siyasi hayatının en önemli kırılma noktasıdır.

“Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sonunda çok partili hayata geçme kararı ülkenin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. ... Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nın Müttefiklerce kazanılmasının ardından eklemlemek istediğı Batı dünyasındaki demokrasi dalgasını görmezden gelme lüksü yoktu. Aynı zamanda savaş ekonomisinin de etkisiyle içeride oluşan gayri-memnun kitlelerin de bir şekilde dikkate alınması kaçınılmazdı. Genel kamuoyunda yükselen memnuniyetsizliğe ek olarak otoriter/totaliter yönetimleri çağrıştıran uygulamalara karşı dışarıdan yükselen/yükselmesi muhtemel tepkilerin baskısı uzun süre kaçınılan demokratikleşme konusunda ciddi adım atmayı bir anlamda zorunlu kıldı. Bu noktadan itibaren Cumhurbaşkanı İnönü’nün önünde tek seçenek bulunuyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan liberal demokratik bloka dâhil olmak. Bu, bir yönüyle Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan itibaren başlatılan ve Cumhuriyet döneminde zirve noktasına ulaşan batılılaşmanın bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda Sovyetler Birliği’nden kaynaklanan tehdit karşısında yalnızlaşma korkusuna dayalı güvenlik arayışının zorunlu bir sonucuydu. Sonuçta iç ve dış dinamiklerin etkilediğı bu süreç Türkiye’nin demokratik blokta yer alışında katalizör işlevi gördü.”³⁰³

Sovyet baskıları karşısında Doğu Blokuna yaklaşmak zorunda kalan Türkiye’de çok partili hayata geçişte dış faktörlerin iç faktörlere kıyasla daha belirleyici olmuştur. Bu belirleyiciliğın gücü şu faktörlere dayanmaktadır:

- “Otoriter ya da Totaliter rejimlerle yönetilen devletlerin savaştan yenik çıkmaları ve bu anlamda söz konusu rejimlerin değer yitirmesi,
- Demokrasiyle yönetilen devletlerin savaştan galip çıkması ve bu anlamda ABD’nin savaş sonrası dönemde dünyaya demokrasiyi taşıma görevi üstlenmesi,
- Savaş sonrası dönemde SSCB’nin bölgede izlediğı yayılmacı siyaset ve bu doğrultuda Türkiye’ye dönük toprak ve askeri üs talep etmesi bunun sonucu olarak da ülkeyi yönetenlerin batı güvenlik şemsiyesine yönelmesi,
- SSCB tehlikesine karşı Türkiye’nin batıdan özellikle de ABD’den askeri ve ekonomik yardım alma çabası,
- Dönemdeki Türk siyaset yapıcılarının ülkenin Birleşmiş Milletlere (BM) kurucu üye olarak katılma yönünde gösterdikleri iradenin daha baskın olduğu görülmektedir.”³⁰⁴

Her ne kadar Soğuk Savaş döneminde askeri vesayetın güçlü olduğu ve darbelerin yaşandığı bir Türk siyasi hayatından bahsedilse de çok partili sisteme geçiş,

³⁰³Murat Karataş, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 11, Sayı: 32, Yaz 2022, (ss. 303-323), s. 305.

³⁰⁴ Murat Karataş, s. 309.

Ülkede siyasi çoğulculuğun önünü açmış, demokratik toplumun vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerin sayıca ve keyfiyete gelişmesine yol açmıştır.

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerde güvenlik ikilemi ve güç dengesi gibi etkenler sistem kavramının geçirdiği dönüşüm sürecinde kendini farklı şekillerde göstermiştir. Bu da söz konusu kavramın İ. Kant, Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx, Max Weber gibi birçok filozof ve aralarında Hans Morgenthau, K. Waltz ve D. Easton'un da bulunduğu farklı uluslararası ilişkiler teorileri okullarının temsilcileri tarafından ele alınmasına olanak sağlamıştır. Özellikle tez çerçevesinde idealizm/neoliberalizm, realizm/neorealizm ve davranışsalcılık bağlamında ele alınan sistem kavramı her teorinin farklı özelliklerine göre detaylandırılmıştır.

Bu kapsamda idealizm teorisi çerçevesinde insanın kötü eğiliminin nedenlerinin çevresel şartlara bağlandığı söylenebilir. Aynı zamanda bu teoriye göre sistem içindeki olumsuzlukların giderilmesi için ilk önce insan çevresindeki olumsuz koşulların reform yoluyla onarılması gerekmektedir. Bundan sonra aynı eğilimlerin tekrarı söz konusu olursa o zaman eğitim yoluyla insan eğilimleri iyileştirilebilmekte ve mevcut sorunlar yasal çerçevede çözüme kavuşturulmaktadır. Buna paralel olarak sistem kavramının incelenmesine dönemin taleplerine uygun olarak ekonomik faktörlerin de eklenmesi gerektiği fikri ise neoliberaler tarafından savunulmuştur. Buradan anlaşıldığı üzere uluslararası sistem anlayışını hem liberalizm hem de neoliberalizm kendi savunduğu değerler ekseninde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Yani liberalizm uluslararası sistem kapsamında birey temelli özgürlük anlayışını öne çıkarmakta ve devletleri bireysel özgürlüğün sağlanmasında bir vasıta olarak değerlendirmektedir. Ayrıca liberaller askeri gücün önemini göz ardı etmezken bunun yanı sıra uluslararası sistem içinde ekonomik değerlere de ağırlık verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Çünkü liberallere göre güvenlik çok boyutlu bir kavramdır. Buraya sadece toprak bütünlüğü ve ülkenin bekasına yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi dahil değildir. Bu nedenle güvenliği askeri, ekonomik, politik ve sosyal boyutlarıyla ele almak gerekmektedir. Aynı zamanda neoliberaler de uluslararası sistem kapsamında devleti daha çok öne çıkarmaktadır. Ancak onların esas amacı devletin maksimum kazanç elde etmesidir.

Realizm ve neorealizm ekseninde ise güvenlik olgusu ve paralelinde sistem kavramı irdelendiğinde söylenebilir ki hem klasik realistler hem de neorealistler sistem kavramını kendine özgü hususlarla detaylandırmıştır. Bu minvalde klasik realistler, uluslararası ilişkiler sistemini devletler arasında etkileşim olarak kabul ederken; Waltz

öncüllüğünde neorealist teorisyenler ise uluslararası ilişkiler sisteminde devletler arasındaki etkileşime bakmakta ve söz konusu etkileşimin yapısal ve birim nedenlerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra klasik realistler uluslararası sistemde daha çok sonuç odaklı çalışmalar yaparken; neorealistler ise sebep-sonuç ve araç-amaç ilişkilerini daha çok ön plana çıkarmaktadır.

Mevcut yaklaşımlar arasında özellikle yapısal gerçekçi Kenneth Waltz'un ve D. Easton'un çalışmaları uluslararası sistemi öğrenmek için bir rehber niteliği taşımaktadır. Bu minvalde Waltz'un sistem içinde tasvir ettiği savaşın üç nedeni olmuştur: insanlar, devlet ve uluslararası sistem. Bu da temelde uluslararası güvenliğe yönelik mevcut tüm ilgili teorik tutumları açıklamaya yetmektedir. Çünkü savaş güvensizlik ortamını oluşturan en önemli etkendir ve dolayısıyla kaçınılması gerektiği konusunda geniş bir fikir birliği vardır. Sistem kavramının uluslararası ilişkiler disiplini içinde bir kavramsal çerçeveye oturtulması ise Easton'un adıyla bağlıdır. Özellikle ulusal düzeyde çeşitli siyasal sistemler üzerinde çalışmalar yapan Easton mevcut değişimlere rağmen söz konusu sistemlerin durağan kalması konusunu incelemiş ve sistem teorisini geliştirmiştir. Onun sistem teorisinde karmaşık sisteme işaret edilmesiyle birlikte sistem içinde girdiler ve çıktılara da odaklanılmıştır. Bu kapsamda sistem kavramı ve ona yönelik yaklaşımın en önemli çıkarımlarından birinin uluslararası ilişkilerin sadece devlet içindeki sisteme odaklanarak incelenmemesi gerektiğine ilişkindir. Çünkü uluslararası sistem sadece devlet içindeki sistemlere göre belirlenmemektedir. Aynı zamanda devletlerarası sistem de burada söz sahibidir. Sonuç olarak davranışçılara göre uluslararası sistem disiplininin diğer bilim dallarıyla etkileşim içinde incelenmesi ve siyasi olayların toplumdaki çeşitli diğer faktörler tarafından şekillendirilmesi gerekmektedir. Yani başka bir ifadeyle davranışçılar uluslararası sistemin bütünsel yapısına daha çok dikkat çekmekte ve bu yapının farklı sistem modelleri tarafından şekillendirildiğine inanmaktadırlar.

Teorik olarak bu kadar önemli bir yapıyı içeren sistem kavramının uluslararası ilişkiler alanındaki en önemli tezahürü ise Vestfalya Antlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu antlaşmanın uluslararası ilişkiler sistemini şekillendirdiği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Vestfalya Antlaşması'yla bağlı yapılan çalışmalarda neden bu barış antlaşmasının bu kadar övüldüğünün altını dolduran nedenlerin sıralanması gerekmektedir. İlk önce üç asırdan fazla zaman geçmesine rağmen sadece yapılan bazı değişikliklerle bu sistem günümüze kadarki uluslararası ilişkiler sisteminin

şekillenmesinde en önemli etken olarak kalmaya devam etmiştir. Ayrıca söz konusu antlaşma Avrupa'nın modern tarihini şekillendiren kapsamlı barış antlaşmaları geleneğinin ilki olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra resmen çok taraflı bir antlaşma olmasa da birçok uluslararası aktörün huzurunda sonuçlanan üç adet birbirine bağlı ikili antlaşma zincirinden oluşmaktadır. Tüm bunlara ek olarak uluslararası sistem içindeki sorunları tamamen çözmesinde de uzun zamandır beklenen laik ve manevi meselelerin kapsamlı şekilde düzenlenmesinde etkili olmuştur.

Vestfalya ile oluşan bu yeni düzeni şekillendiren diğer bir sistem iste Viyana sistemidir. Hakkında çok yazılıp çizilen Viyana sisteminin uluslararası ilişkiler açısından kalıcı sonuçları olmuştur. Nitekim bu dönemden sonraki periyotta Fransa'ya karşı ittifak kurmuş üç büyük kıta gücü siyaset sahnesinde varlığını sürdürmeye devam etmiş ve böyle potansiyel hegemonik tehdide karşı Fransa hiçbir zaman güvenilir müttefikler edinmemiştir. Ayrıca uzun yıllar Doğu güçlerinin sözde Kutsal İttifakı Orta ve Doğu Avrupa'da söz sahibi olmuş ve bu da Avrupa genelinde yönetsel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca bazı devletler Viyana Antlaşması'nın kararlarıyla yetinmemiştir. Böyle devletlerden biri de Almanya olmuştur ki bu süreçte söz konusu devletin parçalanması devam etmiş ve bu da Alman halkının memnuniyetsizliğine sebebiyet vermiştir. Çünkü halk tüm Almanların yer aldığı federal bir devlet istemekteydi. Tüm bunları göz önünde bulundurulduğunda Viyana Antlaşması'yla ortaya çıkan sistem şöyle karakterize edilebilir: Söz konusu sistem içinde istikrarın sağlanması için hem iç hem dış koşullara bağlılığın sağlanması gerekmektedir. Ancak bu yeni sistem daha çok değerler ve ilkeler üzerine kurulmuş ve özellikle mevcut olan değerler toplumsal ve politik zeminden yoksun olmuştur. Ayrıca sistemin genel olarak istikrarsızlığının sebebi ülkelerin ulusal çıkarlarını her zaman önde tutması ve temel sorunlarda ortak paydada birleşilmesi için taviz verilmemesi olmuştur.

Böyle istikrarsızlık ortamında Viyana sisteminde çalkantıların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuş ve söz konusu sistem ve onun hukuki dayanağı olan Kutsal İttifak 1856 yılında Kırım Savaşı'nın sona ermesinden sonra siyaset sahnesinden çekilmiştir. Bu dönemden itibaren devletler gerçek politikanın stratejik seyrini izlemeye başlamış ve bu zaman Kırım Savaşı ortaya çıkardığı sonuçlarla uluslararası sistemin yapısını değiştirmeye başlamıştır. Her ne kadar uzmanlar tarafından büyük ölçekli savaş olarak ele alınmasa da Osmanlı, Fransız, İngiliz ve Sardinya ittifakından yaklaşık 250.000 askerin öldüğü, Rus İmparatorluğu'ndan yaklaşık yarım milyon askerin de öncelikle

hastalık ve ihmal nedeniyle hayatını kaybettiği düşünölen Kırım Savaşı, Avrupa'nın tüm büyük güçlerinin çıkarlarını yakından ilgilendirmiştir. Bu nedenle genel bir Avrupa savaşı olma potansiyeline sahip bir savaş olarak değerlendirilmesi doğru olacaktır. Ancak söz konusu savaş Napolyon savaşları kadar adından bahsettirememiştir. Bunda teknolojinin kısıtlayıcı durumu, büyük güçlerden ikisinin aktif savaşçı olma konusundaki isteksizliği ve Rusya'nın kendisine kalıcı müttefik bulamayışının etkisi büyük olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen Kırım Savaşı Fransa'yı kıta liderliğine yükseltmiş, İngiltere'ye ise ciddi kayıplar yaşatmıştır.

Bundan sonraki süreçte uluslararası ilişkiler sisteminde köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem başlamış ve dünya tarihi iki büyük savaşa tanıklık etmiştir. Bu kapsamda tüm dünyada sayısız can ve mal kaybına yol açmış ve sonucunda yaklaşık 10 milyon asker ve 5 milyon sivil hayatını kaybettiği Birinci Dünya savaşı yıkım maliyetinin hesaplanamamasıyla tarihe geçmiştir. Bu savaş sonucunda en büyük maddi hasarı Belçika ve Fransa almış; ABD ise savaştan ekonomik olarak karlı çıkan ülke olmuştur. Ayrıca Avrupa ülkelerinin ekonomilerinde çöküş yaşanmış ve yıkım o kadar büyük olmuştur ki savaştan sonra Avrupa ülkeleri alacaklı ülkelere borçlu ülkelere dönüşmüştür. Savaşın siyasi sonuçlarına bakıldığında dört büyük emperyal güç olan Almanlar, Ruslar, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları savaş sonunda siyasi ve askeri olarak yenilmiştir. Bu nedenle, savaş imparatorlukların sonunu getirirken ulusların yükselmesine yol açmıştır. Bununla da Avrupa haritası yeniden şekillenmeye başlamış ve uluslararası ilişkiler arenasında yeni sistem ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sistemle birlikte uluslararası ilişkiler ve diplomasi pratiği artık Avrupa ülkeleriyle sınırlı kalmamış; ABD, Japonya ve dünyanın diğer ülkeleri de yürütölen tüm diplomatik operasyonların merkezi haline gelmiştir. Bu da tarihçiler tarafından Avrupa devlet sisteminin sonu ve 20. ve 21. yüzyılların küresel devlet sisteminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ortaya çıkan bu sistemi Milletler Cemiyeti somutlaştırmıştır. Bu yeni sistemle birlikte gizli müzakereler ve ittifaklar üzerine kurulu eski diplomasi yerine, açıklıkla karakterize edilen ve Milletler Cemiyetine dayanan bir yeni diplomasiye ağırlık verilmiştir. Bu yeni diplomasi ise sadece Avrupa'da değil tüm dünyada kolektif güvenliği sağlamanın temelini atılması planlanmıştır. Bu bir bakıma, "Avrupa Ahengi" fikrinin dünyanın büyük bir kısmının ahengi haline getirilmesi, yani tüm üye devletlerin temsilcilerinin bir araya gelip yalnızca ortak sorunları değil, aynı zamanda dünya

barışını tehlikeye atabilecek herhangi bir konuyu tartışabilecekleri düzenli fırsatlar sağlaması anlamına gelmekteydi.

Dünya tarihi açısından önemli sonuçlar doğuran ve ilk defa atom bombalarının kullanıldığı İkinci Dünya Savaşı taraflar arasında yapılan çeşitli görüşme ve konferanslar sonucunda 1945 yılında son bulmuştur. Bu süreçte alınan kararlar aslında yeni dünya düzeninin belirlenmesinde etkili rol oynamış ve asıl anlamıyla yeni uluslararası düzenin esası koyulmuştur. Bu kapsamda İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler yeni bir savaştan kaçınılması ve olası savaşların engellenmesi için uluslararası bir örgüte ihtiyaç duyduğunu net bir şekilde anlamış ve bu minvalde BM Şartı Türkiye'nin de içinde bulunduğu 50 ülke tarafından imzalanmıştır. BM dünyanın tüm devletlerine açık bir uluslararası örgüt olarak oluşturulmuştur. Bu örgüte üye olan devletlerin barış ve güvenliği tehdit etmemesi ve tehdit edecek uygulama ve eylemlerden kaçınması gerekmektedir.

Bu yeni sistem içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin konumu ve benimsemiş olduğu dış politika da dikkat çekmiştir. Çünkü daha Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Batı'ya meyletme eğilimi içinde olan Türkiye savaş yıllarında rekabet içinde olduğu Avrupa devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bununla da Batılaşma bir dış politika stratejisi haline gelmiş ve buradaki esas hedef Türkiye'nin söz konusu Batı devletlerine benzemesi olmuştur. Bu dönemde uygulanan Türk dış politikası Atatürk ve İnönü liderliğinde şekillenmiştir. 1923 yılında kurulan bu yeni Türk Cumhuriyet aslında Osmanlı Devleti'nden kalan tarihi mirası devraldığı için dış politika uygulama sürecinde zaman zaman sorunlarla karşılaşmıştır. Bunda aynı zamanda iç politikada da yaşanan gelişmelerin büyük etkisi olmuştur. Zira Cumhuriyet'in ilk döneminde ekonomideki başarısızlığın giderilmesi ve dünya genelinde vuku bulan ekonomik krizin olumsuzluklarından etkilenmemesi için liberal ekonomik gelişim modeli uygulamaya konulmuştur. Ancak 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik buhranından payını alan devletlerden birisi de Türkiye olmuş ve bu doğrultuda tekrardan devletçi ekonomik gelişim modeli benimsemiştir. Durum böyle olunca kısa vadeli de olsa aynı gelişim modelini uygulayan Sovyetlere yakınlaşmak durumunda kalmıştır. Ancak bu dönemde Sovyetlerin Boğazlar konusunda Türkiye'yi sıkıştırması ve zamanla üzerinde baskı oluşturmaya çalışması Türkiye'yi yeniden Batıya doğru yöneltmiştir. Türkiye'nin böyle bir tercih yapmasındaki sebep ise askeri ve ekonomik açıdan yaşanan iç sorunlar olmuştur.

İki savaş arası dönemde Türkiye daha çok dengeli bir politik strateji uygulamaya çalışmış ve ısrarcı bir şekilde savaşa katılmaktan kaçınmıştır. Hatta bu süreçte Müttefik Devletlerin yoğun isteği söz konusu olmuş ve yeri geldiğinde Türkiye'nin yanında olacaklarını belirtmelerine rağmen Türkiye tarafında bir güvensizlik olgusu hakimdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye jeopolitik konumundan dolayı ilgi odağında olan bir devlet olmuş ve bundan dolayı benimsemiş olduğu tarafsızlık stratejisini denge politikası içinde eritmeye çalışmıştır. Her ne kadar Türkiye savaşa taraf olmasa da ekonomik olarak savaşın olumsuz koşullarından etkilenen devletler sırasında yer almıştır. Bu savaştan sonra Türk dış politikasında ciddi anlamda eksen kaymasının yaşandığı söylenebilir. Böylelikle Türk dış politikasında Batı/ABD'ye doğru eksen kayması belirgin şekilde kendini göstermiştir. Zira Sovyetler Birliği dış politikasında ciddi anlamda radikal değişimler yaşanmış, Moskova yönetimi Doğu Anadolu'daki Türk toprakları ve Boğazlar konusundaki taleplerini yeniden dillendirmeye başlamıştır. Bu talepler gerek Türkiye'nin Batı Blokuna yakınlaşması gerekse Stalin'in ölümünden sonra Sovyet dış politikasının değişime uğraması yüzünden gerçekleşmemiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusunda zaman zaman ısrarcı olduğu talepleri yeniden gündeme getirmesi bir taraftan Türkiye üzerinde psikolojik travma yaratırken diğer taraftan da Ruslara yönelik tarih boyunca yaşanmışlıktan doğan güvensizliği daha da şiddetlendirmiştir.

Böyle bir zamanda uluslararası ilişkiler tarihinde Soğuk Savaş olarak bilinen ideolojik kutuplanmanın ortaya çıkması devletleri taraflarını belirleme yoluna itmiştir. Bir tarafta Sovyetlerin başını çektiği ve komünizmin etkili kılınmaya çalışıldığı Doğu Bloku ülkeleri, diğer tarafta ise ABD'nin başını çektiği Batı Bloku ülkeleri savaşın iki esas tarafını oluşturmuştur. Daha çok ideolojik önceliklerin çatışması olarak bilinen bu savaş sonucunda Almanya ikiye bölünmüş ve savaşın sonunu da bölünmüş Almanya'nın birleştirilmesi olayı getirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ile ABD ve Avrupa ülkeleri arasında ilişkiler asimetrik bağımlılık doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu dönemde Batılı devletler Türkiye'nin iç politikada ekonomik ve askerî açıdan sorunlarla mücadele ettiğinin farkında olduğundan onun Batı yörüngesinde kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda yabancı sermaye akımının teşvik edilmesi adı altında başlatılan programa göre Türkiye ile ABD arasında bağış antlaşması imzalanırken, aynı zamanda Türkiye ile Almanya Federatif Cumhuriyeti arasında da göçmen işçi antlaşmasının imzalanması bu

hususla bir ilk olmuştur. Bununla da Türkiye dünya ekonomik düzeninin garantörü olan ABD tarafından resmen desteklenmeye başlamış ve Türkiye ile ciddi sanayi birikimine sahip olan devletler arasında bağlantı kurulmuştur. Sonuç olarak Türkiye Batı'yla ekonomik anlamda ciddi bağımlılık içine girmiştir. Türkiye'nin zamanla Batı yörüngesinden çıkma girişimleri söz konusu olunca Batı tarafından ülkenin iç politikasına farklı araçlarla müdahale etme stratejisi devreye sokulmuş ve bu kapsamda en etkili vasıta olarak ordunun darbeye teşvik edilmesi olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sonu hem ani hem de büyük ölçüde beklenmedik şekilde dünya siyasetinde bir dönüm noktası olan önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü Sovyetlerin çöküşü, geniş kapsamlı nükleer silah azaltmaları ve sosyalist sistemin yıkılması iki kutuplu rekabetin sonunu getirmiştir. Netice itibarıyla Amerikan tek kutupluluğu, kapitalizm ve liberal demokrasinin hegemonyası etrafında örgütlenen yeni bir dünya sisteminin esası koyulmuştur. Bu diplomatik savaştan sonra oluşan yeni sistem içinde Türkiye kendini yeniden konumlandırma stratejisini yeğlemiştir. Bir taraftan Balkanlarla ilişkiler düzene sokulmaya çalışılırken diğer taraftan da kendini Orta Asya'nın Türk Cumhuriyetlerine rol model olarak benimsetmeye çalışmıştır.

Bu kapsamda Türkiye Türk Dünyası'nı kendisinin etki alanını genişletecek bir bölge olarak görmeye başlamıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'nin sahip olduğu askeri ve ekonomik kapasitesinin yetersiz olduğunun farkında olan Batılı ülkeler bu hedefe ulaşmanın mümkün olmadığına inandıklarından bunu Türkiye'nin Batı yörüngesinden sapma girişimi olarak algılamamıştır. Bunda sırasıyla 1994 ve 2001 yıllarında meydana gelen ekonomik krizlerin, Türkiye'deki koalisyon hükümetleri zamanı ortaya çıkan siyasi krizlerin ve darbe sürecinin büyük etkisi olmuştur.

Ancak AK Parti Türkiye'de iktidara geldikten sonra belirlenen hedefe ulaşmaya yönelik somut adımlar atılmaya başlanmış ve bu kapsamda koalisyon hükümetlerine son verilmiştir. Bu durum ülkede siyasi istikrarın sağlanmasına vesile olurken, beraberinde ekonomik ve askeri olanakların artırılmasına yol açmış, böylelikle iç politikada sağlanan dengeli çizgi dış politikaya da yansımıştır. Akabinde Türkiye özellikle Güney Kafkasya'da diğer bölgesel aktörlerle birlikte boy göstermeye başlamış ve söz konusu devlet "Yeniden Açılım" stratejisiyle hem Orta Asya hem de Güney Kafkasya'da konumunu pekiştirmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- A Brief History of the US Army in World War Second*, Center of Military History United States Army Washington, D.C., 1992.
- Agil Mammadov, “Realizm ve Liberalizm’in Ortasında: Marksist Teorinin Yeri ve Önemi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:59, 2017, (ss.18-25).
- Agnew James B., “The Great War That Almost was: The Crimea 1853-1856”, *Parameters*, Vol:3, No:1, 1973, (pp.46-57).
- Ağaoğulları Mehmet Ali, *Sokrates’ten Jakobenlere Batıda Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Akıncı Selçuk, “Siyasal Katılım Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:7, 2014, (ss.33-45).
- Akyılmaz Sevgi Gül, Reis-ül Küttab ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1990.
- Alganer Yalçın, Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (1),” *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:2, 2007, (ss. 285-309).
- Alizada Nazrin, *İran’da Türk Kimliği: Dünü ve Bugünü*, Kutlu Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Altuğ Yılmaz, *Türk Devrim Tarihi Dersleri: 1919-1938*, 2. Baskı, İÜ İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü, İstanbul, 1975.
- Arı Tayyar, “Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1-2, 1990, (ss. 103-118).
- Arıboğan Deniz Ülke, “Global Security and Cooperation in the Postpandemic Period: From the 19th Century Concert of Europe to the 21st Century Concert of Globe”, *Reflections on the Pandemic. in the Future of the Word* 2020, (pp. 326-349), p.330.
- Armaoğlu F., “Siyasi Tarih 1789-1960”, 2. baskı, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara, 1973.

- Arsın Ali, “Soğuk Savaş’ın Kaynakları ve NATO’nun Kuruluşuna Yol Açan Gelişmeler”, *NATO Savunma ve Eğitim Yönlere Sempozyumu, Ankara*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:133, Ocak 1984, (s. 1-8).
- “Austria’s Ultimatum to Serbia”, <https://www.chino.k12.ca.us/cms/lib/CA01902308/Centricity/Domain/3696/D%20Austrias%20Ultimatum%20to%20Serbia.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- “Austria-Hungary Issues Ultimatum to Serbia”, <https://www.history.com/this-day-in-history/austria-hungary-issues-ultimatum-to-serbia>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- “Axis Powers In World War II”, [https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/axis-powers-in-world-war-ii#:~:text=The%20Axis%20powers%20\(Germany%2C%20Italy,Axis%20alliance%20began%20in%201943.](https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/axis-powers-in-world-war-ii#:~:text=The%20Axis%20powers%20(Germany%2C%20Italy,Axis%20alliance%20began%20in%201943.), (Erişim Tarihi: 29.06.2024).
- Aydemir Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Cilt: 2, 1nci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.
- Aydın Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:51, Sayı: 1,1996, (ss.71-114).
- Aydın Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı: 1, 2004, (ss. 33-60).
- Aykan Mahmut Bali, *Türk Dış Politika Anlayışı*, der. Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası (1918- 2008), Platin, Ankara, 2008.
- Bağçeçi Yahya, “İngiltere Başbakanı Genç William Pitt ve Özi Krizi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:12, 2014, (ss.359-379).
- Baykal Bekir Sıtkı, “Makamat-ı Mübareke Meselesi”, *Bellekten*, Cilt:23, Sayı:89, 1959, (pp.241-266).
- “Behaviouralism as an Approach to Contemporary Political Analysis: An Appraisal”, <https://www.ijern.com/Behaviouralism.php>, (Erişim Tarihi: 10.06.2024).
- Békés Csaba, *Cold War, Détente and the 1956 Hungarian Revolution*, Working Paper of International Center for Advanced Studies New York University, No:7, 2002, (pp.1-32).
- Bennett A. LeRoy, James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler*, 2. Baskı, Serbest Akademi, 2021.
- Bertalanffy Ludwig von, *General System Theory*, New York, 1969.
- Bilgin Hande, “Sistem Teorisi ve Yeni Sistemin Politika Kurulları”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 2022, (ss.53-70).

- Binzat Gökhan, “Hegemon Devlet, Uluslararası Sistem ve Yükselen Güçler”, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2020.
- Birbudak Togay Seçkin, “1853-1856 Kırım Harbi’nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri”, *Bellekten*, Sayı:293, 2018, (ss. 241-264).
- “Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye”, <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa#:~:text=Te%C5%9Fkilat%C4%B1n%20Tarihi%3A&text=BM'ni n%20kurucu%20antla%C5%9Fmas%C4%B1%20niteli%C4%9Findeki,devletl erin%20say%C4%B1s%C4%B1%2051'e%20y%C3%BCkselmi%C5%9Ftir.>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024).
- Bockman Johanna, “Neoliberalism”, *Contexts*, Vol:12, Issue:3, 2013, (pp.14-15).
- Boulding K. E., “Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics”, *Conflict Resolution*, Vol:2, No:4, 1958, (pp. 329-334)
- Bozdağoğlu Yücel, Çınar Özen, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağlılık”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:4, 2004, (ss.59-79)
- Burton J., “A Systems Approach to International Relations”, *International Social Science Journal*, Vol:26, No:1, 1974, (pp.22-33).
- Cameron Fraser, “The Impact of the First World War and Its Implications for Europe Today”, <https://www.boell.de/en/2014/07/08/impact-first-world-war-and-its-implications-europe-today>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- Carr Edward Hallet, “Yirminci Yüzyıl Krizi 1919-1939”, çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Cebesoy Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955.
- Crimea (Yalta) Conference, 1945. Protocol of Proceedings Signed at Yalta February 11, 1945, (pp.1013-1019).
- Dağıstan Adil, “Milli Mücadile’de Türk-Fransız İlişkileri (1918-1921)”, *Türkler*. Cilt: 16, Ankara, 2002
- “Declaration Respecting Maritime Law. Paris, 16 April 1856”, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/paris-decl-1856>, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).
- Dedeoğlu Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

- Demir Sertif, “20. ve 21. Yüzyılların Başlangıç Dönemlerinin Karşılaştırılması: Örtüşen ve Ayrışan Olguların Bir Analizi”, *Akademik Bakış*, Cilt:5, Sayı:10, 2012, (ss. 207-228).
- Demirağ Sinan, İmzalanma Süreci ve Tartışmalarıyla Sevr Antlaşması, Sakarya Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2022.
- Deringil Selim, “*Denge Oyunu (İkinci Dünya Savaşı ’nda Türkiye ’nin Dış Politikası)*”, 5. Baskı, Tarih Vakfı, İstanbul, 2014.
- Deringil Selim, “The Preservation of Turkey’s Neutrality, during the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol:18, No:1, 1982, (pp. 30-52).
- “Did the Serbian Government Meet the Austrian Demands?”, <https://teachdemocracy.org/images/pdf/gates/Did-Serbia-Meet-Demands.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- “Difference Between Allied and Axis Powers”, https://byjusexamprep.com/liveData/f/2022/12/difference_between_allied_and_axis_powers_upsc_notes_37.pdf, (Erişim Tarihi: 29.06.2024).
- Diggelmann Oliver, “The Creation of the United Nations: Break with the Past or Continuation of Wartime Power Politics”, *Die Friedens Warte*, Vol:93, Issue:3-4, 2020, (pp. 371-389).
- Dinçkol Abdullah, “Siyasal Sistem Kuramı Çerçevesinde Kamu Yönetimi Alt Sistemi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2004, (ss. 61-93).
- Dumont Gérard-François, “The Berlin Wall: Life, Death and the Spatial Heritage of Berlin”, *History Matters*, 2009, (pp.1-10).
- Dupont Christophe, “History and Coalitions: The Vienna Congress (1814–1815)”, *International Negotiation*, Issue:8 (1), 2003, (pp.169–178).
- Durmuş Yalçın, Cemal Avcı, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- Duygu Göksu, “1989 Bulgaristan Türklerinin Göçü ve Bu Göçün Trakya Bölgesine Olan Etkileri”, *Journal of International Relations and Political Science Studies*, Vol:2, 2021, (ss. 60-79).
- Düzgün Dursun Murat, “Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, Sayı:47, 2020, (ss. 256-276).
- Easton David, *The Political System*, Alfred Knopf, New York, 1971.

- Easton David, *A Framework for Political Analysis*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall 1965.
- Ekinci Oğuzhan, “Kültürün İlhakından İlhakın Kültürüne: Almanya ile Avusturya’nın Birleşmesi (Anschluss)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:22, Sayı:3, 2018, (ss.1603-1630).
- Elbe Joachim von, “Peacemaking in 1815”, *The American Journal of International Law*, Cilt:36, Sayı:3, 1942, (pp.470-474).
- Elik Süleyman, “Uluslararası Politikada Sistem Düşüncesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:50, 2023, (ss.89-105).
- Eralp Atilla, “Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, der: Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Erat Muhammet, *Osmanlıdan Cumhuriyete Boğazlar Meselesi, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008.
- Erhan Çağrı, *Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:1-4, Sayı:51, 1996, (ss.275-288).
- Erkmen Ayşe, *Soğuk Savaş Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1990)*, İksad Yayınları, Ankara, 2020.
- Ertan Temuçin Faik, “The First World War and The Ottoman Armenians”, *Center for Latin American Studies Publications Ankara University*, Vol:11, 2017, (pp. 163-172).
- Ertem Barış, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11, 2010, (ss. 252-273).
- Esdaile Charles, *Napoleon’s Wars: An International History, 1803–1815*, Viking Publishing, New York, 2007.
- Evered Kyle T., “The Truman Doctrine in Greece and Turkey: America's Cold War Fusion of Development and Security”, *The Arab World Geographer/Le Géographe du Monde Arabe*, Cilt:13, Sayı:1, 2010, (pp.50-66).
- Eyffinger Arthur, *Europe in The Balance: An Appraisal of The Westphalian System*, NILR,1998.
- Falk Richard, “Revisiting Westphalia, Discovering Post-Westphalia”, *The Journal of Ethics*, Vol:6, No:4, 2002, (pp.311-352).
- Fazil Maj Dzul, “Success and Defeat in the Second World War”, *Pointer Journal of the Singapore Armed Forces*, Vol:40, No:3, 2014, (pp.48-60).

- Forde Steven, "Varieties of Realism: Thucydides and Machiavelli", *Journal of Politics*, Vol:54, No:2, 1992, (pp.372-393).
- Ganti T., "Neoliberalism", *Annual Review of Anthropology*, No:43, 2014, (pp.89-104).
- Gombrich E. H., *World History*, Oxford University Press, London, 1939.
- Gökçe Emrah Utku, "Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Tanımları," *Avrasya Terim Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 2021, (ss. 1-11).
- Gönlübol Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Mart 1985, (ss. 451-473).
- Gözen Ramazan, *İdealizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- Grossman Jerome, *The Politics of Star Wars*, *Journal of Legislation*, Vol:15, Issue:93,, 1989, (pp.93-101).
- Gutmann Myron P., "The Origins of the Thirty Years' War", *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol:8, No:4, 1988, (pp. 749-770).
- Güçlü Yücel, "The Basic Principles and Practices of The Turkish Foreign Policy Under Atatürk", *Bellekten*, Cilt: 64, 2000, (ss. 949-968).
- Günay Cengiz, "Turkey's Changing Role After the Cold War: From Ideational to Civilizational Geopolitics", *Exiting the Cold War, Entering a New World*, 2019, (pp.461-479).
- Güney A., "Anti-Americanism in Turkey: Past and Present", *Middle Eastern Studies*, Cilt.44, Sayı.3, 2008, (pp.471-487).
- Hale Wilham, *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*, çev. Masuh Uslu, Serbest Akademi, Ankara, 2021.
- Hamzavi A.H., *Iran and the Tehran Conference*, Oxford Press, 1944.
- Hasanlı Cemil, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğu Türk-Sovyet İlişkileri. 1939-1953*; Bilgi Yayınevi, Ankara 2011.
- Hassan Daud, "The Rise of the Territorial State and The Treaty of Westphalia", *Yearbook of New Zealand Jurisprudence*, Vol:9, 2006, (pp.62-709).
- Hazar Numan, *Sovyet Tehdidinin Gölgesinde Türk Dış Politikası*, Orion, Ankara, 2022.
- Hatsuse Ryūhei, "International System", *Government and Politics*, Vol:2, (pp.1-14).

- Henig Ruth, *The Origin of the First World War*, Third edition, Routledge, London-New York, 2002.
- Henig Ruth, *The Origins of the Second World War 1933–1941*, Second edition, Routledge, New York-London, 2005.
- Heywood Andrew, *Political Theory: An Introduction*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, Hampshire, New York, 2004.
- “Historical Context: The Global Effect of World War I”, https://www.gilderlehrman.org/history-resources/teaching-resource/historical-context-global-effect-world-war-i?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyVLGgJoUuOlgZ4SQC1CeMySwLsCO5NkSpZ5SkvNS-TXvbQIciNMXRaaAmNeEALw_wcB, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- Hugh Mcgrady Samuel, *A Notebook of European History 1400-1920*, Thomas Y. Crowell Company Publishers, New York, 1928.
- Hurewitz J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record: 1535-1914*, Vol: 1, Princeton, New Jersey, 1956.
- “International Court of Justice”, <https://peacepalacelibrary.nl/research-guide/international-court-justice>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024).
- “Japan’s Victory in World War I”, <https://www.usni.org/magazines/naval-history-magazine/2021/june/japans-victory-world-war-i>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- Karataş Murat, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 11, Sayı: 32, Yaz 2022 (ss. 303-323).
- Kaplan Morton A., “Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems”, *The American Political Science Review*, Cilt: 51, Sayı: 3, 1957, (pp. 684-695).
- Kaplan Morton A., “How to Theorize about International Politics”, *International Journal on World Peace*, Cilt:13, Sayı:1, 1996, (pp. 3-20).
- Kara Adem, “Hatay’ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge”, *International Journal of Social Inquiry / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, 2017 (ss. 117-134).
- Karpat Kemal H., “The Entry of The Ottoman Empire into World War I”, *Belleten*, Sayı:68, Sayı:253, 2004, (pp.687-734).
- Karpat Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi (Siyasal Sistemin Evrimi)*, 6. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

- Kasapsaraçoğlu Murat, “Definition of Turkey’s National Interests in the Early Cold War Era: Divergence and Convergence between DP and RPP in the 1950s”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:74, Sayı:4, 2019, (1353 – 1375).
- Kaufman Johan, *An Introduction to Diplomacy*, Martinus Nijhoff Publisher Ltd, London, 1988.
- Khanna V. N., *International Relations*, 4. Edition, Vikas Publishing House PVT Ltd., New Delh, 2004.
- Khasanov U., “System as a Paradigm of International Relations”, *Issues of Theory, Methodology and Practice of International Studies*, Vol:4, No:86, 2018. (pp. 81-97).
- Kissinger Henry, “Dünya Düzeni”, çev: Sinem Sultan Gül, Bayner Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kissinger Henry, *World Order*, Penguin Press, New York, 2014.
- Knock Thomas J., *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Oxford University Press, New York, 1992.
- Koçak Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- Krasner Stephen D., “Compromising Westphalia”, *International Security*, Vol: 20, No:3, 1995-1996, (pp.115-151).
- Kuneralp Zeki, *Sadece Diplomat. Hatırat*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1981.
- Lascurettes Kyle, *The Concert of Europe and Great Power Governance Today*, RAND Cooperation Perspective Expert Insights on a Timely Policy Issue, 2017.
- Little Roch, “The Peace of Victors, A Peace of Double Morality. The Treaties That Concluded World War I”, *Center for Latin American Studies Publications Ankara University*, Vol:11, 2017, (pp. 89-97).
- Machiavelli Nicolo, *Hükümdar*, çev. Necdet Adabağ, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Maç Nazlı, *İki Kutuplu Sistem Sonrası ABD-Rusya Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2004.
- Magid Jacob, “The Marshall Plan”, *Advances in Historical Studies*, Vol:1, No:1, 2012, (pp.1-7).

- Mansilla Paulino Toledo, “The Young Turks, Their Revolution and Turkey’s Entry into The First World War”, *Center for Latin American Studies Publications Ankara University*, No:11, 2017, (pp.51-88).
- Marvin Perry, *Man’s Unfinished Journey: A world History*, Houghton Milton Company, USA, 1971.
- Matthias Schulz, “Cultures of Peace and Security from the Vienna Congress to the Twenty-first Century: Characteristics and Dilemmas”, *Securing Europe After Napoleon; 1815 and the New European Security Culture*, (Ed.: Beatrice de Graaf, Ido de Haan, Brian Vick), Cambridge University Press, 2019, (pp. 21-39)
- “Meaning of System”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/learner-english/system>, (Erişim Tarihi: 01.06.2024).
- Monten Jonathan, “Thucydides and Modern Realism”, *International Studies Quarterly*, Vol:50, Issue:1, 2006, (pp.-25).
- Morgenthau Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1978.
- Mosse W. E., “Britain, Russia and the Questions of Serpents Island and Bolgrad: Two Incidents in the Execution of the Treaty of Paris, 1856”, *The Slavonic and East European Review*, Vol:29, No:72, 1950, (pp.86-131).
- Neumann Brian F., *The U.S. Army Campaigns of World War I Commemorative Series*, Center of Military History, Washington, D.C., 2017.
- Oran Baskın, *Türk Dış Politikası, 1919-1980*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Oran Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 1996, (ss. 353-370).
- Orgill Nathan N., “Congress of Vienna (1815)”, *The Encyclopedia of Diplomacy*, 2018, (pp. 1-15).
- “Origin and Evolution of UN System”, *Yearbook of the UN, 1946-1947*, (pp.1-50).
- Ortaylı İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2017.
- Osiander Andreas, “Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth”, *International Organization*, Vol:55, No:2, 2001, (pp.251–287).
- Ozan Emre, “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Bakış*, Cilt:7, Sayı:14, 2014, (ss. 197-214).
- Öz Baki, *Bıçağın Sirtında Siyaset: 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Can Yayınları, İstanbul, 1996.

- Özden Hakan, “The Diplomatic Maneuvers of Turkey in World War II”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:37, 2013 (pp.91-110).
- Özel Özcan Merve Suna, “Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi”, *JEBPIR*, Cilt:5, Sayı:1, 2019, (ss.49-62).
- Özel Özcan Merve Suna, Lütfi Tutuş, Nazi Almanyası’na Giden Süreci Yaratmak: Paris Barış Konferansı, Versailles Antlaşması ve Weimar Almanyası, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt:14, Sayı: 27,2022, (ss.276-2919).
- Özlük Erdem, “Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:64, Sayı:3, 2009, (ss.198-220).
- Özlük Erdem, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalci Paradigmanın Anlamı, Kökeni ve Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, 2008, (ss. 375-394).
- Öztürk İbrahim; Ahmet Korkmaz, “II. Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Türkiye’yi İşgal Planları”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 3, 2023, (ss.1651-1666) .
- Palmer Alan, *1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa’nın Doğuşu*, çev. Meral Gaspıralı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999.
- Patton Steven, “The Peace of Westphalia and It Affects on International Relations, Diplomacy and Foreign Policy”, *The Histories*, Cilt:10, Sayı:1, 2019, (pp. 91-99).
- Peter H. Wilson, “The Causes of the Thirty Years War 1618-48”, *The English Historical Review*, Vol:123, No:502, 2008, (pp. 554-586).
- Pironti Pierluigi, “Warfare to Welfare: World War I and the Development of Social Legislation in Italy”, *Historical Social Research*, Vol:45, No:2, 2020, (pp.187-216).
- Pola Doğan Şafak t, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, *Electronic Journal of Social Sciences*, Cilt:19, Sayı:76, 2020, (ss. 1950-1967).
- Poole Stanley Lee, Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları, çev. Can Yücel, 2. Baskı, Yurt Yayınları, Ankara, 1988.
- Rao Beldona V., *History of Modern Europe (AD 1789-2010)*, Sterling Publishers, New Delhi, 2011.
- Reinalda B., *Routledge History of International Organizations; From 1815 to Present Day*, Taylor &Francis, New York, 2009.

- Salawu M.L.A., E.O. Oju, “An Overview of the Principles of the 1648 Westphalian Peace Treaty: Sovereignty, Collective Security, And Balance of Power”, *Noun International Journal of Peace Falk Studies and Conflict Resolution (NIJPCR)*, Vol:1, No:1, 2021, (pp.242-257).
- Sander Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Sander Oral, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2023.
- Sander Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016.
- Saray Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- Sarıçoban Gülay, “İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:24, Sayı:4, 2020, (ss.1755-1777).
- Saybaşı Kemali, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Ankara Birey Toplum Yayınları, 1985.
- Schroeder Paul W., “Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?”, *The American Historical Review*, Cilt:97, Sayı:3, 1992, (pp. 683-706), p.690.
- “Secretariat”, <https://www.un.org/en/about-us/secretariat>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024)
- Sediroğlu Serdar Cem, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında (1923-1938) Türk Dış Politikasında Karar Vericilerin Tercihlerini Etkileyen Unsurlar*, içinde “Tarih araştırmaları- IV”, ed. Arzu Baykara Taşkaya, İksad Yayınevi, 2022.
- Serdar İskender, “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış”, *The Journal of Europe – Middle East Social Science Studies*, Sayı:1, 2015, (ss.14-38).
- “Sistem”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi:20.06.2024).
- Slade S. Adolphus, *Türkiye ve Kırım Harbi*, çev: Ali Rıza Seyfi, İstanbul Askeri Matbaa, İstanbul, 1943.
- Slantchev L., *National Security Strategy: The Cuban/Caribbean Missile Crisis*, October 1962, University of San Diego Report, 2014, (pp. 1-17).
- Sonyel Salahi R., “Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız”, *Belleten*, Cilt: 41, Sayı:164, 1977, (ss.657-732).
- Sönmezoglu Faruk, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, DER Yayınları, İstanbul, 2017.
- Stockton Charles H., “The Declaration of Paris”, *The American Journal of International Law*, Vol:14, Issue:3, 1920, (pp. 356-368).

Strange Susan, “The Westfailure System”, *Review of International Studies*, Vol:25, No:3, 1999, (pp. 345–354).

“System Notion”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/system>, (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

“System Notion”, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/system#:~:text=%2F%CB%88s%C9%AAst%C9%99m%2F-%2F%CB%88s%C9%AAst%C9%99m%2F,particular%20way%20of%20doing%20something>, (Erişim Tarihi: 01.06.2024).

şaban alış, “Turkey’s Balkan Policy in the Early 1990s,” *Turkish Studies*, Cilt:2, Sayı:1, 2001, (pp. 135-146).

şimşek Kamuran, “Tarih-i Cevdet’e Gore Napolyon”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:17, 2014, (ss.85-93).

Tanrısever Oktay F., “Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması”, içinde “Devlet, Sistem ve Kimlik”, der: Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Tekeli şirin, Davit Easton’un Siyaset Teorisine Katkısı zerine Bir İnceleme” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1976.

Tellal Erel, “20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:62, Sayı:4, 2007, (ss.227-230).

“The Historical Context”, <https://bgc.ac.in/pdf/study-material/SEM-4-Political-Science-GE-Study-Material-for-Module1-Topic-2.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.06.2024).

“The Jupiter Missiles and the Endgame of the Cuban Missile Crisis: A Matter of “Great Secrecy”, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/jupiter-missiles-and-endgame-cuban-missile-crisis-matter-great-secrecy>, (Erişim Tarihi: 04.07.2024).

“Potsdam Conference, 1945”, <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/potsdam-conf>, (Erişim Tarihi: 29.06.2024).

“The Reykjavik File”, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB203/index.htm>, (Erişim Tarihi: 04.07.2024).

“The Structure of the United Nations-Facts and Figures”, file:///C:/Users/nazri/Downloads/https_aphref.aph.gov.au_house_committee_jfadt_u_nations_unchap2.pdf, (Erişim Tarihi: 30.06.2024).

“The Yalta Conference- 1945”, <https://history.state.gov/milestones/1937-1945/yalta-conf>, (Erişim Tarihi: 29.06.2024).

- “This Month in History: The Crimean War and the 1856 Treaty of Paris”, <https://www.thegazette.co.uk/awards-and-accreditation/content/103526>, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).
- Tokatlı Seda Gözde, “Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı:21, 2022, (ss. 122-141).
- Toker Metin, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, Akis Yayınları, Ankara, 1971,
- Topal Coşkun, “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, *Trakya University Journal of Social Science*, Cilt:11, Sayı:2, 2009, (ss. 1–16).
- Topbaş Hasan, David Easton’un Siyasal Sistem Teorisi Bağlamında Türkiye’de Siyasal İletişim ve Siyasal Katılma (Erzurum Seçmeni Üzerine Bir Araştırma), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Doktora Tezi), Ankara, 2009.
- Topçu İlyas, “Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin’in Ölümüne Kadar)”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Cilt:3, Sayı:9, 2017, (ss. 94-110).
- “Treaty of London (1915)”, <https://www.zgodovina.eu/slovenski/koroska/dokumenti/London-Treaty-1915.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.06.2024).
- “Treaty Of Paris (1856): Neutralization Of The Black Sea”, <https://hansard.parliament.uk/Lords/1871-02-14/debates/c7809341-8931-40d7-91c7-7d7c0e3109f6/TreatyOfParis>, (Erişim Tarihi: 15.06.2024).
- “Trusteeship Council”, <https://www.un.org/en/about-us/trusteeship-council>, (Erişim Tarihi: 30.06.2024).
- Tudor Sarah, *Britain and the First World War: Parliament, Empire and Commemoration*, House Lords Library Note, 2014.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1945)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- Türkmen Fusun, “Turkish–American Relations: A Challenging Transition”, *Turkish Studies*, Cilt.10, Sayı:1, 2009, (pp.109-129).
- Uçarol Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul, 2013.
- Uluksar Gündüz, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Savaşın Devamında Türk-Rus İlişkileri”, *Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Ankara, Genelkurmay Basımevi 1998, (ss. 389-408).

- Ulusoy K., “The Cyprus Conflict: Turkey’s Strategic Dilemma”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt:18, Sayı:4, 2016, (pp.393-406).
- Uzman Nasrullah, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, *Akademik Bakış*, Cilt:11, Sayı:22, 2018 (ss.11-142).
- Vanderlippe J. M., “A Cautious Balance: The Question of Turkey in World War 2”, *The Historian*, Vol: 64, No:1, 2001, (pp.63-80).
- Walker R. B. J., “Realism, Change, and International Political Theory”, *International Studies Quarterly*, Vol:31, No:1, 1987, (pp. 65-86).
- Walt Stephen M., “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy*, Spring, 1998, (pp. 29-46).
- Weiss Thomas G., “The United Nations: Before, During and After 1945”, *International Affairs*, Vol:91, Issue:6, 2015, (pp.1221–1235).
- “World War II: Causes (1919–1939)”, <https://www.lcps.org/cms/lib/VA01000195/Centricity/Domain/10599/Causes%20of%20WWII.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.06.2024).
- Yalçın Osman, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:47, 2011, (ss.701-731).
- Yalçınkaya Mustafa, “Açık Sistem Teorisi ve Okula Uygulamaları,” *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2002, (ss.103-116).
- Yalman Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)*, Cilt:2, Pera Tur., İstanbul, 1997.
- Yanık Lerna K., “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt:12, Sayı:46, 2022, (ss. 35-55).
- Yoldaş Yunus, “İşlevsel-Yapısal Sistem Kuramı”, Alfa Aktüel, İstanbul, 2007.
- Yurdusev A. Nuri, “Uluslararası İlişkiler Öncesi Devlet, Sistem ve Kimlik”, *Devlet, Sistem ve Kimlik*, Atilla Eralp (der.) içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Zagare Frank C., “Explaining the 1914 War in Europe (an Analytic Narrative)”, *Journal of Theoretical Politics*, Vol:21, No:1, 2009, (pp.63–95).
- Zreik M., “The Westphalia Peace and Its Impact on the Modern European State”, *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities*, Vol:2, No:1, 2021, (pp.1-16).
- Waltz Kenneth, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Cilt:25, Sayı:1, 2000, (pp. 5-41).

- Waltz Kenneth, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, Cilt:18, Sayı: 4, 1988, (pp. 615-628).
- Zürcher Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul, 2018.
- Гасанлы Джамиль, *Синьцзян в орбите Советской политики: Сталин и мусульманское движение в Восточном Туркестане (1931-1949)*, Флинта, Москва, 2015.
- Коньшев В.Н., "Неоклассический реализм в теории международных отношений", *Полис. Политические исследования*, № 4, 2020 (сс.84-106).
- Сабитова Л. Р., Начало англо-русского дипломатического противостояния в рамках "Восточного вопроса" ("Очаковский кризис" 1791 г.), *Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. История. Международные отношения*, 2014. Т. 14, вып. 4 (сс. 77-81).

ÖZGEÇMİŞ

2003-2012 yılları arasında 132 No'lu okulda eğitim aldıktan sonra 2012-2016 yılları arasında Bakü İşletme ve Ticaret Kolejinde ön lisans eğitimi aldı. 2017'de Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde başladığı lisans eğitimini 2022'de tamamladı. 2022 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.